

САКАРЪ ПЛАНИНА MONT SAKAR.

Pametniks i iz Bŭlgarsko

Khermin Shkorpil, Karel Shkorpil

ПАМЕТНИЦИ

ИЗЪ

БЪЛГАРСКО

ОТЪ

БРАТЯ ШКОРШИЛОВИ.

„Познай себе си“

ДВЪЛЪ I.

ЧАСТЪ I. ТРАКИЯ.

Съ една таблица, 10 фигури и една картичка въ текстътъ.

СОФІЯ

Придворна Печатница на Б. Царя.

1888.

Shkorpsl, Khs

ПАМЕТНИЦИ

ИЗЪ

БЪЛГАРСКО

ОТЪ

БРАТЯ ШКОРЩИЛОВИ.

„Познай себе си“.

ДЪЛЪТЪ I.

ЧАСТЪ I. ТРАКИЯ.

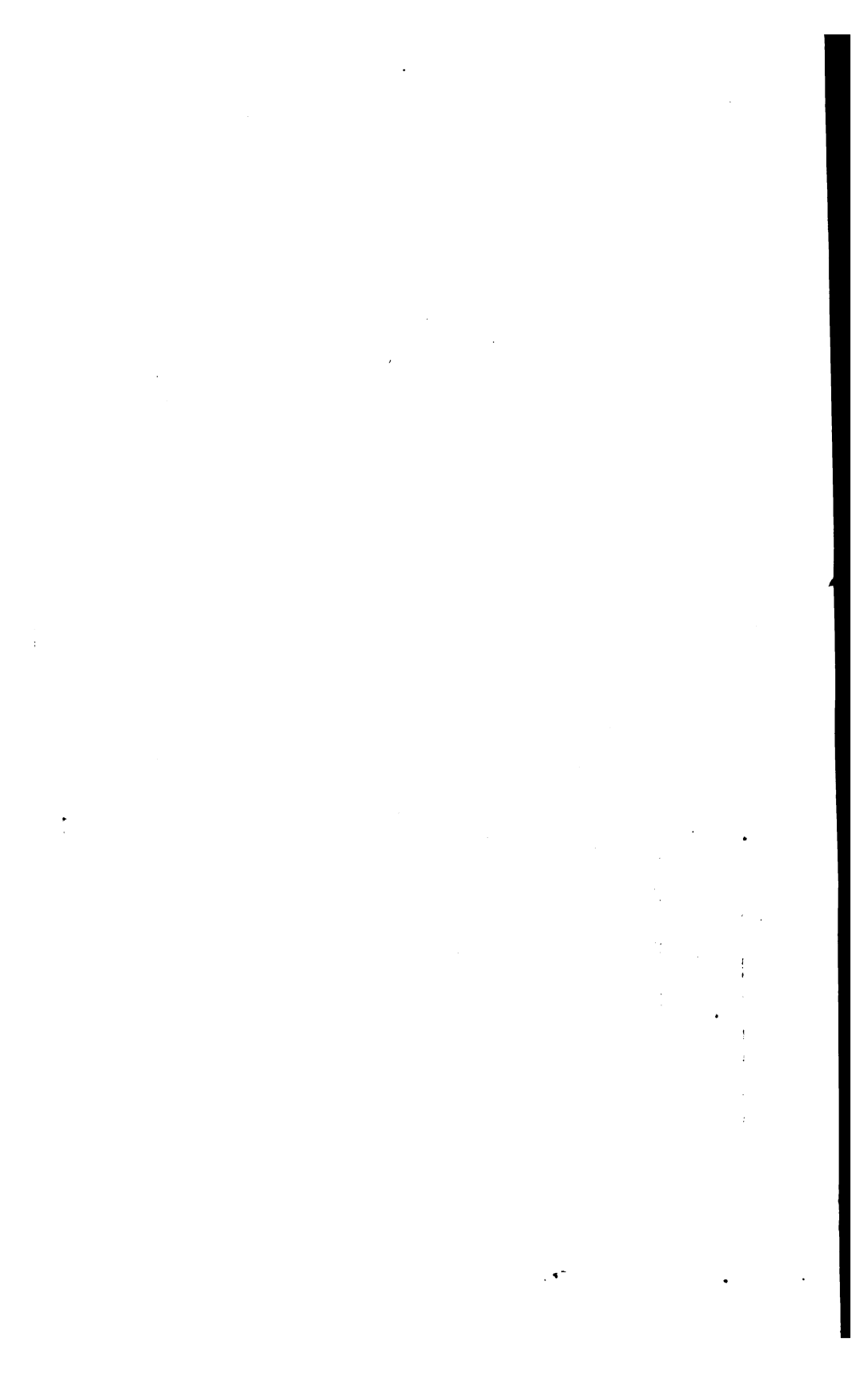
Съ една таблица, 10 фигури и една картичка въ текстътъ.

СОФІЯ.

Придворна Печатница на В. Протекъ.

1888.

Шкорпиловъ

ПАМЕТНИЦИ

ИЗЪ

БЪЛГАРСКО

ОТЪ

БРАТЯ ШКОРПИЛОВИ.

„Познай себе си“.

ДЪЛЪ I

ЧАСТЪ I. ТРАКИЯ.

Съ една таблица, 10 фигури и една картичка въ томъсть.

СОФИЯ.

Брошюра Личности на Е. Буревъ.

1888.

111

DB 62

85

v. 1, р. 1

ОТЪ СЪЩИТЪ АВТОРИ.!

1. Някои бѣлѣжки върху Археологическитѣ и историческитѣ изслѣдванія въ Тракия. Отъ Вл. и Кар. Шкорпилъ. Пловдивъ 1885 въ год. 8^о стр. 103.

Съдържаніе: I. Окопъ (еркесія) — II. Пограниченъ окопъ на Българското царство (отъ VIII-й до X-й вѣкъ). Стари пѣтица въ Тракия, особенно римскитѣ — III. Римскій пѣтъ отъ Пловдивъ до Одринъ — IV. Водопроводи, подземни дупки, балкански порти. Сондись. — V. Римската колонія Дебелтъ — VI. Македонската колонія Кабиле и византийскій градъ Диосполисъ — VII. Крънската област и г. Кърни — VIII. Развалини на сръднѣвѣковна Ряховица — IX. Развалини на стари градища въ Южна България (на брой 122) — X. Берегавскій проходъ — XI. Пѣтътъ отъ Одринъ за Шуменъ — XII. Най старото название на г. Пловдивъ — XIII. Краткъ историческій очеркъ на г. Сливенъ — XIV. Сръднѣвѣковни мѣнастири въ Сливенската гора — XV. Надписи открити въ Тракия — XVI. Стражари на проходитѣ.

Притурки. I. Мѣстността на сраженіето на Крума съ Никифора въ 811 г. II. Новитѣ изслѣдванія за старобългарскій окопъ III. За единъ римскій пѣтъ въ Источна Тракия — IV. Аполлонія — V. Новитѣ изслѣдванія въ развалинитѣ на римската колонія Дебелтъ — VI. Откритіето на г. Бессапара и римскій пѣтъ отъ станцията Лиссе до Паремболе — VII. Римскій пѣтъ Пловдивъ—Ескусъ—Нове — VIII. Станція Ранидумъ — IX. Римскій пѣтъ Ранидумъ — Диоклецианополъ (Хиссарскитѣ бани).

2. Природни богатства въ цѣлокупна България отъ Х. В. Шкорпилъ дѣйствителенъ членъ на природоиспитателното общество при императорскій университетъ въ С. Петербургъ. Второ издание. Пловдивъ 1884. Съ една геологическа картичка на цѣлокупна България. Стр. 206. 8^о. Съдържаніе: Прѣдисловіе. I. Землѣтрѣсенія. II. Горѣщи лѣчителни води. III. Ископаеми богатства. IV. Землѣдѣліе. 5. Промышленостъ и търговія.

3. Споменъ на Сливенъ и мѣнастиритѣ му. Исторически бѣлѣжки отъ Шкорпилъ. Сливенъ 1886 стр. 46.

4. Геологическа карта на Южна България (1: 420.000) отъ Х. В. Шкорпилъ 1882. (Carte géologique de la Roumelie Orientale).

5. Ископаеми богатства изнамятвени до сега въ цѣлокупна България. Шкорпилъ. Сливенъ 1882.

Почваме издаванието на нашитѣ по-нататъшни изслѣдванія, като имаме единственното желание, щото *паметниците изъ Българско* да подѣйствуватъ:

1). За пробужданieto на почитание къмъ роднитѣ старини, които сж непосредствени свидѣтели на народната история и народното сжществуване.

2). За пробужданieto на народното чувство, — тази животворна сила на народното сжществуване.

Паметници изъ Българско ще излизатъ на части въ неопредѣлени срокове и ще обематъ изцѣло вѣщо около 50—60 печатни коли.

Рѣшаваме се на такова прѣдприятие съ надѣжда, че нашитѣ трудове ще бждатъ посрѣщнати съ ободрително съчувствие отъ Българскитѣ книголюбци.

На Св. Кирилъ и Методій 1888 г.

Сливенъ

София.

АВТОРИТЪ.

— **ПОЗНАЙ СЕБЕ СМ.** —

ПАМЕТНИЦИ ИЗЪ БЪЛГАРСКО.

САКАРЪ ПЛАНИНА И ОКОЛНОСТЪТА ѝ.

Географически прѣгледъ.

Источната частъ на стара Тракия, на югъ отъ Балканътъ, между: Черно море, Мряморно море, долното течение на рѣка Марица и притокътъ ѝ Сазлия, е изпълнена съ възвишения, които рѣка Тунджа съ сѣвероюжното си течение отъ градъ Ямболъ до Одринъ раздѣля на двѣ самостоятелни части: западната отъ които е по-малка, а источната по голѣма.

Първата е сграницена на истокъ отъ Тунджа, на западъ отъ Сазлия, а на югозападъ е отдѣлена съ Марица отъ отлозитъ на Родопскитъ планини. Споредъ най-високата си частъ тя може да се нарѣче *Сакарско възвишение*.

Источната частъ се простира съ главното си било отъ Бургашкий заливъ къмъ византийский (тракийский) полуостровъ, като се снишава въ сѣверната си частъ постъпенно къмъ западъ чакъ до Тунджа. Общото ѝ название е *Странджа Планина*.

Сакарското възвишение искусственно се отдѣля на сѣверъ отъ сръдногорскитъ прѣдпланини отъ желѣзницата Нова Загора — Ямболъ и естествено чрѣзъ благостатата страна, която се простира на югъ отъ желѣзницата при южнитъ поли на седемъ-тѣхъ уединени върхове, нарѣчени *Баруци*.

Цѣлото пространство, което завзема възвишението е 55 квадратни географически мили и принадлежи въ политическо отношение на двѣ държави: югоисточний кѣтъ на Одринский вилаетъ въ Турция съ градъ Мустафа Паша и 31 села, а останалата частъ на три български окръжи: Старо-Загорский (западната частъ), Хасковский (югозападната) и Сливенский (источната частъ съ околийский градецъ Каваклий и 111 села). Числото на народонаселението се въскачва до около 70.000 жители, слѣдователно гъстотата на населението възлиза приблизително на 1270 души на една квадратна миля. Възвишението се прѣсича въ разни напрѣвления отъ многобройни рѣки и рѣчици, които особено въ сѣверната частъ сж блатисти и въ врѣме на пролѣтнитѣ дъждове правятъ почти невъзможно прѣминуването отъ едно мѣсто на друго. Този характеръ се заключава въ названието „азмакъ“ (т. е. блато), както се нарича по голѣмата частъ отъ тѣхъ. Тия рѣчици лѣтъ почти съвсѣмъ изсѣхватъ; само чрѣзъ искусствени бентове може да се задържа въ тѣхъ малко вода. Въ сѣвернитѣ блатисти страни водата тече отъ едната страна къмъ Сазлия, а отъ другата къмъ Тунджа. На западъ водитѣ се събиратъ къмъ Нова-Загора отъ рѣка Азмакъ, която се извира къмъ югъ и се съединява до с. Радне Махала съ рѣка Суюглийка, която минѣва прѣзъ плодородното Старозагорско поле. Отъ съединението на тия двѣ рѣки се образува собствено Сазлия. На истокъ водитѣ се прибиратъ отъ Чобабъ Азмакъ или Бояджийска рѣка, която тече къмъ югоистокъ и се съединява прѣд самото си устие, до с. Шахли, съ тундженский притокъ Явуздере.

Въ тая сѣверна частъ на Сакарското възвишение се издига на югъ отъ Нова-Загора първата планинска група — *Свето-Ильийски* — *Теке-Баури*. Тѣ се простиратъ на истокъ надължина 15 километра съ най-голѣма височина 417 метра надморската повърхностъ; къмъ тѣхъ трѣбва да се причислятъ като югоисточни отлози отъ самитѣ тѣхъ *Гюбелски* — *връгове* (344 м.) и *Чомлекъойски* (336 м.), които се простиратъ на сѣщата

дължина съ най-источний си връхъ *Теке*, на югъ отъ с. Чомлекъой. Този връхъ е украсенъ съ една горичка нарѣчена „желто момиче“ (турски сарж-кжсъ): горичката се е съхранила посредъ околната безгориста страна, благодарение на едно прѣдание, споредъ което всѣкий, който би се осмѣлилъ да отсѣче дърво отъ нея умиралъ.

При южнитѣ поли на Свето-Иллийски връхове се простиратъ дилувиални наноси, като продължение на подобни тѣмъ въ сжсѣдното Старо-Загорско поле, съ срѣдна височина 150 м.; тукъ се събиратъ водитѣ на Пазарджикий Азмакъ, който се влива до с. Алакларъ въ Сазлия.

По на югъ се издига втората група: *Мънастирски връхове*, раздѣлена съ едно скално сѣдло на два дѣла: западный по-високий (598 м.) и источний по-низкий (448 м.). Тѣ се снишаватъ на югъ къмъ рѣка Явуздере. Отъ Мънастирски връхове се отклоняватъ къмъ западъ едни низки възвишения, които достигатъ до Пазарджикий Азмакъ, като се отдѣлватъ на югъ чрѣзъ рѣка Дуандере отъ слѣдующата по-южна група. Отъ тия възвишения се издига личенъ връхъ *Аа-Баиръ* (420 м.), на югозападъ отъ с. Маца.

На югъ отъ Мънастирски връхове се издига трета една група, която се отличава отъ прѣдишнитѣ по това, че захваща най-голѣмо пространство и има най-голѣма височина. Тя се простира на югъ отъ р. Дуандере и Явуздере чакъ до Марица. Главната и масса съставлява *Сакаръ Планина*, която се издига на разстояние 38 км. на сѣверъ отъ Одринъ и се простира отъ тѣсната скалиста долина на Тунджа на западъ, на дължина 35 км. и ширина до 15 км., като се свършва съ връхъ *Градище* на югъ отъ с. Главанъ. Най-голѣмата си надморска височина (823 м.) групата достига почти по срѣдата на дължинита си, на самата турско-българска граница, която се простира по най-високото ѳ било. На югъ отъ това най-високо мѣсто се издига уединенъ връхъ *Дервиш-Тене* (686 м.), а на югозападъ отъ Главанската околностъ връхъ *Теке* (424 м.), между с. Теке и Бунакли. На сѣверъ отъ пограничното било на Са-

каръ Планина се спуща единъ голѣмъ рѣтъ до г. Каваклий. Многобройни рѣкички, които събиратъ водитѣ си по южнитѣ склонове на Сакаръ Планина, течатъ на югъ като самостоятелни притоци на Марица.

Срѣщу Сакаръ Планина на истокъ отъ Тунджа се издига много по-низко планинско било съ срѣдна височина 430 м., като отлозъ на главното било на Странджа планина. По върховетѣ на това низко било мивѣва границата между бившата Источна Румелия и Турция. По-личнитѣ върхове на билото сж: 1) Великъ-Баба (498 м.), на сѣверъ отъ с. Хамзабегли. 2) Скрипка (580 м.), на югъ отъ с. Голѣмъ Дервентъ. 3) Св. Илия (594 м.), на югоистокъ отъ Скрипка. 4) Чалъ Баба (506 м.) на сѣверозападъ отъ с. Голѣмъ Боялъкъ и 5) скалнитѣ кѣжели и стѣни до с. Демиркѣой, на югозападъ отъ Скрипка.

Отлозтъ достига най-голѣма височина въ пограничитѣ стрѣмни върхове до с. Алмали — *Каракушъ Баиръ* и *Мечка* (530 м.), а на югъ отъ тѣхъ въ Турция най-високий връхъ е *Демиръ Капия* (Желѣзна врата, 746 м.), на сѣверъ отъ с. Тастепе. Отъ тука на истокъ отлозтъ се свързва съ главното гористо било на Странджа Планина.

Къмъ Страндженскій отлозъ отъ кждѣ сѣверната страна се присѣдинява една хълместа страна, която на западъ се ограничава отъ Тунджа, а на сѣверъ се отдѣля отъ Балкантъ чрѣзъ блатистата страна на рѣка Азмакъ, отъ г. Карнабатъ чакъ до устието ѳ въ Тунджа до г. Ямболъ. Въ тази хълместа страна се издигатъ тукъ тамъ уединени върхове, отъ които най-личнитѣ сж тѣй нарѣчени *Бакаджики*, които въ видъ на една дѣга, на сѣвероистокъ испъкнала, се протакатъ къмъ сѣверозападъ и се свършватъ съ *Киркларъ-Баиръ* (230 м.) до г. Ямболъ.

Бакадженската група се състои отъ четири части, а именно: 1). *Войнишкий Бакаджикъ* (488 м.), на югоистокъ отъ с. Войниково. 2). *Малкий Б.* (396 м.) 3). *Арнаутскій Б.* (477 м.) и 4). *Голѣмий или Чаранскій Б.* (499 м.); първий отъ тѣхъ е уединенъ, а

послѣднитѣ три сж съединени по между си. Между Войнишкия и Арнаутския Бакаджикъ се издигатъ низки върхове *Малъ-Тене*. Бакадженската група е като острови въ низката околна страна; тѣхний правилень кжжълень видъ, както и геологическия имъ съставъ свидѣлствуватъ за вулканическото имъ происхождение.

Най-добъръ прѣгледъ на горѣописаната страна може да се направи, ако се въскачимъ на нѣкой отъ върховетъ на Сливенския Балканъ. На югъ, задъ най-источный край на срѣдногорскитѣ възвишения — *Таушанъ Тене* — гледаме да се издигатъ планинскитѣ групи на Сакарското възвишение, амфитеатрално една слѣдъ друга, така щото най-южната Сакаръ Планина затвара южный хоризонтъ. Къмъ Сакаръ Планина отъ десната страна се присъединяватъ Родопскитѣ Планини, като синкавъ силуетъ на югозападний хоризонтъ. Отъ лѣвата страна на Сакаръ Планина хоризонтътъ се свършва съ западнитѣ отлози на Странджа Планина съ нейнитѣ лични върхове Великъ-Баба и Скрипка, както и съ отсамъ лѣжащия Чалъ Баба; а на югоистокъ — съ Алмалийската група — върхове, затулена до нѣйдѣ отъ Бакаджики, които се издигатъ отсамъ нея.

Сакаръ Планина при уединостъта си, почти въ срѣдата на стара Тракия, притѣжава много сгодно географическо положение. Като стоимъ на единъ отъ върховетъ на тази планина на сѣверъ гледаме да се издига, като една стръмна стѣна Балканътъ, който отъ най-источната си частъ отъ Черно море чакъ до Чалъкавския проходъ, остава затуленъ отъ Войнишкия Бакаджикъ. На западъ отъ проходътъ се издига най-напрѣдъ *Гребенецъ Балканъ* и послѣ личень връхъ *Катагово*, който се отдѣля чрѣвъ Сотирския проходъ отъ зжбчестата порфиренна група „*Синитъ камъни*“ до г. Сливенъ; послѣднията достига 1181 м. надморската височина на връхътъ *Бъмарка*. По-нататкъ на западъ се издигатъ едно слѣдъ друго величественнитѣ Балкани: *Сливенския*, *Твърдишкия* съ личний връхъ *Чумерна* и *Янския*; тѣ сж затулени отдолу съ *Срѣдняя Гора*, която закрива съвсѣмъ Шипченския проходъ.

Отъ лѣвата страна на проходѣтъ се подаватъ най-високитѣ балкански върхове *Юмрукчалъ* (2370 м.) и др. По-нататъшната частъ на Балканѣтъ е съвсѣмъ затулена отъ Сръдня Гора.

Като гледаме пакъ отъ Сакаръ Планина отсамъ Сливенскій балканъ се падатъ *Мнастирски върхове* и на лѣво отъ тѣхъ *Свето-Иллийски*, които закриватъ низката най-источна частъ на Сръдня Гора. Гребенѣтъ на тази планина стои като прилѣпенъ отъ лѣво на Свето-Иллийски върхове и се простира на западъ, на успорѣдъ съ Балканѣтъ, чакъ до Старо-Загорскій проходъ, отъ гдѣто на западъ, отсамъ високий сръднегорскій гребенъ, се гледатъ *Чирпанскитѣ отлози*. Тия отлози се ограничаватъ на западната си страна отъ Старо-Загорското поле и достигатъ до самата долина на Марица, като се свършватъ на сѣверъ до околийскій градъ Чирпанъ съ два кръгли върхове. На югъ отъ Чирпанскитѣ върхове е долината на Марица, прѣзъ която се види отъ Сакаръ Планина по течението на Марица чакъ до *Пловдивското поле*, гдѣто се съгледватъ уединенитѣ върхове *Хиссаръ-Кюстюлерски* и *Пловдивски*; задъ тѣхъ въ ясно врѣме, слѣдъ издиганието на омарата, можемъ да съзремъ изворната страна на р. Марица съ планинскій свѣжний вѣзелъ *Рила*, който се пада въ сърдпето на балканскій полуостровъ. Отсамъ Рила се простира *Родопската Планина*, която се снишава амфитеатрално постъпенно къмъ истокъ, така щото въ жгълѣтъ, гдѣто се съединяватъ Марица съ Арда прѣминява въ *Одринското поле*, което се распростира на югъ и на югоистокъ отъ Сакаръ Планина. Най-сѣтнѣ на истокъ се простира сравнително низката *Странджа Планина* съ главното си било и западнитѣ си отлози.

Пространството, което прѣгледахме отъ върховетѣ на Сакаръ Планина, достига на дължина до 300 км., а ширина до 150 км.

При толкова сходно географическо положение Сакаръ Планина има и друго още по-важно прѣимущество. Както ще имаме случай да докажемъ въ настоя-

щата си статия, покрай тази планина сѣ минѣвали най-важнитѣ пѣтица на источната половина на балканский полуостровъ. Отъ това обстоятелство може да се заключи, че безъ завладяването на Сакаръ Планина, тия пѣтица изгубитѣ стратегичното си значение.

Околността на Сакаръ Планина е била зритель на много военни походи, отъ врѣмето на Александра Македонский до народопрѣселението и послѣ отъ войнитѣ между Византийцитѣ и Българитѣ чакъ до Рускитѣ операции на нашия вѣкъ.

По южнитѣ поли на Сакаръ Пнина е минѣвалъ и най-важний пѣтъ на балканский полуотровъ отъ Цариградъ до Белградъ; отъ тоя пѣтъ сѣ отклонявали пѣтица за бѣломорскитѣ и черноморскитѣ пристанища, послѣ за балканскитѣ проходи и прѣзъ г. Бессапара ¹⁾ и Родопскитѣ Планини за Македония.

Завладяването на прѣдмѣтний пѣтъ е усигорявало отъ стратегична и търговска точка зрѣние, властта на по-голѣмата частъ на балканский полуостровъ.

Нѣма съмнѣние, че Галатитѣ (Келтитѣ) въ III-ий вѣкъ прѣди Рожд. Хр., само съ държанието на този пѣтъ, сѣ могли да си осигурятъ за 66 години, властта надъ источната половина на балканский полуостровъ.

Римлянитѣ, слѣдъ като завоевали тия страни, — въ 29 г. прѣди Р. Хр. и въ 46 г. слѣдъ Р. Х. — първата имъ грижа е била да си осигурятъ владѣнието надъ тия страни чрѣзъ построеното на „военний пѣтъ“ (via militaris) отъ Цариградъ за Белградъ, съ горѣпоменатитѣ отклонения.

Въ по-настѣнешнитѣ врѣмена сѣ минѣвали по този пѣтъ разбойнически чети отъ Хуни и Авари, по него сѣ се прѣселявали Готитѣ и Славянетѣ. Този пѣтъ е билъ зритель на миролюбиви и военни прѣдприятия на Византийцитѣ и на Кръстоносцитѣ.

По направлението на този пѣтъ Турцитѣ сѣ поч-

¹⁾ Нѣкой бѣлѣжки върху археологическитѣ и исторически изслѣдвания въ Тракия. Отъ Шкорнялъ, стр. 96.

нали да разпростиратъ владѣнията си въ Европа ,а на-
опаки по противоположната му посока сж били прину-
ждавани да се отказватъ постъпенно отъ европейскитѣ
си владѣния.

Слѣдъ като се запознахме съ географическия прѣ-
гледъ на Сакаръ Планина и околността ѳ, съ обозна-
чение на стратегичното ѳ значение, пристѣпваме къмъ
описанието на паметникитѣ ѳ.

Мегалитически паметници.

Мегалитатѣ сж любопитни паметници отъ една неиз-
вѣстна цивилизация. Распространени сж отъ брѣго-
ветѣ на Атлантическия Океанъ до Уралскитѣ планини,
отъ прѣдѣлитѣ на Русия до Тихий Океанъ, отъ сте-
питѣ на Сибиръ до полетата на Хиндостанъ; на вся-
къдѣ тукъ тия паметници ни се прѣдставляватъ съ сж-
щия отличителенъ видъ и съ сжщия начинъ на направа.

Отъ кои врѣмена произхождатъ мегалититѣ? Да-
ли сж били въздигнати отъ единъ и сжщия народъ?
Тѣхни храмове ли сж били тѣ или гробници на тѣхни
прадѣди? Върху тия въпроси науката нѣма още на-
пълно удовлетворително рѣшение.

Подъ название мегалити подразбираме могилитѣ,
долменитѣ, менхиритѣ и кромлечитѣ.

Отъ тия паметници, могилитѣ сж най распростра-
нени изъ Българско; освѣнъ тѣхъ намиратъ се още
долмени и кромлечи, които открихме пръвъ пѣтъ въ
България въ Сакаръ планина и околността ѳ.

Долменитѣ ¹⁾ въобще биватъ продълговати четверо-
жгълници отъ грубо издѣлани камъни, които сж побиги
въ земята и сж покрити отъ горѣ съ единъ голѣмъ
плоскъ камъкъ.

Кромлечитѣ ²⁾ сж кръгове отъ побити камъни.

По западнитѣ погранични отлози на Странджа пла-

¹⁾ Отъ келтійскитѣ дузи: daul = масса и таеп = камъкъ.

²⁾ Отъ келтійскитѣ дузи: cromm = кръглестъ и lech'h = посветена ка-
мѣнна плоча.

Вина долменитѣ се намиратъ до с. Голѣмъ Дервентѣ (Лалково). Тука издирихме петъ долмени; единъ до самото село, други два по сѣвернитѣ склонове на пограничнй връхъ Скрипка, на югъ отъ селото, близу до пътятъ който минава отъ Одринъ за Шуменъ; а останалитѣ два — отвѣдъ границата по южнитѣ склонове на пограничнй връхъ *Шажиръ-Баба*, въ мѣстността, нарѣчена „синя чешма“.

Отъ тия долмени сж се запазили най-добрѣ ония на югъ отъ селото; всѣкий отъ тѣхъ е съграденъ отъ осемъ камѣнни плочи, петъ отъ които съставляватъ една камара, а три — единъ покритъ коридоръ, на южната страна на камарата. Въ коридорътъ се влиза свободно отъ вѣдѣ южната му страна, и отъ него въ камарата прѣзъ една дупка, издълбана въ плочата, що е прѣпрѣчена между коридорътъ и камарата. Дупката въ плочата е толкова тѣсна, штоо чловѣкъ само лѣжишкомъ може да се промъкне прѣзъ нея. Плочитѣ отъ които е съграденъ долменътъ сж отъ много голѣмъ размѣръ и за очудвание е, какъ една отъ тѣхъ, на дължина 3 м. ширина 1.5 м. и дебелина 0.3 м. е била издигната връзъ долменътъ. Около дупката на прѣпрѣчената плоча, извѣнъ отъ къмъ коридорътъ, се намира едно украшение, което се състои отъ четири вдълбнати рѣзки, успорѣдни съ крайцата на дупката и съединени все по двѣ по-между себе си съ напрѣчни рѣзчици. Отвѣнъ долменитѣ се намиратъ натрупани дребни камѣни; тѣ, се види, да сж остатокъ отъ могиленъ насипъ, що е покривалъ първобитно долменътъ.

Останалитѣ три долмена сж разрѣтени. Отъ долменътъ, който е до селото, сж се запазили само нѣколко побити плочи; отъ плочитѣ на камарата му сж остали четиритѣ отъ странитѣ безъ горнята, а отъ плочитѣ на коридорътъ е остала само една. Ний прѣполагаме, че горнята плоча на камарата, споредъ голѣмината си, неможе да бжде прѣнесена на далечъ; и дѣйствително ние намѣрихме таквава плоча посрѣдъ селото въ една съборена кула, която е била съградена, споредъ прѣ-

дание, [въ Кърджалийскитѣ врѣмена отъ нѣкой си Да-
адеверенъ. Плочитѣ, които заграждатъ долменътъ иматъ
дължина до 3 м., височина 1 м. и дебелина 0·4 м.
Камарата завзема едно пространство отъ 2·1 м. дъл-
жина, 1·6 м. ширина съ 1·5 м. височина; въ нея се е
влизало отъ коридорътъ прѣзъ дупка, издълбана въ
прѣпрѣчений камъкъ. Мѣстата, гдѣто се допиратъ плочитѣ сѣ
внимателно изпълнени съ малки камъни; това
обстоятелство показва, че долменътъ е билъ покритъ
първобитно съ могиленъ насипъ и запушването съ
камъчета е пазило, види се, да не пада на вжтрѣ прѣ-
стъта отъ насипътъ.

Раскопаванieto, което прѣдприехме на дѣното на
долменътъ, имаше малкъ резултатъ. На дълбочина
0·4 м. стигнахме до естествената скалиста земя; на
сѣверозападний кѣтъ се показва червена прѣстъ съ ос-
татки на въгленъ, а на отсрѣщний кѣтъ се намѣри
едно малко прѣстено гърненце отъ много първобитна
направа, съ една дръжка, отъ проста тухлена прѣстъ
безъ гледжа. Освѣнъ туй, намѣрихме пречупени кости
и единъ продупченъ стълкенъ маргаритъ, на голѣмина
около едно грахово зърно, покритъ съ дебелъ пластъ
отъ оловенъ карбонатъ, който се е образувалъ чрѣзъ
окислението на стьклото отъ дългото му лежание въ
земята. Като ископахме всичката земя, заблѣжихме, че
плочитѣ на долменътъ стоятъ направо връзъ скалистата
земя, подпрѣни още съ камъчета. Нѣма съмнѣние, че
въ единъ кѣтъ на долменътъ е имало огнище, както
се види отъ червената испечена прѣстъ и въгленътъ.
Огнището, види се, да е остало отъ по новитѣ врѣмена,
отъ хора, които сѣ употрѣбавали долменитѣ за скривали
ща, както днесъ правятъ овчаритѣ. Отъ намѣренитѣ кости
испроводихме една запазена челюсть на извѣстний чех-
ский остеологъ Волдрихъ, който ни съобщи за нея
слѣдното: „испроводената челюсть е твърдѣ любопитна;
тя принадлежи на едно младо, нѣ вече израснало (раз-
вито) животно, види се, че на *степна лисица*, ако сѣ-
щата се е вѣдила въ Тракия въ историческитѣ врѣмена.
Мисля обаче, че то може да бѣде и *Canis familiaris* т.

е. едно малко куче, на което прѣдшественикътъ *Canis hercupicus V.*, живѣялъ въ Чехия въ прѣдпотопнитѣ (дилувиалнитѣ) врѣмена“.

Материалътъ, отъ който се състоятъ долменитѣ плочи е мѣстенъ гранитенъ-гнейсъ.

Голѣмо-Дервентскитѣ долмени сѣ почти единственитѣ мегалитически паметници, които сполучихме да откриемъ по западнитѣ отлози на Странджа планина.

За забѣлѣзване сѣ камънитѣ струпани на личний връхъ Чалъ-Баба и на единъ връхъ нарѣченъ *Тастене*, вѣщо около 20 минути пѣтъ на югозападъ отъ с. Четалово; на това послѣдно мѣсто личи една камънна кръглеста ограда (кромлечъ), нарѣчена „Инджови камъни“. Тѣкмо на югъ отъ тука се пада пограничний връхъ, нарѣченъ *Митрена могила*.

Голѣмо распространение иматъ мегалитическитѣ паметници въ Сакаръ планина и то именно по сѣвернитѣ ѳ поли. Изучванието на сакарскитѣ паметници почнахме отъ Тунджа, до пограничното село Татаркъой, което се намира на пѣтътъ отъ г. Одринъ за Ямболъ. На истокъ отъ това село, въ мѣстността, нарѣчена Айвалакъ, се намира единъ „капаклъ тапъ“ (т. е. покритъ камъкъ), както тукашното население нарича долменитѣ.

Изслѣдванието на тия паметници по-нататкъ на югъ, отвѣдъ границата, въ Турция, не ни бѣше възможно поради опасното пѣтувание по тия страни. Задоволихме се съ съобщението на единъ горский пазачъ, споредъ когото долмени се намиратъ уединено между с. Лефка и Мусаратли, послѣ до мѣритѣ на селата Лефка и Дервишка могила и най-сѣтнѣ между послѣдното село и Михилци.

На сѣверозападъ отъ Татаркъой чакъ до Каваклийскій рѣтъ, между с. Соуджакъ, Ваковъ и Ново село долменитѣ сѣ повече распространени. По голѣмата частъ отъ тѣхъ се намира по личнитѣ възвишения, както имахме случай да видимъ до пѣтътъ отъ с. Соуджакъ за Ваковъ, дѣто сѣ повечето разрѣтени. Научихие се че въ Ново-селската мѣра имало седмъ долмени и то въ слѣднитѣ мѣстности: Дюнлюкъ, Байчовець, Срѣд-

нята рѣтина, до Дервишкий пѣть и Каракашъ. Последнята мѣстность се намира вече на Каваклийский рѣтъ; тукъ се намиратъ споредъ разказътъ на селенитѣ, слѣди отъ едно старо заселище съ остатки отъ една черквица.

Мегалитическитѣ паметници сѣ съсредоточени най-много на западъ отъ каваклийский рѣтъ. Съсредоточието имъ е единъ рѣтъ, който се спуща на сѣверъ отъ сакарското било, и образува водораздѣлтъ на рѣчици Дуандере и Явуздере така, щото отъ притоцитѣ на тия рѣчици той се раздѣля на много рѣтлинки. Между него и Каваклийский рѣтъ се намира долината на Явуздере. На него е расположено българското село Гердеме съ около 230 къщи.

Въ тия страни наброихме 75 долмени, отъ които 30 се падатъ на западъ, а 45 на истокъ отъ водораздѣлтъ. Отъ тия долмени источнитѣ повечето сѣ безъ могиленъ насипъ, а западнитѣ съ такъвъ насипъ.

Отъ долменитѣ, които сѣ се намирали въ селото и които естествено най-напрѣдъ сѣ били разрѣтени, се е запазилъ най-добръ единъ въ долната махала до черковището Св. Георги (виждь таблицата); отъ него сѣ остали само нѣкои отъ исправенитѣ камъни. Основата на камарата прѣдставлява почти съвършенъ квадратъ съ страна около два метра. Дупката издълбана на напрѣчний камъкъ има височина 0.77 м. въ видъ на едно полуокръжно прозорче.

Гердемскитѣ долмени можатъ да се причислятъ къмъ този редъ паметници, които се простиратъ на югъ отъ селото по едно подкововидно възвишение. Съ първата си половина това възвишение обикаля изворитѣ на Селската рѣка, прѣзъ мѣстността нарѣчена *Стойова круша*, дѣто минѣва Одринский пѣтъ, а съ втората си — се извъртя на сѣверъ между Селската рѣка и Вонещий кладенецъ дѣто извира рѣчица Курбандере, по рѣтлинката, нарѣчена *Иджика*. По тия мѣста се гледитъ много съмнителни могилини насипи, които, види се, да криятъ мегалитически паметници. За напрѣдъ тука остава още голѣмъ материалъ за археологически изслѣдования.

Отъ открититѣ долмени, които сж повечето разржтени, сж се запазили камъннитѣ отстриани; като особена заблължителностъ на тия долмени, сж камъннитѣ огради, които обикалятъ долменитѣ на расстояние около два метра, науспоредъ съ ствнитѣ му. Камънитѣ на оградата сж прости и малки; прѣдъ коридорътъ на долменътъ нѣма камъни така, щото може свободно да се влиза вжтрѣ въ него. Нѣма съмнѣние, че оградата е служила за подкрѣпление на могилиний насипъ, който е покривалъ, види се, първобитно всички долмени. Отъ многобройнитѣ примѣри на долмени съ ограда привождаме единъ долменъ между селата Крушево и Гердеме.

Въ долмененитѣ плочи отъ странитѣ се намиратъ особенни знакове, за които ще споменемъ по-долу.

Особенно внимание заслужва "скалнии долменъ", на западний склонъ на възвишението *Ивджика*. Той е издълбанъ въ единъ скаленъ балванъ, който се състои отъ чернослюднестъ и грубозърнестъ гранитъ, и има дълбочина до 2 м., при вжтрѣшна ширина 1·8 м. и височина 1·4 м.; той е билъ дълбанъ съ нѣкакво тжпо орудие, както показватъ многобройни и плитки вдълбнатини (най-голѣми съ диаметръ 0·5 м.) по вжтрѣшната стѣна на долменътъ. Входната му дупка е малко потѣсна (1·5 м) съ четвероъгълненъ видъ и съ неправилно кржглести горни кжтове. Отпрѣдъ долменътъ е билъ затуленъ съ една продупчена плоча, прѣзъ която могло да се влиза на вжтрѣ. Прѣчупени кжсове отъ тази плоча намѣрихме прѣдъ входътъ. Види се, че прѣдъ скалната дупка, що отговаря на долменената камара, е имало коридоръ, който е билъ покритъ съ могиленъ насипъ. Този скалнии долменъ, на който входътъ е обърнатъ на югъ, както е у всичкитѣ сакарски долмени, е единственъ по своитѣ видъ по тия страни. Отъ този долменъ, по близу до селото се заблълзватъ на единъ подобенъ скаленъ балванъ двѣ издълбнатини, до 0·9 м. дълбоки, които, види се, да сж недодѣлани скални долмени.

На западъ отъ скалнии долменъ, слѣдователно на югозападъ отъ селото, се намира по склонътъ на

възвишението единъ *голямъ долменъ*; ще имаме случай да видимъ, че всички такива голъми паметници не се намиратъ на лично мѣсто, нъ по склонътъ. Прѣдмѣтний долменъ се състои отъ двѣ камари и коридоръ, въ който се влиза свободно отъ южната страна. Отъ коридорътъ се влиза прѣзъ продупчена прѣпрѣчена плоча въ първата камара, която захваща едно пространство, дълго около 1 м., съ по една плоча отъ странитѣ. Отъ тука се влиза прѣзъ друга продупчена плоча въ втората (сѣверна) камара; послѣдната камара е по-голѣма и по-висока съ 0·3 м. отъ първата, като има дължина до 2 м. и ширина до 1·5 м.; отъ странитѣ ѝ се намиратъ по двѣ, една връзъ друга лѣжащи плочи, отъ които горнитѣ сж малко нѣщо наведени къмъ долнитѣ както се види въ фигуритѣ на другитѣ голъми долмени. Камъкътъ, който затваря втората камара отъ сѣверната страна, е до 2 м. високъ и 1·3 м. широкъ; до него се допира единъ високъ, тѣсенъ камъкъ, та го загражда добрѣ. Долменътъ е билъ заграденъ съ камънна ограда, въ видъ на квадратъ, на успоредъ съ стѣнитѣ му, така щото прѣдъ коридорътъ остава свободно мѣсто за влизание. Едната страна на оградата е дълга около 6 м.; ограднитѣ камъни иматъ различна голѣмина, като достигатъ най-голѣмитѣ отъ тѣхъ дължина 2·5 м., дебелина 0·35 м. и се подаватъ надъ земята 0·85 м. Че този долменъ е билъ първобитно покритъ съ могиленъ насипъ доказватъ слѣдитѣ отъ насипана земя, която достига до 1 м. височина при външнитѣ плочи; нѣма никакво съмнѣние, че насипътъ се е крѣпилъ отъ оградата.

Отъ тука на истокъ долменитѣ се распростиратъ распръснато до изворитѣ на рѣка Курбандере (до Вонещий кладенець) — и отъ изворитѣ на Димовець-дере и Крушовската рѣка (Армутли-дере) чакъ до околността на с. Крушево надъ изворитѣ на главната рѣка Явузь-дере. Распростиратъ се и по рѣтлинкитѣ между тѣи рѣчици, както до „*лозенната*“ рѣтлинка и на Караджовъ рѣтъ, дѣто долменитѣ се замѣстятъ съ камъни крѣгли огради (кромлечи).

На южний край на Караджовъ рѣтъ се присъединяватъ къмъ кромлечитѣ едни четвероустранни огради съ разрѣтени долмени по срѣдата имъ. Изцѣло наброихме 9 такива огради и то на югъ отъ пѣтьтъ Гердеме-Кавакли.

Други долмени, на брой 6, съ доста запазени огради, се намиратъ до самитѣ сѣверни поли на сакарското било въ околността на с. Крушево. Всички тия паметници се намиратъ на лични мѣста; най-источний отъ тѣхъ се различава отъ другитѣ долмени по туй, че входтъ не сочи на право къмъ югъ нѣ — къмъ югозападъ. Отъ него на западъ се намира вторий, който се пада на югоистокъ отъ селото, на разстояние $\frac{1}{4}$ часъ; тѣкмо покрай него минава пѣтьтъ по сакарското било отъ с. Крушево за с. Дервишката могила. Камарата на този долменъ има 2 м. ширина и 2·3 м. дължина и коридорътъ ѝ се свързва съ оградата. Остатокъ отъ могиленъ насипъ личатъ още много добрѣ. За забѣлзване е, че плочитѣ на камарата сж издѣлбани по крайщата, за да крѣпятъ по-добрѣ плочитѣ. Дупката, издѣлбана на прѣпрѣчената плоча на долменътъ, е четвероустранна, съ 0·5 м. височина, 0·47 ширина и 0·3 м. дебелина. Третий долменъ се намира на западъ отъ вторий, на разстояние десетъ минути на югъ отъ селото. Камарата му състои отъ 7 плочи; около нея се намира оградата. Малко нѣщо по-назападъ се намира четвъртий долменъ, който е още почти съвсѣмъ закритъ отъ могиленъ насипъ; гледатъ се само горнитѣ крайща на двѣ успорѣдни плочи, съ дължина 2·7 м. и по направлението на които, отъ сѣверъ къмъ югъ, се види, че тѣ принадлежатъ на долменената камара или на коридорътъ. Останалитѣ два долмена се намиратъ на югозападъ отъ селото; на единъ отъ тѣхъ камарата се състои отъ по двѣ, една връзъ друга лѣжащи плочи, отъ които горнитѣ сж малко нѣщо наведени къмъ долнитѣ. Остатокътъ отъ тѣхний могиленъ насипъ личи още много добрѣ.

На югозападъ отъ селото се намира една могилка,

по крайщата на която се подаватъ малкитъ камъни въ оградата; вѣма никакво съмнѣние, че подъ насипътъ е крие долменъ.

За забѣлѣзване е единъ долменъ между селата Крушево и Гердеме; камарата на тоя долменъ се състои отъ 11 плочи, които заграждатъ отъ странитъ едно пространство, на дължина 2.5 м. и на ширина 2 м.

На много мѣста се забѣлѣзватъ послѣднитъ остатокъ на разржтени долмени, като по една плоча или по двѣ успоредни плочи или най сетнѣ двѣ плочи положени една къмъ друга подъ правъ ъгълъ.

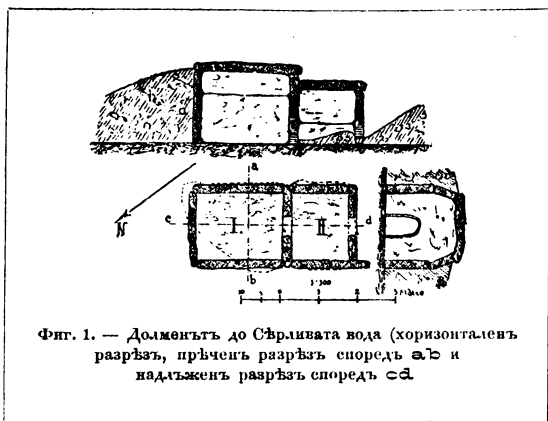
До сега поменатитъ паметници принадлежатъ на порѣчието на р. Явездере и на самий ъ водораздѣлъ съ р. Дуандере.

Остава да заобиколимъ още западнитъ страни, които принадлежатъ на порѣчието на р. Дуандере. Тази рѣка извира отъ сѣверний склонъ на сакарското било, тече почти на сѣверъ и е заобиколена отъ десната страна съ единъ рѣтъ, който се отклонява отъ билото до *Мандра Баиръ* (на югъ отъ Стоиовата круша); отъ лѣвата страна рѣката е заобиколена съ единъ отловъ на сѣщото било до Кале Баиръ. Отъ десний рѣтъ тя прибира една малка рѣчица, а до устието ъ въ Дуандере се намира една мѣстность, нарѣчена *Сърливия вода*. Тукъ е извирала по едно прѣдание, бѣлѣзникава, сѣрлива вода, която е била много лѣковита; по заповѣдъ на единъ турский началникъ изворътъ е билъ ужъ запушенъ съ вълна и отъ тогава водата почти съвсѣмъ се изгубила.

По-надолу отъ това мѣсто, въ ъгълътъ на главната рѣка и горѣпоменатий притокъ, се подава изъ могилиний насипъ горнята частъ на единъ голѣмъ долменъ нарѣченъ „*нещера до Сърливата вода*“ (виждь приключената таблица). Този паметникъ прилича напълно на горѣописаний голѣмъ долменъ; за неговото разяснение ще послужи приключений планъ (фиг. 1). Въ долменътъ неможе да се влѣзе прѣвъ коридорътъ поради насипътъ; влизанието навѣтрѣ трѣбва да става чрѣвъ една дупка въ единъ рогъ на сѣверната камара. Тази дупка, е била, види се, пробита отъ хора, които сѣ

искали насилствено да влѣзатъ въ долменъта да търсятъ имание. Отъ коридоръта се е запазилъ само единъ камъкъ, който сѣщеврѣменно загражда до нейдѣ първата камара.

Малко нѣщо по-надолу отъ това мѣсто, на лѣвий брѣгъ на рѣката, се намиратъ слѣди отъ едно старо заселище, нарѣчено Герена; още по-надолу се втича въ рѣката, отъ лѣвата страна, единъ притокъ, който се състои отъ двѣ части, источната отъ които извира въ Сакаръ планина и се нарича *Рѣчица*, а западната нарѣчена Каураланска, събира водитѣ си изъ околността на близкото село Каураланъ, отъ което взело и името

Фиг. 1. — Долменъта до Сѣрливата вода (хоризонталенъ разрѣзъ, прѣченъ разрѣзъ споредъ а**б** и надлъженъ разрѣзъ споредъ с**д**.)

„Каураланска“. Въ жгълъта образуванъ отъ главната рѣка и Рѣчицата се простира единъ рѣгъ, нарѣченъ Дрипча; по него се заблѣзватъ долменени остатъци и могилки, както подобнитѣ на тѣхъ се намиратъ и по склоноветѣ на най-близкитѣ рѣгове.

По лѣвий брѣгъ на главната рѣка и на Каураланската се простира чакъ до заобиколката на главната рѣка — „Голъмъ рѣгъ“, на склонъта на който до жгълъта на сливанието на поменатитѣ рѣки се намира единъ голъмъ долменъ нарѣченъ „пещера на Голъмий рѣгъ“. Той има сѣщитѣ отличителни блѣзи на другитѣ голъми долмени въ Сакаръ планина т. е. той се намира на такъвъ мѣсто, отдѣто нѣма изгледъ на окол-

ната страна. Направата на този долменъ прѣдставлява приключений планъ (фиг. 2). Той се състои само отъ една камара и е наоколо засипанъ съ могиленъ насипъ. Съ време той е билъ раскопанъ за влизание навжтрѣ. Камарата му има почти квадратна основа (2.05 м. дълга и 1.9 м. широка). Както у долменътъ до Сърливата вода така и тукъ е отчупенъ единъ рогъ на горний камъкъ на покривътъ; този камъкъ има дължина 3.15 м., ширина 2 м. и дебелина 0.2 м. При основата намогилний насипъ се забѣлѣзватъ добръ камъни отъ оградата.

Фиг. 2. — Долменътъ на Голѣмий рѣтъ (горизонталенъ разрѣзъ и прѣченъ разрѣзъ споредъ а.б.)

Близу до долменътъ на Голѣмий рѣтъ се е намѣрила прѣди нѣколко години една гробница отъ плочи и въ нея нѣколко златни пари, които споредъ описанието на нашия проводникъ — единъ старъ горскый стражаръ — трѣбва да сж били отъ времето на Филипъ Македонскый.

На пѣлътъ отъ с. Гердеме за Главанъ се отдѣля отъ голѣмъ рѣтъ, чрѣзъ тѣй нарѣчений „Бу-товодолъ“ една малка рѣтлинка, която се пада на западъ отъ него. Тука се намира една група отъ около 12 могили, нарѣчени „Дядо Янкови могили“; тѣ иматъ свръзка съ прѣдишнитѣ паметници. Още по на западъ отъ този рѣтъ се простира другъ единъ, който е отдѣленъ отъ първий съ една долинка; на него тѣй сжщо се простиратъ подобни могилки; къмъ западъ долменитѣ могили се вижда да изчезватъ. Распрѣснато се намиратъ тия паметници още и по-на югъ, при политѣ и склоноветѣ на пограничното сакарско било. Като западна граница на тѣхъ, види се, да е пограничний връхъ *Мавъ-Тене*, отъ който слиза въ българската страна една рѣчица на сжщото название; на този връхъ се намиратъ още два разрѣтени долмени.

Материалътъ на сакарскитѣ долмени е мѣстенъ чернослюднестъ гранитъ.

У всичкитѣ сакарски долмени съ двѣ исключения, входътъ за влизане въ коридорътъ, е обърнатъ къмъ югъ. Дупкитѣ за влизане въ камарата, сѣ искусственно издълбани и иматъ четвероностраненъ или полуокръженъ видъ съ ширина 0·5 — 0·6 м.

Сакарското население ги нарича пещери или ски-тийници. Въ с. Голѣмъ Дервентъ, вѣрватъ, че въ тѣхъ едно врѣме сѣ живѣли исполински хора „еллени“. Въ гръцкото село Козлуджа вѣрватъ, долменитѣ сѣ били жилища на пустиняшки скитници. Въ с. Гердеме имъ приписватъ нѣкакво си тайнствено значение като не даватъ да се раскопаватъ; само скришно ноцно врѣме сѣ сполучвали „малджии“ (хора, които търсятъ иманіе) да разрѣжатъ нѣкои отъ тѣхъ. Наший проводникъ ни расказваше, че прѣзъ 1885 г., въ врѣмето на Пловдивский прѣвратъ, когато селенитѣ сѣ вардили границата, стражаритѣ почнѣли да раскопаватъ една могила до Стоиовата круша и намѣрили въ нея една голѣма желѣзна прѣчка (!); нѣ като се бояли отпослѣ отъ „таинственнитѣ сили“, заровили я пакъ въ могилката, безъ да раскопаватъ по-навѣтрѣ.

Много любопитни сѣ особеннитѣ знакове, които се намиратъ по стѣнитѣ на сакарскитѣ долмени и по околнитѣ скални балвани. По-нагорѣ имахме единъ случай да покажемъ на единъ видъ украшение около дупката на прѣпрѣчений камѣкъ, въ долменътъ на с. Голѣмъ Дервентъ. Други два знакове се намиратъ въ долменътъ до Стоиовата круша; единъ отъ тѣхъ е четверо-странна вдълбнатина, 0·7 м. дълга, 0·52 м. висока и до 0·14 м. дълбока. Види се, че това е недодѣлана входна дупка. Вторий знакъ е много по-любопитенъ; той се намира въ другъ единъ долменъ, въ сѣщата мѣстность. Знакътъ е кръгло, вдълбаното украшение съ диаметръ 0·39 м. Кръгътъ е раздѣленъ на четири части съ единъ вертикаленъ и горизонталенъ диаметръ; кждѣ крайтъ на всѣки радиусъ плизатъ двѣ симетрични рѣзки. Споредъ проводникътъ ни, този знакъ представлявалъ кръсть съ расклонени рамена. Къмъ тия знакове причисляваме неразяснителний надписъ, който е билъ

намѣренъ на единъ простъ гранитенъ камъкъ въ „Курчанската курия“ (гора), на югъ отъ с. Главанъ. Надписътъ е вдълбанъ въ видъ на рѣзки (фиг. 3). Откритието на този камъкъ, е станало случайно, благодарение на малджиитѣ. Помежду тѣхъ се е говорило, че въ поменѣтата кория е закопано голѣмо имание; единъ отъ малджиитѣ сполучилъ да намѣри въ корията на единъ камъкъ една издълбана рѣзка и като се надѣвалъ, че тя показва направлението на закопаното имание, копалъ на около и при това намѣрилъ горѣпоменѣтиятъ камъкъ съ таинственни знакове.

Въ камънитѣ на околността на скалний долменъ

Фиг. 3. — Неразяснимий надписъ отъ с. Главанъ.

се намиратъ кръглести вдълбнатини съ диаметръ 0·32 м. — 0·4 м., а други въ видъ на чловѣческа стѣпка (съ дължина 0·9 м.); освѣнъ това забѣлѣзватъ се особенни издълбнатини, като че правени за сѣдание и др. Значението на тия вдълбнатини е съмнително; по всѣка вѣроятностъ, като имаме прѣдъ видъ подобни на тѣхъ вдълбнатини въ гранитътъ изобщо, тѣ ако не съвсѣмъ то поне отъ части сж произлѣзли отъ постъпенното разрушаване на камъкътъ.

Освѣнъ долменитѣ въ Сакаръ Планина намиратъ се и други мегалитически паметници — *промлечи*; тѣ не се срѣщатъ уединено, нѣ събрани въ групи. Едната група се пада на истокъ отъ с. Гердеме, на *Караджовъ*

ржтъ, който се простира отъ югъ къмъ сѣверъ, отъ десната страна на Димовецдере. (Виждъ прилжочената таблица). Кждъ сѣверний край на ржтътъ, дѣто той захваща постъпенно да се снишава до сливанието на Димовецдере съ Явуздеуе, се простиратъ, по самий връхъ, кръглести камъни огради — кромлечи; тѣ се падатъ въ една линия, до единъ километръ дълга чакъ на югъ отъ пжтътъ, който минжва прѣзъ Караджовъ ржтъ отъ с. Гердеме за Кявакли. На югъ отъ този пжтъ кромлечитѣ се замѣстятъ съ четвероостранни долменени огради. Всичкитѣ кромлечи сж на брой 50; тѣ сж почти всички на сжщата голѣмина съ диаметръ отъ около 6 м. и сж съградени отъ обикновенни камъни, отъ които нѣкои достигатъ височина до $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ м. Нѣкои отъ камънитѣ стоятъ единъ до другъ, на раздалечъ до единъ метръ. По срѣдата на една частъ отъ кромлечитѣ се намиратъ натрупани камъни, като че сж остатки отъ разржтени долмени. Кромлечитѣ на Караджовъ ржтъ пропадатъ отъ день на день по причина че тия мѣста се разработватъ постъпенно на ниви.

Втората малка група отъ кромлечитѣ, на брой около 12, съ много по малкъ диаметръ ($2\frac{1}{4}$ м. се пада на пжтътъ отъ с. Гердеме за Главанъ, на крайитѣ на едно възвишение, което се намира на десний брѣгъ на рѣка Чимирли.

Въ Сакаръ Планина се намиратъ и другъ видъ мегалитически паметници: — „жертвени камъни“, които мѣстното население нарича *понички*. По-нагорѣ споменжхме че, между Вонещий кладенецъ, дѣто е изворътъ на рѣка Курбандере (жертвена рѣка) и Димовецдере, се простира една низка ржтлинка съ лозята на с. Гердеме. На южний край на тия лозя се намира една суха долчинка, която принадлежи на порѣчието на р. Димовецдере; тукъ тамѣ изъ тая долчина се издигатъ уединено и на групи скални балвани отъ чернослюднестъ гранитъ. Въ едната отъ тия групи, която се пада на самий край на лозята, се намира единъ жертвенъ камкъ. Балванътъ, въ който е издълбанъ, има видъ на полуяйце, исправено съ връхътъ на горѣ; той е хори-

зонтално прѣсеченъ и кръговидно издълбанъ въ видъ на една голѣма поничка съ диаметръ 1·35 м., дълбочина 0·15 — 0·2 м. и съ стѣнитѣ до 0·2 м. дебели. До стѣнитѣ на поничката има отъ кждѣ югозападната страна издълбана издатка, до 0·12 м. дълга, която има искусвенно устие (съ дължина 0·38 м.). Нѣма никакво съмнѣние, че тя е служила за истичание на нѣкакви жидкости отъ поничката. Балванътъ въ който е издълбанъ жертвений камъкъ има най-малка височина 0·82 м. (до издатката), а най-голѣма до 1·3 м. отъ срѣщната страна (виждь приключената таблица).

Нѣщо около 25 раскрача отъ първата поничка, се намира въ самитѣ лозя другъ единъ жертвенъ камъкъ, който е издълбанъ въ единъ отдѣленъ балванъ. Той е по-малкъ и не е тѣй правилно работенъ както горний. Издълбнатината има видъ на една поничка съ диаметръ до 1·2 м., дълбочина 0·2 м. съ дебелина на стѣнитѣ 0·3 м. Тя има видъ неправилно кръгместъ, до нейдѣ четвеространенъ; устието ѝ не е тѣй правено както у първата поничка, а просто чрѣзъ пробивание на стѣната. Устието сочи къмъ югоистокъ. Любопитно е, че камъкътъ подъ устието е до нѣйдѣ издълбанъ; това показва, че подъ устието се е подлагалъ ссждъ за събиране на исгекающата течность. У първата поничка това е замѣстено съ издатката.

Явно е, че тия понички сж жертвени и че принадлѣжатъ на сжщий народъ, чиито сж и другитѣ мегалитически паметници въ Сакаръ Планина. Надъ тия понички сж били клани жертви и кръвта имъ е била събирана въ особени сждове.

Любопитно е и това, че близката рѣка носи название „жъртвена рѣка“ (Курбанъ дере).

Особенно внимание заслужватъ сакарскитѣ кладенчета, които по направата си до нѣйдѣ ни напомняватъ плавътъ на долменитѣ. Тия кладенчета се срѣщатъ най-много въ околността на с. Гердеме и Крушево; тѣ сж заградени отъ три плоски камъни и сж покрити съ единъ четвъртий.

Като заключение къмъ описанието на мегалитиче-

скитѣ паметници въ Сакарѣ Планина, ние ще дадемъ отговоръ на тия два въпроса: 1) за какво тѣ сж служили и 2) на кой народъ принадлежатъ?

Поничкитѣ сж били жертвени камъни.

Долменитѣ, споредъ както може да се заключи отъ изслѣдванието имъ по другитѣ страни, сж били гробни паметници. Има причини да се вѣрва, че долменитѣ първобитно сж били безъ насипъ и че отпослѣ кога народътъ, що ги е правилъ е билъ принуденъ да напустне тия страни, тѣ сж били засипани, за да се запазятъ отъ неприятелско осквернение: Въобщо всякога и на всякъдѣ се показва една и сжща мисль; че гробоветѣ сж турени подъ защита на всѣкакво осквернение.

За какво е служила искусственната дупка въ долменитѣ? Да-ли за възобновление на храната, която доста често се туря на гробоветѣ, или пакъ, споредъ народнитѣ вѣрвания, за да се даде възможность на душата на покойниѣ да напустне свойтъ земенъ затворъ и да побърза въ щастливитѣ небесни сфери?

Подобни долмени съ дупки се намиратъ въ Индия, Кавказкитѣ планини, Скандинавия, Франция, Англия и Алжиръ; това показва, че у съградителитѣ е имало една обща мисль. Въ Кавказкитѣ планини долменитѣ сж распространени по бассейнтъ на р. Кубанъ и по брѣговетѣ на Черно море, дѣто живѣятъ Черкези. Дупкитѣ на кавказкитѣ долмени иматъ диаметръ 0.15 м; а сакарскитѣ много по-голѣмъ, така щото прѣзъ тѣхъ чловѣкъ може лѣжишкомъ да се промъкне. Това обстоятелство, че у нѣкой долмени дупкитѣ сж много малки, показва, че тѣ въобщо, не сж служили за полагане на нови мъртвеци, вжтрѣ въ камарата.

За кромлечитѣ, както посочихме още по-напрѣдъ, не се намиратъ уединено, нѣ на групи и то на близу около жертвенитѣ камъни. Споредъ това може да се заключи, че кромлечитѣ сж служили като мѣста за събрания. Кромлечитѣ сж въобщо паметници, които принадлежатъ на всички врѣмена и се намиратъ у всички народи и служатъ и днесъ като гробни огради и др.

Въ нѣкой мѣста изъ България както напр. въ Со-

Фийско, се намиратъ четвeространни огради, нарѣчени отъ мѣстното население „столове“; тѣхъ ги има по такива мѣста, гдѣто става съборъ. Въ денѣтъ на съборѣтъ, селенитѣ донасятъ „курбанъ (животно за жьртвѣ), тургатъ го по срѣдата на оградата; попѣтъ го благославя и порѣсва и подиръ това селенитѣ сядатъ връзь ограднитѣ камъни, та ядатъ отъ него. До источниѣ край на оградитѣ е поставенъ камъненъ кръстъ. Пѣтешественникъ Каницъ е видѣлъ въ Видинско до с. Кладрубъ едно мѣсто, което е било заградено съ груби камъни за сѣдание, въ видъ на кръгъ. Това мѣсто споредъ думитѣ на сѣщия, е било опрѣдѣлено за черковни събораня.

Любопитенъ ще бѣде отговорѣтъ на въпросѣтъ, на кой народъ принадлежатъ сакарскитѣ мегалити. Ние ще дадемъ своето разрѣшение на въпросѣтъ, слѣдъ като опишемъ и други сакарски паметници, които иматъ до нейдѣ свързка съ прѣдмѣтний въпросъ.

Въобще, като се има прѣдъ видъ положенито на Сакаръ Планина, може да се каже, че народѣтъ, на който принадлежатъ мегалититѣ е билъ силенъ и могущественъ, като е владѣялъ надъ околнитѣ страни.

Като размишляваме върху значението на мегалититѣ изобщо, прѣдставлява се въ умѣтъ ни, една картина на отдавна минжли врѣмена. Намираме се на погребалното и свещено мѣсто на единъ отдавнашенъ народъ, който е извършвалъ въ сакарскитѣ джбрави своитѣ религиозни и народни събораня, като е принасялъ жертва на своитѣ богове.

Стари пѣтища, заселища и градища.

I.

Въ околността на Сакаръ Планина най-сгодно положение притѣжава градъ Одринъ; той е расположенъ при сливанието на тритѣ най-голѣми тракийски рѣки: Марица, Тунджа и Арда, които съ порѣчието си захващатъ почти цѣлата страна между Странджа Планина,

Срѣдний и Источий Балканъ, Рила и сѣверната и источната частъ на Родопитѣ. Това положение на Одринъ му дава голѣмо значение въ стратегично отношение и въ търговско. Въ него се събирагъ пѣтица отъ три морета: Егейско, Мряморно и Черно; той се пада на западоисточната линия Цариградъ — Пловдивъ и на югосѣверната Еносъ — Бургасъ.

Въ мѣстносттата на Одринъ, на лѣвий брѣгъ на Тунджа, още въ огдавнашни врѣмена е билъ основанъ отъ тракийското племе Одризи, градъ Ускудама. Одрински князь Тересъ сполучилъ да съедини тракийскитѣ племена въ една голѣма държава, която въ врѣмето на синъ му Ситалкъ въ 430 г. прѣди Р. Х. се е простирала на сѣверъ чакъ до Дунавътъ, а на западъ до р. Места. Подиръ смъртъта на Ситалка държавата се разпаднала на три части, които отъ 340 г. сж били принудени да припознаятъ македонското владичество; отъ 280 г. сжщитѣ сж били подчинени за 66 години на Галатитѣ (Келтитѣ), които упражнявали надъ тѣхъ владичеството си отъ столицата си Тилисъ. А послѣ сж били за всякога подчинени отъ Римлянитѣ.

Ускудама по новий ъ възобновителъ римский императоръ Адрианъ, е била нарѣчена Адрианополъ. При раздѣлението на Тракия той е станалъ главенъ градъ на провинцията Хемимонтъ.

Въ срѣднитѣ вѣкове Адрианополъ, който се споменува често у Византийцитѣ подъ название Орестиасъ, е билъ подиръ Цариградъ и Солунъ, най-голѣмъ градъ на византийската империя.

Въ XIV вѣкъ навлѣзли въ Европа Турцитѣ, които отъ день на день все повече и повече заплашвали ослаблената византийска държава. Адрианополъ неможи т дълго врѣме да противостои на напорътъ на завоевателитѣ и е билъ взетъ отъ султанъ Мурадъ I въ 1360 г.; той е билъ столица на турскитѣ султани отъ тогава чакъ до 1453 г., когато е падналъ Цариградъ и султанитѣ се установили окончателно по брѣговетѣ на Босфорътъ.

Въ настоящий вѣкъ, въ 1829 г., Одринъ е билъ прѣвзиманъ отъ русската войска дѣто билъ сключенъ и мирътъ.

Освѣнъ укрѣпената линия отъ заливътъ Кючукъ-Чекмедже до Теркосъ, Одринъ остава отъ кждѣ сущата, единственна важна подпорка на Цариградъ.

Прѣдверие на Одринъ отъ кждѣ сѣверната му страна е Сакаръ Планина. Турцитѣ, като знаятъ стратегичното значение на тази планина, при опредѣляването на границата между Турция и Источна Румелия, настоявали да се присѣдини къмъ Турция най-стратегичный връхъ Дервишъ-Тепе, както е и станало. Турцитѣ знаяли добръ каква стратегична важность иматъ и пѣтищата, които излизатъ отъ Одринъ по Тунджа къмъ Балканътъ. Тѣ сж имали намѣрение да построятъ една желѣзница покрай Тунджа за Ямболъ и по-нататкъ къмъ Бургасъ. По този начинъ тѣ би могли лесно да прѣкарватъ войска отъ Одринъ за проходитьъ на Источний Балканъ и за Черно море.

Най-важный пѣтъ, който минава прѣзъ Одринъ е пѣтътъ отъ Цариградъ за Бѣлградъ; той е играалъ голѣма роль още отъ памтивѣка. Слѣдъ римското завоевание на тази страна първата грижа на Римлянитѣ е била да построятъ пѣтища; на първо мѣсто е билъ *военный пѣтъ* (*via militaris*) отъ Цариградъ прѣзъ Одринъ за Бѣлградъ, съ отклоненията къмъ балканскитѣ проходи и Дунавътъ.

За безопасността на римскитѣ пѣтища и за улеснение на правителственнитѣ пѣтници и чиновници покрай пѣтътъ се намирали много постройки. На единъ день расстояние сж се намирали конацитѣ (*mansio*), обикновенно близу до нѣкое по-голѣмо заселище; въ тѣхъ е имало особено помѣщение (*praetoria*) за прѣнощуването на римскитѣ чиновници. Конѣ или кола сж се прѣпрѣгали деня въ нѣколко станции (*mutationes*). За пазението на пѣтътъ сж служили многобройни четвеространни укрѣпления, снабдени съ кули (*castella, praesidia*).

Ще се отправимъ сега по римскый пѣтъ отъ Одринъ

за Пловдивъ, за да изслѣдваме и да опрѣдѣлимъ мѣстоположението на станциитѣ и коначитѣ, върху които до сега е имало разни мнѣния.

Че този пътъ е минѣвалъ по лѣвий брѣгъ на Марица чакъ до г. Пловдивъ, дѣто е прѣминѣвалъ самата рѣка, вѣрваме, че достатъчно е било доказано въ списанието ни: „Нѣкой бѣлѣжки върху археологическитѣ и историческитѣ изслѣдвания въ Тракия“.

Като се отправимъ на западъ отъ г. Одринъ, прѣминѣваме най-напрѣдъ по единъ мостъ на Тунджа въ одринската Кумъ-махала; старитѣ основи на този мостъ види се, да сѣ правени още въ врѣмето на римский императоръ Адрианъ. По нататъкъ минѣваме покрай политѣ на едни низки възвишения, които ограничаватъ отъ къмъ сѣверъ долината на Марица. Задъ Ахаркѡйската рѣка, види се, да се е отдѣлвалъ единъ клопъ къмъ сѣверозападъ за едно срѣдновековно заселище до с. Лефка. Като минемъ Веранъ-Теке, дѣто се намира само една разрѣтена джамия, една стражарница и кръчмарница, ще доидемъ по сѣщото направление до рѣчицата Ченгене-дереси и по-нататъкъ до Лефка-дереси. Между тия двѣ рѣкички се намира, на самый пътъ, единъ прѣчупенъ стълбъ съ елиптиченъ разрѣзъ и съ старогръцкый надписъ ¹⁾.

Стълбътъ е дѣланъ отъ варовикъ; има дължина 1.45 м. съ диаметръ 0.60 и 0.55 м. съ височина на буквитѣ 0.065 м. Този стълбъ е билъ милиаренъ. Римлянитѣ въобще сѣ измѣрвали цѣтищата, и на разстояние на една римска миля (mille passuum = 1,482 м.) сѣ побивали по единъ милиаренъ стълбъ.

Отъ надписътъ се вижда, че стълбътъ е билъ въздигнатъ отъ „най-ясний градъ Адрианополъ“ въ честь на римский императоръ *M. A. C. Александръ* и майка му *Юлия Маммая* (майка на таборътъ) въ врѣмето когато е билъ въ Тракия царский намѣстникъ (legatus Augusti pro praetore) Рутилъ Криспинъ (Rutilius Cris-

¹⁾ Този надписъ, както и другитѣ, които открихме въ околността на римский път отъ Одринъ за Пловдивъ, ще бждатъ обнародвани въ голѣмий сборникъ на Момисена въ Берлинъ (Corpus inscriptionum).

ripus). Името: *Александръ и Маммая* е истрито; нѣма съмнѣние, че това истривание е станало подиръ убиванieto на двамата. Прѣдмѣтний надписъ произлиза слѣдователно отъ врѣмето между 222 — 235 г. подиръ Р. Х. ¹⁾.

Слѣдъ като минемъ Лефка дереси подиръ малко влизаме въ г. Мустафа Паша. Списателъ Иречекъ прѣдполага, че римский пѣть тука е прѣминѣвалъ Марица на десний ъ брѣгъ ²⁾. Това прѣдположение, споредъ нашитѣ изслѣдования е съвсѣмъ погрѣшно. Римский пѣть е влизалъ чакъ въ самий градъ Мустафа Паша и въ главната улица на тоя градъ се е отбивалъ отъ сегашний пѣть на сѣверозападъ къмъ Хиссаръ, който се пада на сѣверозападний край на градътъ, на десний брѣгъ на Аладаатската рѣка. Хиссарътъ се въздига 130 м. високо надъ Марица (181 м надъ морето). — Тука, като заключаваме споредъ разстоянията, които сѣ забѣлѣжени въ старитѣ паметници, се е намирала станцията: *Бурдипта*.

Споредъ итинерарии на Антония Аугуста, станцията е била отдалечена отъ Одринъ 24 римски мили (33 км.), което разстояние почти напълно съотвѣтствува съ онова отъ послѣдний градъ до Мустафа Паша. Малко нѣщо на сѣверъ минѣва турско-българската граница. Станцията Бурдипта като че е съвсѣмъ пропаднала; въ мѣстността ъ се намиратъ нивя, по които се забѣлѣжватъ парчета тухли и др. Подъ възвишението, връзъ което е разположенъ Хиссарътъ, е било заселище. Приказва се за нѣкаква си подземна дупка, прѣзъ която се е влизало ужъ въ една подземна черква. Тука сѣ намѣрили ужъ разни скѣпоцѣнни нѣща, между другото и единъ левъ, който се съхранявалъ отъ нѣкой си Станчо въ София. Входътъ на дупката се е намиралъ близо до чешмата, при политѣ на Хиссарското възвишение. Дупката се нарича „Коджа карабунаръ“; прѣзъ нея протича водата, отъ това се види, че е билъ водопроводъ. Отъ подземната черква ужъ би тѣ изваденъ единъ над-

¹⁾ Разясненieto на надписътъ направи Д-ръ Домашевски, профессоръ на Хейделбургский университетъ.

²⁾ Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel. Prag. 1877. p. 47.

писанъ камъкъ, който се търкалялъ дълго врѣме до Хиссаргьтъ и билъ отпослѣ прѣнесенъ въ пограничното село Бунарчево, 18 км. на сѣверъ отъ М. Паша. Споредъ както се научихме камъкътъ билъ туренъ въ селската черква за прѣстолъ. Въ с. Аладаа, което се пада на сѣверъ отъ М. Паша, по едноимената нему рѣка, казватъ, че има единъ побитъ камъкъ (декилиташъ) съ надписъ; въ околността на туй село имало още остатки отъ единъ старъ калдарамъ. Тия остатки, види се, да принадлежатъ на пътятъ, който се е отбивалъ отъ главния пътъ прѣзъ развалинитѣ до с. Лефка за станцията *Кастра зубра*.

Развалинитѣ до с. Лефка, казватъ, че произлизатъ отъ единъ голѣмъ градъ; на много мѣста тумтъла земята, като че отдолу има празни мѣста. Посрѣдъ развалинитѣ се издига едно възвишение, съ остатки отъ едно градище. Споредъ казванието на Турцитѣ въ М. Паша, развалинитѣ до с. Лефка принадлежатъ на старий градъ Искидеръ. Нѣма съмнѣние, че у Турцитѣ подъ туй название е запазенъ собственно споменъ на близкото село Искидеръ, което е било още въ врѣмето на султанъ Махмудъ II., срѣдоточие на една околия. Види се, обаче, че въ названието Искидеръ се крие името на срѣдновековний градъ Скутарионъ, който се е намиралъ по тия страни. Нѣма съмнѣние, че развалинитѣ до с. Лефка сѣ развалини отъ този срѣдновековний градъ, дѣто е била епархия, подчинена на пловдивската митрополия.

Градъ Мустафа Паша е билъ основанъ подиръ съграждането на мостътъ прѣзъ Марица отъ Мустафа Паша. Отъ двѣтъ страни на този мостъ, прѣзъ който минѣва пътятъ отъ Одринъ за Пловдивъ, се е постепенно заселвалъ сегашний градъ. Въ старитѣ турски паметници това мѣсто се споменува само подъ названиее „Джисръ Мустафа (Мустафовъ мостъ).

Въ срѣднитѣ вѣкове въ близката околностъ се е намиралъ градъ *Чермоень*, сега село Черменъ.

Друго забѣлжително мѣсто въ околността, е билъ срѣдновековний градъ *Неутзиконъ* до с. Мезекъ; отъ

него сж се съхранили развалинитѣ на едно ягко градище, както ще имаме случай да кажемъ на друго мѣсто.

Отъ станцията Бурдипта до границата на провинцията Хемимонтъ и Тракия оставатъ още 11 римски мили. Пътътъ върви все по лѣвий брѣгъ на Марица, минѣва прѣзъ турско-българската граница, прѣсича рѣката, която се образува отъ сливането на Бунаклийската рѣчица и Охланлийската тъкмо тамъ дѣто става сливането и се възкачва по възвишението, което се издига по десний брѣгъ на Бунаклийската рѣчица. Въ началото на това възвишение, нарѣчено Чамбурунъ, се намиратъ двѣ искусственни могилки подъ които се е распростирала пограничната станция: *Рамисъ* (Rhamis). Остаткиѣ отъ нея сж ничтожни и види се, че освѣнъ дѣто е била погранична станция на двѣтѣ провинции на сжщата държава друго значение не е имала. Изгледътъ отъ това мѣсто е доста малкъ; отъ кждѣ истокъ се гледа по до сега минжтий пътъ къмъ Одринъ, а на югъ се подава отъ родопскитѣ отлози връхъ *Куртъ Кале* (702 м.).

Отъ Одринъ чакъ до тука неличатъ почти никакви слѣди отъ римский пътъ; при всичко това обаче околното население добрѣ познава направлението на този пътъ. Въ 1553 г. пѣтешественикъ Дорншвамъ е видѣлъ още слѣди отъ него (калдарамъ). Причината по която е изчезналъ този старъ пътъ, можемъ лесно да си разяснимъ; като е минѣвалъ по склонътъ и покрай политѣ на възвишенията, той е могълъ лесно да се разруши или да се покрие съ земя отъ дѣйствието на водата. Освѣнъ това, околното население, по нѣмание камъни другадѣ, е вадило отъ него за постройка на къщя. Самъ-тамъ до самий пътъ се забѣлѣзватъ искусственни могилки, които се распростиратъ по възвишенията, слѣдователно на сѣверъ отъ пътътъ; отъ тѣхъ най-забѣлѣжителни сж ония, които въ групи отъ 3 и повече се простиратъ тамъ, дѣто се е отклонявалъ отъ главний пътъ единъ клонъ за Леска.

Съ малката станция Рамисъ напущаме Хемимонтъ и встѣпваме въ провинцията Тракия; сжщеврѣменно

напуцаме Марица, като се въскачваме по Чамбурунъ, на западъ отъ с. Бунакли и на югозападъ отъ с. Саранли. Пътътъ си измѣнява сѣверното направление въ сѣверозападно чакъ къмъ Крива рѣка, която като притокъ на р. Махадере, извира малко нѣщо на сѣверъ отъ горнитѣ мѣста. По лѣвий брѣгъ на тази рѣка се намиратъ остатки отъ старата станция; това мѣсто се нарича „сара ханъ“ (желтъ ханъ), отъ което е и произлѣзло названието на селото. Остаткитѣ отъ станцията едвамъ се познаватъ въ видъ на расхвърлени камъни и късчета тухли и керемиди. Споредъ казванието на селенитѣ тука сж били ископавани стари основи, работени съ хоросанъ. Споредъ разстоянията, показани въ старитѣ паметници, въ тия страни се е намирала станцията *Кастозобра* (Itin. Hier.) или както се е наричала другояче *Субзутара* (Itin. Ant. Aug.) или *Кастрисъ Рубрисъ* (Tab. Peut.).

Споредъ „Tabula Peutingeriana“ тя е била на раздалечъ отъ слѣдующата станция *Арзусъ*, която открихме до р. Сазлия ¹⁾, 19 римски мили (53 км.), а отъ Одринъ 36 мили (53 км.); тия разстояния напълно отговарятъ на тия отъ р. Сазлия до Сахаранъ.

Отсамъ Сараханъ римскиѣ пътъ прѣсича единъ неработенъ, нъ старъ турскиѣ пътъ, нарѣченъ „Сара-йолъ“ (желтъ пътъ), който е минѣвалъ кждѣ Стара Загора и споредъ който собствено, види се, да е добило с. Саранли своето название.

Нѣщо около два километра на далечъ, по рѣката, слѣдъ като минемъ покрай единъ кладенецъ съ млѣчна лѣковита вода, надъ изворитѣ на рѣчицитѣ, които се втичатъ въ околността на Сараханъ, се намиратъ развалини отъ единъ голѣмъ градъ, извѣстенъ у околното население подъ названиее „*Кючюкъ Стамбулъ*“ (Малкий Цариградъ). На едно голѣмо пространство, на югъ отъ върховетѣ Мандра Баиръ и Кушкайларъ, съ които се свършва изгледътъ къмъ сѣверъ, сж распрѣснати грамади камъни отъ развалений градъ. Въ мѣстността

¹⁾ Нѣкои бѣлѣжки върху археологическитѣ и историческитѣ изслѣдвания въ Тракия, Шкорпиль, стр. 17—19.

нарѣчена Джиурли, има едно кладенче съ бистра вода, а до него развалини отъ една малка черквица, която, като заключаваме по планътъ на основитѣ ѝ, е била съградена въ простъ византийскій стилъ; на сѣвероистокъ отъ тука се намиратъ нѣколко камъни могилки и на около отдавнашни гробища. Нѣма съмнѣние, че този градъ е билъ съграденъ слѣдъ пропаданieto на римската Субзупара, слѣдователно въ срднитѣ вѣкове. Види се, че той е съсипанъ слѣдъ завоеванието на тия страни отъ Турцитѣ. У околното население, има съхранени нѣкои прѣдания, споредъ които одринскитѣ султани сж дохождали въ този градъ, дѣто имало голѣми султански ахари и др. Тия прѣдания показватъ, че градътъ е съществувалъ още въ началото на турското завоевание, когато Одринъ е билъ столица на турскитѣ султани (отъ 1360 до 1453 г.).

Споредъ мнѣнието ни, развалинитѣ на Кючукъ Стамбулъ съотвѣтствуватъ на срдневѣковний градъ *Агатонике*. При походътъ на византийскій императоръ Алексий въ тия страни, се споменува, че войската пристигнала отъ Одринъ най-напрѣдъ въ градъ Скутарионъ (развалинитѣ до с. Лефка), а отъ тука на вторий день въ Агатонике, дѣто е имало, както въ Скутарионъ, владика, подчиненъ на Пловдивската митрополия ¹⁾.

Задъ връхътъ Кушкайларъ, на сѣвероистокъ се намира едно малко селце Хаджикьой; споредъ едно прѣдание тука е станало нѣкога голѣмо сражение; въ това сражение селенитѣ издали единъ отъ главнокомандующитѣ, който по тоя начинъ билъ побѣденъ и погиналъ. Като умиралъ, той проклѣлъ селото да не стане никога по-голѣмо отколкото е било тогава.

До друго бизско село Хаджикьой, което не е сжщо съ горното, се втича Крива рѣка въ Махядере, а тая пакъ въ Марица, насрѣщу с. Хебибчево. Въ жгълътъ, дѣто Махядере се влива въ Марица, на лѣвий брѣгъ на двѣтѣ тия рѣки, се издига стръмно единъ връхъ, съ развалини отъ Хаджикьойскій Хиссаръ. Споредъ едно

¹⁾ Jireček, Archäologische Fragmente aus Bulgarien. Archäologisch-epigraphische Mittheilungen. Wien. X, p. 145.

свѣдѣние, тукъ се намиратъ развалини отъ една стара черква и окопи. Отдалечъ се бѣлѣе на връхътъ му една малка черквица. Види се, че Хиссарътъ, заедно съ градището, което се е намирало на отсрѣщната страна на Марица, между селата Каратепе и Бѣлица (Срдкьой), е служилъ за пазение отъ настѣпване на западъ по долината на Марица.

Отъ Субзупара пѣтятъ е минѣвалъ къмъ сѣверо-истокъ прѣзъ една малко любопитна страна съ остатки отъ едноврѣмешни стари гори; тази страна е разрита отъ многобройни рѣчици. Минѣваме прѣзъ Махядере и на югозападъ отъ с. Салахларъ, а на сѣверозападъ отъ с. Теке, се отправяме къмъ сѣверний склонъ на връхътъ, нарѣченъ Теке, дѣто пѣтятъ между Одринъ и Пловдивъ достига най-голѣмата си височина 320 м. надъ морската повърхность. Тука почева да се отваря изгледътъ къмъ западъ. Върхътъ Теке е билъ споредъ изгледътъ отъ него къмъ западъ и къмъ Одринъ, личенъ страженъ пунктъ и види се, като че тука е била основана стражна позиция още отъ памтивѣка, както дѣйствително показватъ основитѣ на старитѣ здания, които сѣ били тука ископавани. Въ срѣднитѣ вѣкове е било основано нѣкакво си укрѣпление, а въ турскитѣ врѣмена тука е билъ погребенъ нѣкакъвъ турски светець. До гробътъ на тоя светець сѣ нахвърлени камъни въ видъ на доста високи могилки. Върхътъ и селото сѣ добили названието си отъ този гробъ, който се е намиралъ въ една кѣщичка, която, види се, да е била мѣнастирско турско здание — Теке. Други такива подобни остатки се намиратъ въ с. Теке.

Пѣтятъ е минѣвалъ на сѣверъ, като е прѣминѣвалъ Селската Коюнлийска рѣка и се е простиралъ при малка источна извивка, на сѣверъ отъ с. Бунакли прѣзъ Саларский топракъ, на югъ до с. Садкьой. Въ околността на Саларский топракъ трѣбва да търсимъ станцията *Пале* (Palae), макаръ че несполучихме да откриемъ почти никакви слѣди отъ нея.

Между селата Садккли, Коюнли и Сейменъ се намира едно укрѣпление, нарѣчено Девебарганъ. По ста-

ритъ гробища на сѣверъ отъ с. Садкѡй се намиратъ антични камъни, които неможихме да изслѣдваме отъ кждѣ сж били донесени. Нѣма съмнѣние, че тѣ сж остатъци отъ станцията Пале. На югозападъ отъ с. Коюнли селенитѣ копаютъ камъни отъ стари зидове, а на западъ отъ селото, дѣто се сливатъ Голѣма и Малка Селска рѣка, се откриватъ основи отъ едно черковище и слѣди отъ едно старо заселище.

Искусствени могили се срѣщатъ самъ тамъ и то особено по тия мѣста, дѣто пѣтьтъ се вѣскачва по-на високо лично мѣсто; това обстоятелство показва, че тѣ сж били като стражни мѣста.

Пѣтьтъ слиза по-нататъкъ къмъ Дрѣновската рѣка, която дохожда отъ Главанскитѣ връхове, дѣто извира подъ название Олуклийско дере, прѣминѣва въ с. Смавли, вѣскачва се на десний брѣгъ на рѣката до могилата, нарѣчена Голѣма чука и прѣсича пѣтьтъ, който почна да се построява въ турско врѣме отъ желѣзничната станция Карабунаръ, на югоистокъ къмъ Коюнли.

Римский пѣть минѣва на западъ, като слиза до р. Сазлия, прѣзъ която отива по единъ мостъ, до една мѣстность, нарѣчена Дерменъ Ходжа. Тука се забѣлѣзватъ още остатки отъ старий мостъ. Близу до него се е влизало въ сѣвероисточний рогъ на станцията *Арзусъ*; за нея нѣма да говоримъ тука, като считаме за достаточни нашитѣ прѣдишни свѣдения ¹⁾. Околното население приказва, че тука е сжществувалъ нѣкога градъ *Босна*; въ това название, види се, да се е спазилъ споменъ за срѣдновековний градецъ Блисносъ (*Blisnos*, *Blisimos*, *Blisme*), който се е намиралъ по тия страни.

Пѣтьтъ отъ Арзусъ за Пловдивъ описахме другада ¹⁾; нѣ за по-точното допълнение на свѣденията дадени тамъ е нужно да обиколимъ още веднѣжъ станциитѣ му.

На югъ отъ Арзусъ, на десний брѣгъ на Марица, срѣщу устието на Сазлия, се намира едно градище, което, види се да е било или възобновено или основано въ врѣмето на византийский императоръ Юстинианъ;

¹⁾ Арх. изслѣдания въ Тракия, стр. 17—19.

ще имаме още случай да се повърнемъ къмъ описанието на това градище. Срѣщу това градище, на лѣвий брѣгъ на Марица, въ жгълтъ ѝ съ Сазлия, се намиратъ тѣхъ сѣщо развалини отъ едно старо градище ¹⁾.

Плъттъ отъ Арзусъ на западъ се въскачва по едно възвишение, нарѣчено Тюлбе Баири, което се снишава на сѣверъ до Ширметската рѣка. По тия възвишения, малко нѣщо на сѣверъ отъ плъттъ се намира единъ гробъ на нѣкой си турски светецъ. До гробтъ се намиратъ остатки отъ нѣкаква си малка сграда, която, види се, да е била теке на „Алия“ отъ което е произлѣзло названието Илия, както околното население нарича това теке. Отъ това теке близкото село Теке-Мусачево пѣкъ е добило названието си.

Старий път се прѣсича отъ окръжний път Стара-Загора—Сейменъ, близу до селото Аладагъ (на сѣверъ), послѣ минава по-нататкъ между селата Баба-махалеси и Ширменъ, като прѣсича рѣчица Кайнарджа; отъ тамъ по самия сѣверенъ край на с. Курбетли минава прѣзъ самото село Чикиларъ до Делибенлерска рѣка, на десния брѣгъ на която е била расположена римската станция *Пизусъ*. Още на плъттъ намѣрихме многобройни дѣлани камъни, които, види се, да сѣ били разнесени отъ близкитѣ станции. Едни отъ тѣхъ като напр. мраморни архитрави и пр. се намиратъ въ с. Акбунаръ по чешмитѣ; въ една къща въ сѣщото село намѣрихме камъненъ стълбъ съ старогръцкии надписъ: той е доста разваленъ и буквитѣ му по срѣдата сѣ повечето истрити. Въ надписътъ се споменува за римскии импаторъ *М. Юлий Филипъ Арапъ* (244 — 249 подиръ Р. Хр.) и за градъ *Траянополисъ*. Отъ надписътъ може да се заключи, че околността на с. Акбунаръ (т. е. станцията Пизусъ) се е падала въ областта на г. Траянополъ, върху положението на който неможе още да се каже нищо положително.

Въ турскитѣ гробища до с. Курбетли, споредъ както казватъ, е имало много дѣлани камъни, които отпослѣ

¹⁾ Арх. изслѣдования въ Тракия, стр. 19—21.

²⁾ " " " " " 19.

сж били разнесени и употребени за съграждане на околни черкви, мостове, чешми и др. До една чешма въ селото се намира единъ писанъ камъкъ. Такива камъни сж се съхранили най-много въ старитъ гробища, въ мѣстността на старий *Пизусъ*.

По голѣмата частъ на тази станция е била расположена въ кѣлтѣ на едно възвишение, което се издига тамъ, дѣто единъ потокъ, идущий отъ с. Чаталюгъ се влива съ Делибенлерската рѣчица, на десний брѣгъ на двѣтѣ. Тази мѣстностъ се нарича „юртища“ (т. е. запусъло заселище); на едно широко пространство тука се ископаватъ основитѣ на стари сгради. За забѣлѣзване е една могилка, нарѣчена Хатчиръ. На лѣвий брѣгъ на потокътъ, на възвишението, нарѣчено Геренъ, се намиратъ стари гробища и слѣди отъ нѣкакви сгради.

Станцията Пизусъ не е била слѣдователно укрѣпена; по-надолу ще имаме случай да видимъ, че тя не е била военна, нѣ търговска станция.

Въ поменхтитѣ гробища е билъ намѣренъ единъ много забѣлѣжителенъ старогръцкый надписъ, нѣ за жалость прѣчупенъ, така щото се е съхранила само една частъ отъ надписътъ. Съ този надписъ се доказва далечъ отъ всѣко съмнѣние: 1) че тамъ се е намирала станция (*mansio*) Пизусъ, върху която Иречекъ не е можалъ да каже още нищо положително ¹⁾ 2) че тя е била заправена въ 202 г. и отъ кого 3) че правителственното наименование на това мѣсто било Пизусъ (грѣцки Пизосъ), а не Опизусъ. 4) съ това откритие се потвърждава мнѣнието ни, исказано въ нашето списание ²⁾, че римский пътъ е минѣвалъ съвсѣмъ не прѣзъ ония мѣста, дѣто е прѣдполагалъ Иречекъ, ¹⁾ Моммсенъ въ V-й дѣлъ на своята римска история и др. Споредъ разяснението на Вл. Шкорпилъ, прѣподавателъ въ Керчь, надписътъ се чете така: „*Въ врѣмето на побѣдата и вѣчното траяние на вѣлжитѣ и божественнитѣ императори Л. Септимий Северъ Пергинаксъ, М. Аврелий Ан-*

¹⁾ Heerstrasse p. 46.

²⁾ Археологически изслѣдования въ Тракия, стр. 16 — 22.

тонинъ, Августинъ, на императоръ П. Септимий Гета на Юлия Домна, майка на таборътъ, на всички имъ домъ, на светий сенатъ, римский народъ и светата войска е било основано по милость на владѣтели — тържище Пизусъ, когато сж били консули могъществени императори Л. Септимий Северъ Пертинаксъ и М. Аврелий Антонинъ, Августинъ, и сж се прѣселили тука подданници и колоисти 1)

Слѣдватъ многобройни имена на лица отъ тракийско происхождение като Мутракалеосъ и др. Това име се срѣща и въ другитѣ надписи 2). Освѣнъ това споменуватъ се двѣ тракийски села. Отъ другата страна на надписътъ сж забѣлѣжени римски, гръцки и смѣсени имена, като Архелаусъ, Антониусъ, Валенсъ и др.

Л. Септимий Северъ Пертинаксъ Августъ е станалъ римский императоръ въ 193 г. подиръ Р. Х. Неговата втора съпруга е била Юлия Домна, която е била родомъ отъ Емеса въ Сирия. Императорътъ Септимий Северъ е ималъ двама синове: М. Аврелий Антонинъ и подиръ туй Гета. По старий е билъ наричанъ на подсмивъ Каракалла, защото е носилъ постоянно нѣкаква си „барбарска“ дрѣха. Списатель Дио Кассий постоянно го нарича Антониносъ. Дио е живѣялъ нѣщо около 155 — 230 г. и е билъ слѣдователно съврѣменикъ на Каракалла. Прѣкорътъ Каракалла (Dio Cass. 78, 4, 3) се срѣща у старитѣ писатели толкова помалко колкото тѣ стоятъ по-близу до врѣмето на този прочутъ императоръ. Септимий Северъ е наричалъ сина си — Августъ още въ врѣмето на животътъ си въ 198 г. Септимий е умрѣлъ въ 211 г.

Слѣдователно прѣдмѣтний надписъ и споредъ това и Пизусъ е билъ основанъ въ 202 г. подиръ Р. Х. Това е явно отъ думитѣ на надписътъ: „въ врѣмето, когато сж били консули Сеп. Сев. Пертинаксъ и М. Авр. Антонинъ“. Макаръ че въ Римъ е била монархия, нѣ за лице (pro forma) се е съхранилъ обичайтъ да се избиратъ всѣка година двама консули, както е ставало

1) Сравни: Arch. epigraphische Mittheilungen. Jireček. X. p. 95.

2) Inscriptions et monuments figurés de la Thrace par A. Dumont. p., N-о 9 и 14

това въ врѣмето на републиката. Дватама тия императори сж били консули въ 202 г. (виждь: *Argumenta Leonclavii* въ липиското издание на Dio Cassia (Teubner), vol. p. XLV). Подиръ смъртъта на баща си въ 211 г. на римский прѣстолъ е сѣдналъ Каракалла, който слѣдната година е убилъ братъ си Гета (въ 212 г.). Въ прѣдмѣтний надписъ сж истрити, въ третий редъ думитѣ: „и П. Септимий Гета Кайсаръ“; това го разяснявамъ така: у Дио Кассия намѣрихъ това мѣсто (77, 12. 5): „и когато нѣкой написалъ или само изрѣкълъ името Гета, на частъ погинвалъ. Зарадъ това поети не сж употрѣбявали това име нито въ комедии. Иманието на всички ония, въ послѣдното завѣщание на които се е споменувало за името Гета, е било конфисцирано въ полза на правителството“. Не е слѣдователно за очудване, че въ Пизусъ, като се бояли отъ гнѣвътъ на Каракалла, сж истрили името, което могло да доведе на императорътъ на память най-гнусното му дѣло. Една година слѣдъ убиванието на братъ си императорътъ се е отправилъ въ источнитѣ провинции и е минжвалъ, виде се, по римский пѣтъ прѣзъ Тракия. Въ нѣкои надписи името на Гета не е истрито ¹⁾. Любопитенъ надписъ, на който името на Гета е било пакъ истрито, е билъ намѣренъ въ с. Никюнъ (до В. Търново), дѣто има развалини отъ римский градъ Никополъ (ad Istrum) ²⁾. Надписътъ е билъ поставенъ отъ „най-светий сенатъ и благородний народъ“ въ 203 г. подиръ Р. X., въ честь на Юлия Домна и синъ ѳ Гета. Името Гета е истрито.

Названието на Юлия Домна „майка на таборѣтъ“ се разяснява така: въ врѣмето на императоритѣ се появилъ обичай за да се дава на императрицитѣ название: „mater castrorum“. Най-напрѣдъ е била нарѣчена тѣй Фаустина по младата, съпругата на М. Аврелий Антонинъ, зарадъ това, че тя е придружавала мъжътъ си, когато той воювалъ противъ Квадитѣ. (М. Авр. Антонинъ трѣбва да се rozpoзнава отъ Каракалла; първий се нарича още философъ и е живѣялъ прѣди Коммода

¹⁾ Dumont No. 110, ét p. 55.

²⁾ Kanitz, Donau — Bulgarien, II Aufl. 1882. p. 187—188. I Bd.

и Сеп. Севера). Това название обикновенно сѣ давали на такива императрици, които сѣ насърдавали мъжетѣ си къмъ геройски дѣла или сѣ ги испровождали на война. Юлия Домна е участвувала въ походѣтъ на мъжѣтъ си противъ Партитѣ въ 199 г. Въ честь на тази императрица сѣ били свѣчени нари, отъ които сѣ намирани тукъ-тамъ сега изъ България.

Думата „*емпорионъ*“ въ надписѣтъ Пизусъ има значение *тържище*. Доста заселища сѣ се наричали емпорионъ. Такива подобни тържища отъ ново врѣме сѣ се уредили въ близкостѣта на Пизусъ, до желѣзната станция Карабуваръ, Радне махала и др; прѣвъз тѣхъ се изнася жито и други произведения отъ плодородното Старо-Загорско поле.

Пизусъ е било, види се, едно смѣсено заселище, нѣщо мѣжду една колония и тракийско заселище. Жителитѣ на Пизусъ сѣ били, види се, Тракийци и римски колонисти — Римляне.

Исказваме още едно мнѣние. Римлянитѣ сѣ за правяли колонитѣ си често върху развалинитѣ на бивши градове, така напр. Цезаръ е основалъ Коринтъ (*Corinthus*) на мѣстото на старий Коринтъ, а Августъ — *Патраса*, сѣщо върху развалинитѣ на единъ градъ.

При такива случаи старото название е било въобще съхранено. И тука слѣдователно може да се прѣдположи, че Пизусъ е билъ основанъ на това мѣсто, дѣто по-напрѣдъ е сѣществувалъ градъ, село или въобще тракийско мѣсто съ сѣщето название. Пизусъ не е нито гръцко нито латинско название“.

Че Пизусъ се е намиралъ тамъ дѣто сѣ сега развалинитѣ до с. Чакърларъ се доказва още отъ разстоянията, показани въ старитѣ паметници. Пизусъ е билъ отдалеченъ споредъ „*Itinerarium Antonini Augusti*“ отъ Арузъ 18 римски мили (26·5 км.), което напълно съотвѣтствува на разстоянието отъ с. Чакърларъ до Теке-Мусачево,

Въ околността на Пизусъ, както ще споменемъ на друго мѣсто, се намиратъ многобройни стари заселища.

Отъ Пизусъ римский път е минавалъ по тече-

нието на единъ потокъ и по лѣвий му брѣгъ се е въскачвалъ по едно възвишение до събореното село Чаталъ-югъ. На това възвишение, на югъ отъ пѣтьтъ, се издигатъ голѣми могили, съ височина 222 м. надъ морската повърхность; отъ тѣхъ се гледа на западъ и истокъ, но направлението на пѣтьтъ, както и къмъ Родопитѣ. Нѣма съмнѣние, че тия могили сѣ били стражни мѣста на Пизусъ, отъ които станцията се е нуждала, понеже е била расположена на едно почти съвсѣмъ затулено мѣсто безъ всѣкакъвъ изгледъ на около. Римскитѣ станции сѣ имали въобще затулено мѣстоположение и зарадъ това е ималъ нужда отъ стражни мѣста по околнитѣ лични върхове. Ще имаме възможность да покажемъ и на други подобни случаи.

Пѣтьтъ минѣва по-нататкъ между селото Кара-Терзилери и събореното село Масапи; въ черквата на първото се съхранява единъ староврѣмскій надписъ, а близо до второто се намиратъ турски гробища съ дѣлани мряморни камъни, най-забѣлѣжителенъ отъ които е една часть отъ единъ огроменъ стѣлбъ съ елиптически възрѣзъ (диаметри 0·89 м. и 1·15 м.). По-нататкъ пѣтьтъ минѣва покрай „тритъ могили“ по склонѣтъ на възвишението „Кайракъ“ съ могили на сѣверо-западъ отъ с. Али-Паша, подиръ това прѣсича окръжний пѣть Чирпанъ — Стара Загора, като влиза въ римската станция *Карасура*. Тя е била расположена по сѣвернитѣ поли на върхѣтъ, нарѣченъ „мнастиръ Св. Илия“, който се издига на десний брѣгъ на Ишиврѣнската рѣка, въ кѣтътъ образуванъ отъ рѣката и пѣтьтъ Чирпанъ — Стара Загора; отъ лѣвата страна къмъ прѣдмѣтний връхъ, който се издига на височина 292 м. надъ морето, се присѣдинява по-нататкъ на югъ, на равно съ пѣтьтъ — връхъ *Гьозенъ* (313 м.), най-ближний до Марица отъ всички сръдногорски отлози, на югъ отъ линията Стара Загора — Абрашларе. Станцията е била силно укрѣпена и е била раздѣлена отъ Ишиврѣнската рѣка на двѣ неравни части. По-голѣмата часть отъ тѣхъ е била расположена на лѣвий брѣгъ; тамъ на най-високото мѣсто, въ сѣвероисточний

рогъ се е издигало главното здание (praetoria), дѣто подъ него на югоистокъ на едно открито мѣсто сж се събирали три пътя отъ три разни посоки. Отъ кждѣ западъ по тия пътища сж дохождали пътници отъ г. Филипополъ и отъ сѣверозападъ — отъ г. Диоклецианополъ (Хиссарскитѣ бани), а отъ кждѣ истокъ и отъ кждѣ сѣвероистокъ сж дохождали пътници, които сж минѣвали отъ г. Вереа (Стара Загора) и отъ Одринъ за Пловдивъ. Всички пътници, види се, че сж влизали въ станцията прѣзъ една и сжща порта.

По-малката частъ на станцията е била расположена на десний брѣгъ на рѣката и е била по-слабо укрѣпена; види се, че тя е била опрѣдѣлена за занатлии и за болници. Отъ Карасура сж се съхранили само основитѣ съ видъ на еданъ продълговатъ четвероѣгълникъ; отъ тѣхъ главното здание и единъ зидъ на сѣвероистокъ до портата сж се подавали до нейдѣ изъ источната страна на укрѣпленieto.

Малко нѣщо на истокъ отъ рѣчицата, на едно понизко мѣсто, се намира една голѣма плоска могила, а на сѣвероистокъ, дѣто пътятъ се е расклонявалъ влообразно, се намиратъ слѣди отъ стари сгради. Това обстоятелство показва, че станцията не се е състояла само отъ правителствени здания за чиновници и войска, нѣ че съдържала и други.

Въ околността на Карасура се намиратъ многобройни дѣлани и писани камъни, които безъ всеко съмнѣние, сж били съ врѣме разнесени отъ разрѣтената станция. Тѣй напр. въ близкото село Али-Паши се намира една стълбена подпорка съ надписъ (въ дворѣтъ на черквата Св. Илия), едно стълбче съ истритъ надписъ до воденицата на с. Брѣстене, близо до пътятъ за Чирпанъ; освѣнъ това намиратъ се нѣколко подобни камъни въ Чирпанъ и два съ надписъ въ с. Трикмешли.

Расстоянието отъ Карасура до Пловдивъ, споредъ Itin. Hier., е 39 римски мили (около 58 км.), което почти навѣлно съотвѣтствува на дължината на римският път отъ Пловдивъ до мѣстото нарѣчено Хиссаръ, дѣто е била станцията Карасура.

ПРЕГЛЕДЪТ НА СТАЦИИТЕ НА РИМСКИЙ "ВОЕННИЙ ПЪТЪТ" МЕЖДУ ПЛОВДИВЪ И ОДРИНЪТ.

Брой	ИМЕТО на СТАЦИЯТА(ТА)	Разстояние отъ Пловдивъ		МАЪСТОПОЛОЖЕНИЕТО		Географическо положе- ние			
		Въ римска мляг	Въ километра	ОПРЕДЕЛЪ МЪВЪНИВЪТО НА ИРЪЧЕКЪТЪ ?	ОПРЕДЕЛЪ НАПЪИТЬ ИЗСЪЛЪДОВАНИЯ	Разстояние отъ Плов- дивъ въ килом.	Географическа дъл- жина (°)	Географическа ши- рина	Надморска височина
	Филиппополисъ	—	—	Пловдивъ	Пловдивъ	—	5°35'	43°14'	161 1/2
1	Сирнога	10	14-8	Станниската рѣка (мо- стътъ на пъкътъ отъ Плов- дивъ за Хасково).	Рѣка Струма (на главнѣй- и брѣгѣт, на югъ отъ с. Ма- нолово)	15-0	5°24'	42°15'	185
2	Парамволе	18	26-6	с. Палази	с. Геренъ (на югонтогъ)	25-0	5°16'	43°11'	134
3	Ранилумъ (Циллисъ Целно).	27 30 30	39-9 44-4 44-4]	с. Дервентъ (Иени махала)	на рѣка Андере между с. Челнякчи и Караорманъ	36-0	5°7'	42°13'	173
4	Карассура.	39	57-6	Хиссаръ до с. Карахиссарли	Хиссаръ между с. Тракие- шли и Али Паша.	50-0	4°56'	43°14'	224

На десенъ брѣгъ на Марити

На главнѣй брѣгъ на Марити

№	Названіе	Длины	Широты	Высоты	Примечанія
5	Пизо [Опизо Опизо]	52 76-9 73-9	—	—	между Алмали и Хасково
6	?	—	—	—	въ окрестности на с. Ак-бунаръ?
7	Арзумъ [Арсо Арзо]	64 94-6 100-5	—	—	Рѣка Узунджа. Възвышеніе между с. Юреджикъ и Узунджово
8	Пале (Palae)	Отъ Арзумъ 7 10-4	—	—	въ долинѣ на рѣка Узунджа
9	Кастрисъ Рубрисъ [Субзулара Кастозора]	19 28-1 26-6	—	—	При устьи на рѣка Узунджа (?) (Удудере) до г. Харманли
10	Рамисъ (Rhamis)	25 37-0	—	—	неопредѣлено
11	Бурденисъ [Бурдинга Бурдиста]	35 51-8 40 59-1 36 53-3	—	—	при мостѣ на Марица, до г. Мустафа Паша
12	Хадрианополи [Хадрианополи]	55 81-3 64 94-6	—	—	Одринъ

1) Отъ трехъ названій на вѣсокъ станицы первого е споредъ Tabula Pentingetiana, второго споредъ Itinerarium Antonini Augusti и третьего споредъ Itin. Hierosolimitanum. 2) Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel p. 41 — 48. 3) Споредъ С. Петербургскій жерданъ. 4) Высотнага е опредѣлена при жезлънага станица. (Сравни Русская карта на балканскій полуостровъ.)

На лѣвни брѣтъ на Марица

№	Названіе	Длины	Широты	Высоты	Примечанія
13	на лѣвни брѣтъ на Дели-бегдерската рѣка до село Чизларъ	65-0	4°47'	42°11'	173
14	въ окрестности на с. Ак-бунаръ?	—	—	—	—
15	Рѣка Саалия (на югъ отъ с. Теке-Мусаево)	92-0	4°27'	42°5'	124
16	въ окрестности на с. Сад-кьой (?)	Отъ Арзумъ	—	—	—
17	Сараханъ на западъ отъ с. Саранли	26-0	4°11'	41°55'	236
18	на югъ отъ село Бунакли	35-0	4°11'	41°50'	118
19	Хиссаръ на сѣверъ отъ г. Мустафа Паша	43-0	4°7'	41°47'	120
20	Одринъ	72-0	3°46'	41°40'	42

На близкия връхъ *Св. Илия* се намиратъ слѣди отъ нѣкаква си сграда, която е била, види се, „теке на *Алия*“, искривено отъ послѣ на *Св. Илия*.

По нѣкѣтъшнитѣ станции къмъ Пловдивъ опрѣдѣлихме и описахме въ списанието: *Нѣкои бѣльжски върху археологическитѣ и историческитѣ изслѣдвания въ Тракия*.

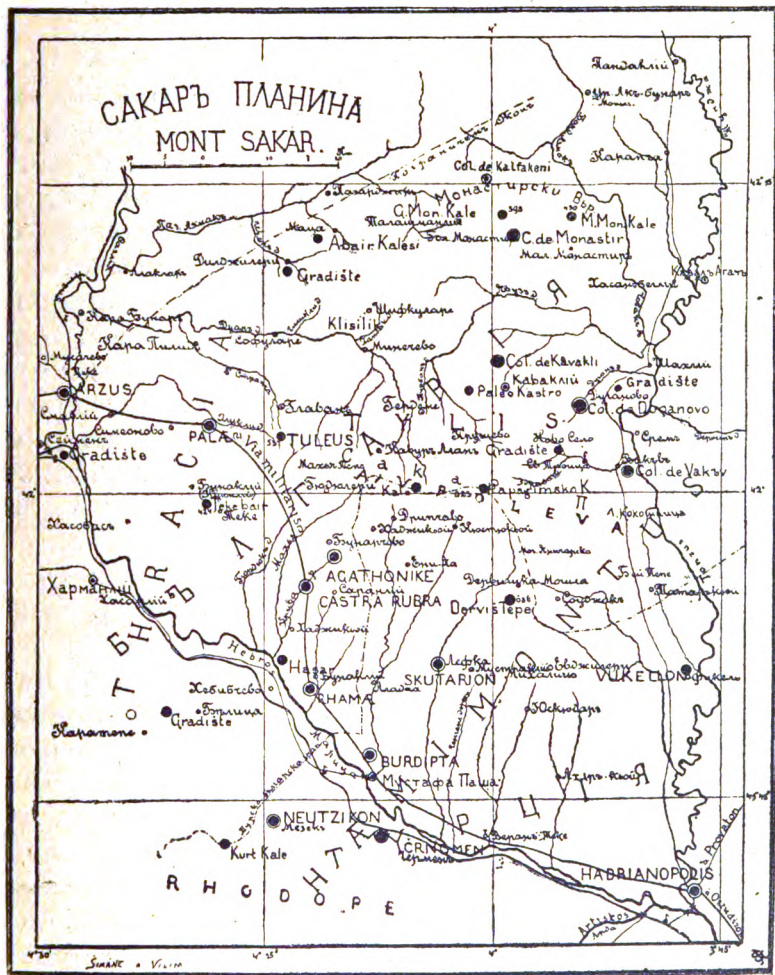
Тия станции сж: 1) *Ранилумъ* (или *Sillae*), на рѣчищата Анадере, между селата Кара-Орманъ и Челтикджи. Пѣтьтъ отъ Карасура къмъ тази станция се въскачва най-напрѣдъ по второто лично възвишение (височина 246 м.) на пѣтьтъ отъ Одринъ за Пловдивъ, на югъ отъ с. Трикмешли, и слѣдъ като прѣмине сръдногорскій отложъ, той се прѣваля въ Чирпанскитѣ лозя и оттука въ Пловдивското поле въ Ранилумъ. Отъ тази станция е излизалъ единъ пѣть отъ Вереа, а другий къмъ Диоклецианополъ.

2) Парамволе, на югоистокъ и югъ отъ с. Геренъ.

3) Сирнота на лѣвий брѣгъ на р. Стрѣма. Пѣтьтъ оттука е отивалъ за Пловдивъ, като е прѣминѣвалъ до самий градъ рѣка Марица и е влизалъ прѣзъ сѣверозападната порта въ укрѣпений градъ Пловдивъ. Прѣзъ сжщата порта сж влизали и пѣтници, които сж дохождали въ Пловдивъ отъ Дунавѣтъ прѣзъ Троянскій проходъ и Диоклецианополъ (*Хиссарскитѣ бани*).

Прѣди да свършимъ описанието на римскій пѣть отъ Одринъ до Пловдивъ нека обяснимъ, че въ сжщность ние си противорѣчимъ, като утвърждаваме, че пѣтьтъ за Вереа се е отклонявалъ, както отъ Карасура тѣй и отъ Ранилумъ. Споредъ *Tabula Peutingeriana* пѣтьтъ се е отбивалъ за Вереа отъ Ранилумъ, както дѣйствително показватъ слѣдитѣ му близу до с. Кара-Орманъ, дѣто се е отклонявалъ; послѣ слѣдитѣ му личатъ до с. Мурсалково и по южнитѣ поли на върхѣтъ, що се издига на югъ отъ с. Куртъ-Бунаръ. Отъ тука пѣтьтъ се е извивалъ къмъ сѣвероистокъ на право за Стара Загора (Вереа). Този пѣть, на дължина около 18 км., се е простиралъ на успоредъ съ главний пѣть и далечъ отъ него около 4 километра; слѣдователно оная частъ на пѣтьтъ, която се простира чакъ до извив-

ката (завойтъ) къмъ сѣвероистокъ е била собственно излишна. Тази излишностъ е била отстранена въ по-насътнѣшнитѣ врѣмена, види се кждѣ III-й вѣкъ, кога сж били направени нови станции. Тогава, види се, да е била направена станцията Карасура, отдѣто сж се от-

бивали по-направо къмъ Вереа. По този начинъ 18 км. дълъгъ път е билъ замѣстенъ съ нецѣли 4 км. Слѣди отъ този по-правъ пътъ личатъ още доста добръ по мѣстата, които сж покрити съ храсталаци,

Паметници изъ България

остатки отъ едноврѣмешнитѣ сѣнчести гори. Прѣдмѣтний пѣть има широчина 9 м. и, както главний, е издигнатъ $\frac{1}{2}$ м. надъ околний теренъ. Пѣтьтъ се е отклонявалъ до самата станция Карасура въ сѣвероисточно направление (подъ 55°) и е билъ по римский начинъ, постланъ съ камъни съ прѣкопи (хендеци) отъ двѣтъ му страни.

Нѣкои изслѣдователи, като на пр. Иречекъ въ своето съчинение за „военний пѣть отъ Цариградъ за Белградъ“ (Прага 1877), сж полагали римский пѣть отъ Одринъ за Пловдивъ на десний брѣгъ на Марица, макаръ че най-старий паметникъ „*Tabula Peutingeriana*“ го забѣлѣзва на лѣвий брѣгъ. Тия изслѣдователи сж забравили обаче, една отъ най-важнитѣ стратегични причини, които сж накарали Римлянитѣ да построятъ пѣтьтъ на лѣвий брѣгъ. Този пѣть е билъ воененъ и е служилъ най-много зарадъ туй, да се прѣкарватъ по него часъ по-скоро войска къмъ балканскитѣ проходи — и по-нататкъкъ къмъ Дунавътъ. Като потвърждение на това служатъ многобройнитѣ отклонения отъ главний пѣть къмъ Балканътъ, каквито сж: 1) отклоненията отъ Одринъ и близката станция Остудизосъ (до Хавса) за проходите на источний Балканъ и за пристанища на Черно море 2) отъ станцията Ранилумъ къмъ двата най-важни проходи на Срѣдний Балканъ: прѣзъ Диоклецианополъ за Троянскій проходъ и прѣзъ Вереа за Шипченскій проходъ (по-насетнѣ сжщото отклонение е излизало отъ Карасура) и 3) клонътъ отъ Пловдивъ направо къмъ Троянскій проходъ. Щѣло да бжде слѣдователно съвсѣмъ нестратегично да прѣчи Марица на тия движения на римската войска. Въ по-насетнѣшнитѣ врѣмена пѣтьтъ по лѣвий брѣгъ на Марица, види се, да е билъ съвсѣмъ напустнатъ, защото Византийцитѣ сж прѣдпочели стратегично по-сигурний пѣть на десний брѣгъ на Марица. По този начинъ пѣтьтъ отъ кждѣ сѣверъ е билъ естѣвенно пазенъ чрѣзъ Марица противъ нападения. Че въ XIII й вѣкъ пѣтьтъ, е минавалъ вече по десний брѣгъ, може

да се заключи отъ сражението на царь Иоанъ Асень II съ Византийцитѣ до с. Клокотнипа (сега с. Семизче).

Римский път отъ Одринъ за Пловдивъ е съхраненъ само по неработенитѣ мѣста (цѣлини) и въ прѣданието на населението минува подъ названието Трояновъ път или Япа-йолъ (правенъ път). Въ първото название се е спазилъ споменъ за славний римский императоръ. Въ днешнитѣ врѣмена минъватъ по него само пастири съ своитѣ стада отъ зимнитѣ си свѣрталища около Цариградъ къмъ Балканътъ.

Като считаме за излишно да опровергаваме още веднъжъ ¹⁾ мнѣнията и доводитѣ на Иречекъ ²⁾ за мѣстоположението на станциитѣ, прилагаме тукъ само една сравнителна таблица като заключение на изслѣдованията ни за този път.

II.

Освѣтъ военний път отъ Одринъ сж излизали още други пътища, които сж служили като прави съобщителни линии съ балканскитѣ проходи; при това сж поддържали съобщението между Одринъ и сакарскитѣ укрѣпления, които сж пазили градътъ и подсакарскитѣ страни отъ неприятелскитѣ нападения отъ кждѣ сѣверъ.

Пръвъ такъвъ път, който е отговарялъ на двѣтъ тия значения, е излизалъ както вече споменахме по нагорѣ, отъ Одринъ и се е простиралъ по главний път чакъ до Ахаркѡйската рѣка, отдѣто се е отклонявалъ къмъ градъ Скутарионъ (с. Лефка); оттука пакъ по-нататкъ малко нѣщо на истокъ отъ г. Агатонике (до с. Саранли) е минъвалъ на сѣверъ близу до с. Ени-Яя прѣзъ с. Дрипчаво (Демрала), дѣто се е намиралъ, споредъ едно прѣдание „Демиръ ханъ“ (Желѣзенъ ханъ). Оттука пътътъ е минъвалъ въ околността на Гюдюлери, послѣ е прѣминъвалъ низскитѣ погранични възвишения на западната половина на собствената Са-

¹⁾ Шкорпилъ, изслѣдования въ Тракия стр. 16 — 17.

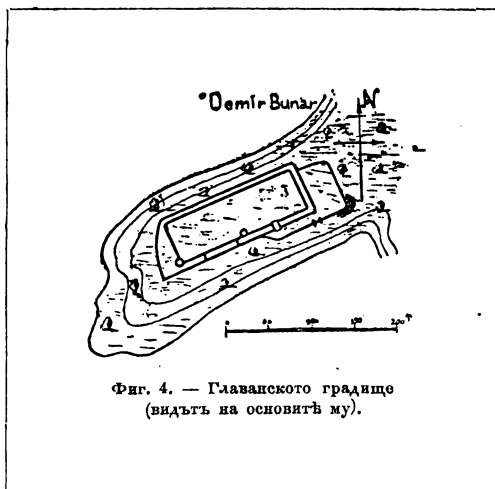
²⁾ Jireček, Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel.

каръ Планина, близу до самый ъ западенъ край до *Главанското градище*. Мѣстоположението на това градище не принадлежи къмъ ония, които въ срѣднитѣ вѣкове сж били избирани заради недостѣпността имъ; то е въ сравнение съ тѣхъ доста пристѣпно. Най-стрѣмно сравнително се спуща върхътъ, връзъ който е расположено градището, на сѣверозападъ, при надморска височина 537 м. По склоноветѣ на върхътъ, които сж покрити съ рѣдки храсталаци три рѣки събиратъ изворнитѣ си води. Отъ сѣверний склонъ на сжщий връхъ иде Страпча рѣчица, която тече послѣ на сѣверозападъ къмъ с. Карапилитъ, та се влива въ Дуандере. Втората рѣка, Олуклийска, събира водитѣ си по западний склонъ, тече на западъ къмъ с. Смавли, дѣто сме я прѣминѣвали по главний пѣтъ отъ Одринъ за Пловдивъ. Най-сѣтнѣ третята рѣка, Гюрдукъ-дере, извира на югоисточний склонъ.

Градището е съградено само отъ картенъ камъкъ и хоросанъ; то принадлежи както показватъ съхраненитѣ му основи къмъ най-якитѣ укрѣпления, съ които се срѣщнахме по тия страни. Основата му е почти правиленъ петоѣгълникъ, който захваща едно пространство съ ширина 50 раскрача и дължина 160. Укрѣпителнитѣ му зидове сж двойни, по начинътъ, който е билъ употрѣбяванъ още въ римскитѣ вѣмена и съ който се срѣщаме доста често въ срѣднитѣ вѣкове. Вжтрѣшний зидъ е малко нѣщо по-слабъ отъ външний, който достига дебелина до 2·2 м. Двата зидове сж свързани, въ опрѣдѣлени расстояния, съ напрѣчни зидове, така щото връзъ двата тия зидове се е образувало едно широко пространство (до 8 м. ширина), връзъ което обсаденитѣ сж стояли и сж се пазили отъ неприятелскитѣ нападения. Само отъ къмъ югозападната страна нѣма двоенъ зидъ; въ замѣна на него се намиралъ тука единъ другъ зидъ, който е отдалеченъ отъ вжтрѣшний нѣщо около 28 раскрача, въ видъ на една дѣга съ срѣдата си близо до югоисточний зидъ. За този джговиденъ зидъ не може да се произнесемъ точно да-ли е билъ простъ или двоенъ, защото отгорѣ е засипанъ съ сѣ-

борени камъни. Къмъ сѣвероисточната страна и къмъ источни край на югоисточната страна на градището се присъединява *прѣдградие*, което е заобиколено съ зидове, почти успоредни съ ограднитѣ; съ югоисточни си рогъ, то се допира до единъ скаленъ балванъ. Въ градището е имало кули, отъ които остатки се забѣлѣзватъ само на южний рогъ и други почти по сръдата на югоисточни зидъ; кулитѣ сж били кръглести и сж стърчали отъ вътрѣшни зидъ на двойната укрѣпителна ограда (фиг. 4).

Пътътъ за Главанското укрѣпление минѣва отъ

югоистокъ, отъ дѣто и сега още минѣватъ пѣтица прѣзъ пограничното било отъ с. Главанъ за с. Гюдюлери и Дрипчаво. Най-напрѣдъ се е влизало въ прѣдграднето, прѣзъ една порта, която се забѣлѣзва малко нѣщо на западъ отъ источни рогъ на прѣдградителни зидъ и оттука прѣзъ една втора порта, която е била отстранена 25 раскрача на далечъ отъ сръдната кула, се е влизало на истокъ въ собственото градище. За вътрѣшнитѣ сгради на градището не можемъ да се произнесемъ, защото сж засипани съвсѣмъ; точенъ планъ ще може да се снесе подиръ раскопаванието и разчи-

стванието на основитѣ. На сѣверозападний склонъ на върхътъ, дѣто е градището, се намира едно кладенче, което е било разчистено прѣди малко врѣме; за него се е приказвало, че било затулено съ желѣзна врата, отъ което произлиза названието му Демиръ Бунаръ (желѣзно кладенче). Нѣма съмнѣние, че то е снабдявало съ вода обсадената войска въ градището.

Прѣзъ единъ долъ, въ който се спуща сѣверозападний склонъ на върхътъ, дѣто е градището, се пада единъ сакарский отлозъ, по склонътъ на който се намира Курчанската кория, дѣто е билъ намѣренъ горѣпоменѣтиятъ надписъ (стр. 24).

Отъ намѣренитѣ староврѣмски пари въ градището, видѣхме само една мѣдна пара на Византийский императоръ Юстинианъ.

Главанското градище, споредъ сгодното си мѣстоположение, трѣбва да се счита като едно отъ най-важнитѣ укрѣпления на Сакаръ Планина. По происхождението си, то види се, да принадлежи къмъ едно отъ най-старитѣ по тия страни, както показва неговото положение и широкий изгледъ отъ него. Ако не прѣзъ самото градище, то поне близу до него, е минѣвалъ горѣпоменѣтиятъ пѣтъ къмъ Балканътъ. Съ това градище е могла лесно да пострада или да спечели сигурността на близкий военний пѣтъ.

За забѣлѣзване е, че по върхътъ на сакарското било отъ кждѣ главанската околностъ е минѣвалъ другъ пѣтъ чакъ къмъ другий край на Сакаръ Планина, до с. Дервишка-могила. Изгледътъ отъ градището е сѣщиятъ както отъ най-високото сакарско било съ разлика, че на погледътъ къмъ истокъ прѣчи високото било. Прѣзъ низкитѣ отлози на сѣверний склонъ на Сакаръ Планина се подаватъ изотзадъ Палеокастренский връхъ (до Каваклий) и Войнишкий Бакаджикъ; отъ южний склонъ пакъ прѣзъ Гюрдукъ-дере се гледа връхъ Пазарюгъ съ двѣ искусствени могили на върхътъ си. Задъ този връхъ остава затулена по-голѣмата частъ на Махя-Тепе, дѣто се намиратъ двата най-западни долмени.

Въ околността на с. Главанъ, което е располо-

зжено при политѣ на сѣверозападний сакарский отложъ, се намиратъ остатки отъ едно отдавнашно заселище, което се пада на пътятъ къмъ с. Садкбой (Симеоново); споредъ едно съобщение тука ископаватъ тухли и др. Види се, че тия остатки принадлежатъ на римската станция *Пале* (Palæ), за която по-нагорѣ споменахме, че се е намирала въ околността на с. Садкбой.

Село Главанъ, види се, да е доста старо, както показватъ околнитѣ голѣми гробища съ развалинитѣ на една малка черква. На пътятъ отъ Главанъ за с. Минечево се намира едно старо заселище, нарѣчено Куза (Куза-Аланъ), отъ което сж се съхранили само стари гробища нарѣчени „*касапски гробища*“.

Изъ околността на с. Главанъ прѣдмѣтний пътъ отъ Одринъ за Балканътъ е прѣлинявалъ едно ниско възвишение, като е слизалъ въ долинката на познатата ни Дуандере, задъ която той се е въскачвалъ връзъ отложитѣ на Мънастирскитѣ връхове къмъ с. Минечево. Въ околността на това село се е намирало едно друго градище, което споредъ едно съобщение се намира около 30) минути далечъ отъ селото, на сѣверозападъ, на едно доста високо възвишение. Споредъ друго едно съобщение въ близкото село Софуларе, между рѣкитѣ Чиликли-дере и Пундукли-дере (Пундусъ дере), се намира една мѣстность, нарѣчена „черковище“ (кисиликъ), дѣто ископаватъ голѣми тухли, дѣтински гривни и др.

Минчевското градище, въ което сж били намирани византийски корубести златни пари, както заключаваме по положението му, е принадлежало на външната укрѣпителна линия на Сакаръ Планина; прѣдмѣтний пътъ слѣдователно се е малко извивалъ тука отъ с. Главанъ къмъ истокъ къмъ слудующето *Дилджилерско Градище* и е прѣминявалъ върхътъ Парпударъ, като е оставялъ на западъ възвишението Махмуджикъ, а на истокъ върхътъ Ярена (Ярана). Въ околността на с. Софуларе въ долината на Дуандере, е станало нѣкога голѣмо сражение; това заключаваме отъ една голѣма „*пласка могила*“ (Яса-Тепе), въ която се ископавали голѣми човѣшки кости, връзъ които сж били забѣлѣзвани засѣчени мѣ-

ста, като че отъ нараняване съ остро орудие. Тази могила се намира на десний брѣгъ на рѣката; освѣтъ нея по околнитѣ склонове се намиратъ распрѣснато други могилки, отъ които най-лична е *Голѣма могила* на сѣверъ отъ с. Софуларе.

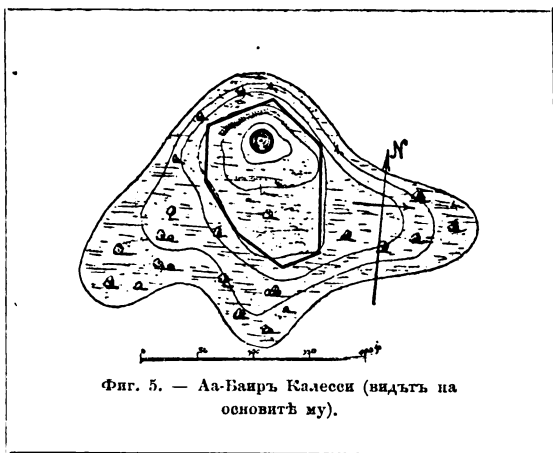
Дилджилерското градище се пада на възвишението, на югъ отъ с. Дилджилери, на лѣвий брѣгъ на Ярушката рѣка, така щото възвишението затваря отъ югъ долинката, дѣто е расположено селото. Тука се съединява Ярушката рѣка съ Старата Голѣма рѣка, като образува същеврѣменно Чекендере, което е притокъ на Пазарджийский Азмакъ. Градището е ограничено на западъ съ единъ долъ, нарѣченъ „долъ при уболатската чешма“, който на югъ се връзва въ възвишението.

Градището ще бѣде въ непродължително врѣме съвсѣмъ разтурено, защото селенитѣ постоянно вадятъ отъ основитѣ му камъни за градение къщя. Споредъ както заключаваме отъ запазенитѣ още до нейдѣ основи, градището се е състояло отъ двѣ части, които види се, да сѣ били съединени чрѣзъ единъ двоенъ зидъ, на дължина около 300 раскрача. Този зидъ е минѣвалъ по крайтъ на възвишението, и е служилъ за защита главно отъ кѣдѣ сѣверозападната страна. Западната крайна частъ е имала видъ на единъ тѣпъ клинъ съ връхъ сѣщо отъпенъ, който сочилъ на сѣверозападъ; дължината въ това направление достига 115 раскрача, а най-голѣмата ширина е 40 раскрача, при дебелина на зидоветѣ около 1.4 м. Источната крайна частъ на градището, е била споредъ както заключаваме отъ едно съобщение, по-малка, види се, че е била само кръгла ста кула. Направата на основитѣ е била съща както у Главанското градище и споредъ това се види, че двѣтѣ тия градища сѣ останали отъ едно и сѣщо врѣме. Дилджилерското градище е лесно пристѣпно отъ югъ Староврѣмски пари, които сѣ били намѣрени тука, сѣ исклучително отъ римско врѣме; ще споменемъ само з една отъ тѣхъ. Прѣдмѣтната пара е мѣдна; отъ еднат ъ страна е изобразенъ окриленъ ангелъ, държащъ кс

пие; отъ другата страна на парата е изобразена глава съ името на римский императоръ Аврелий.

Въ околността на градището, а именно прѣвъ единъ долъ. нарѣченъ Дренето, който се простира на западъ, се намиратъ разпрѣсенато могилки, както и по възвишения на сѣверъ отъ селото.

Не далечъ отъ послѣдното градище се намира. по-наташенъ укрѣпителенъ пунктъ на прѣдмѣтний пътъ: *Аа-Ваиръ-Калесси* (Фиг. 5). Той е расположенъ на най-високото мѣсто на върхътъ между с. Дилджилери и Маца, на височина около 320 м. Този върхъ се снишава постъ-

Фиг. 5. — Аа-Ваиръ Калесси (видѣтъ на основитѣ му).

пенно къмъ всичкитѣ страни; на него се намиратъ на западъ отъ градището двѣ могилки и нѣколко други подобни на тѣхъ по околнитѣ възвишения. Самият върхъ е оголенъ и послѣднитѣ остатъци отъ гора се разработватъ на ниви. Градището се пада на едно лично мѣсто съ хубавъ изгледъ къмъ сѣверъ и сѣвероистокъ, както и назадъ къмъ цѣлата Сакаръ Планина; на изгледътъ къмъ истокъ прѣчатъ Мънастирски върхове. У Дилджилерското градище изгледътъ е почти съвсѣмъ затуленъ. Градището на Аа-Ваиръ е отъ римско происхождение, както и прѣдишнитѣ. Планътъ му показва, че то е имало видъ на единъ неправиленъ четвороъгълникъ; най-дългата страна е источната (94 рас,

крача), послѣ двѣтъ сѣверни страни, които подъ тѣлѣ жгълъ сочатъ направо къмъ сѣверъ (по 62 раскрача), а останалитѣ страни сж по около 50 раскрача. Прѣдната главна страна на градището е била обърната направо къмъ сѣверъ; отъ тази страна, близу до сѣверний рогъ, се е намирала на вѣтрѣ една висока кула, която, види се, да е била рѣбеста съ диаметръ по-голямъ отъ 15 м. Градището е било градено по начинъ на прѣдшнитѣ съ оградни зидове до 2.5 м. дебели; види се, че то е било нѣкога обиколено съ единъ плиткъ прѣкопъ (хендекъ). Че дѣйствително имаме тука основата на римский кастелъ (градище) показва видѣтъ на други римски укрѣпления, както напр. римский кастелъ Штейнбергъ до г. Шпиръ (Speyer), съ който нашето градище е почти напълно сходно.

Отъ многобройнитѣ тухлени остатки, които се намиратъ около градището въ направлението къмъ с. Маца се види, че до този важенъ кастелъ е сжществувало нѣкога заселище.

Отъ това градище прѣдмѣтний пѣтъ е отивалъ понататкъ къмъ сѣверъ и е слизалъ по една малка рѣчица, която извира до с. Маца въ долината на благливата рѣка Пазарджийский Азмакъ, задъ която стигваме до пограничний старобългарски окопъ ¹⁾, който полагаме като сѣверна граница на мѣстата, за които споменуваме въ настоящитѣ ни изслѣдания.

За този пѣтъ се споменува у Анна Комнена, въ врѣмето на единъ походъ въ тил страни на византийский императоръ Алексий I Комноносъ (1081—1118). Отъ Одринъ на първий день императорътъ е стигналъ съ войската си въ г. Скутарионъ (до с. Лефка). На вторий день е пристигналъ въ г. Агатонике (до с. Саранли) и послѣ е минѣлъ прѣзъ нѣкоя си мѣстность, нарѣчена *Авралева*. Тази мѣстность, види се, да е сжщата съ Авролева, за която се споменува още въ 796 г., при случай на една война между Българитѣ и Византийцитѣ, като се казва, че на гористата страна на Авролева е билъ расположенъ българский князь Кардамъ, а на го-

¹⁾. Археологическитѣ изслѣдания въ Тракия, ст. 1—10.

лата страна византийский императоръ *Константинъ VI-й* ¹⁾. Нѣма съмнѣние, че гориста Авролева отговаря на источното високо било на Сакаръ Планина, а гола Авролева — на западната ѝ по-низка частъ; за границата на двѣтѣ тия части може да се приеме приблизително линията Дрипчаво—Гердеме.

III.

Отъ горѣпоменжатитѣ пѣтица отъ Одринъ е излизалъ единъ пътъ, на право къмъ сѣверъ, по десний брѣгъ на Тунджа. Първата му станция е билъ сръд-невѣковний кастелъ *Викеллонъ*, развалинитѣ на който се намиратъ нѣщо около $\frac{1}{2}$ км. на сѣверъ отъ с. Фикелъ (Фикла) на едно доста пристѣпно мѣсто, на десний брѣгъ на тундженский притокъ Татаркой-дере. Въ скалнитѣ стрѣмни стѣни на тундженский брѣгъ, въ околността на с. Фикелъ и близкото село Татаркой, се намиратъ *искусствени издълбнатини* въ видъ на пещери. На десний брѣгъ на Тунджа се гледатъ, въ височина около 40—50 м. недостѣпни четвероостранни дупки, а на лѣвий брѣгъ пакъ се намира една достѣпна пещера 12 до 15 м. високо надъ рѣката ²⁾. Подобни искусствени дупки се сръщатъ въ околността на Цариградъ до Яримъ Бургасъ, до Инджесъ (на сѣверъ отъ Чатаджа) и въ Источна България.

На сѣверъ отъ Фикелъ пѣтятъ прѣминѣва по источний низкъкъ склонъ на Сакаръ Планина, като отива по склоноветѣ на върхътъ *Бейтене* (353 м.) и *Кокосница*, послѣ по лѣвий брѣгъ на Фурна-дере и по натакъкъ въ долината на Здравчуската рѣка (Здравяшница) за старото *Ваковско заселище* (виждъ въ картичката Col. de Vakov). Това заселище е било расположено при сѣвернитѣ поли на едни низки възвишения, между с. Ваково и близката Тунджа. Въ една мѣстность, голѣма около три уврата, днесъ се раскопаватъ основитѣ

¹⁾ Archaeologisch-epigraphische Fragmente Wien. p. 145, IX.

²⁾ Jahrbuch d. geogr. Gesellschaft, Wien 1870 p. 201, 546.

на една голѣма сграда, дюшемето на която е било покрито съ голѣми четвъртити тухли. Тука сѣ били намѣрени голѣми прѣстени сѣждове (кюпове) и едно водно съхранилище, направено съ зидове. Отъ намѣренитѣ пари сѣ забѣлѣжителни ония, които сѣ отъ римскій императоръ Гордианъ и нѣколко отъ автономнитѣ пари на г. Адрианополъ, отъ врѣмето на сѣщия императоръ.

Отъ Ваковското заселище пѣтятъ е излизалъ на право къмъ сѣверъ, като е минѣвалъ покрай *Стрѣлското градище*, което се намира между пѣтятъ и близката Тунджа, на едно доста лично и мѣчно достѣпно мѣсто; планътъ на това градище неможе точно да се изучи споредъ камънитѣ, които сѣ съборени и отгорѣ нахвърлени. Градището е служило за пазение на пѣтятъ. То е много стратегичний пунктъ, което се доказва и отъ това обстоятелство, че въ 1885 г., въ врѣмето на пловдивскій прѣвратъ до самото градище е билъ расположенъ лагерътъ на българската войска, която бѣ турена да пази срѣщу настѣпванието на турската войска отъ къмъ Ямболъ.

По-нататкъ пѣтятъ отивалъ покрай десний брѣгъ на Тунджа до с. Хасанбегли; между това село и околпйскій градецъ Казълъ-Агачъ личатъ прѣзъ двѣтѣ рамена на Тунджа развалини отъ единъ старъ камъненъ мостъ¹⁾. Прѣдмѣтний пѣтъ е достигвалъ до с. Пандакли до пограничний старобългарскій окопъ, който подъ названиее „*царскій окопъ*“ се распознава отъ селскій „*султанскій окопъ*“ направенъ въ кърджалийскитѣ врѣмена, около селото, за защита на околното население отъ жестокигѣ нападания на Кърджалийцитѣ.

Сгодний теренъ, прѣзъ който минѣва тоя пѣтъ отъ Одринъ, както и римскитѣ остатки до с. Ваковъ, показватъ, че прѣдмѣтний пѣтъ е билъ римскій и е съединявалъ г. Адрианополъ съ г. Кабиле, а въ по-насѣтнѣшнитѣ врѣмена съ г. Диосполисъ²⁾. Въ 378 г. Готитѣ, слѣдъ като минѣли прѣзъ Кабиле, сѣ се упѣтили по този пѣтъ за Одринъ. Като заключаваме отъ

¹⁾ Археол. изслѣдвания въ Тракия стр. 60—61.

²⁾ " " " " " 33—36.

показанията на Аммианъ, Готитъ сж се срѣцнали съ римската войска 11 римски мили (16·3 км.) на сѣверъ отъ Одринъ, слѣдователно въ околността на с. Фикелъ. Тука е произлѣзла страшна битка: 60,000 Римляни, заедно съ императорътъ си останали мъртви на бойното поле.

За значението на този път, отъ Одринъ къмъ Балканътъ, въ турскитъ врѣмена, имаме случай да поговориме въ една особенна статия въ едно отъ списанията ни ¹⁾.

Отъ този път се е минжвало по низкитъ источни отклонения на Сакаръ Планина къмъ връхътъ Дервишъ-Тепе, който е отдѣленъ отъ високото сакарско било съ едно низко скално сѣдло, връзъ което е расположено селото Дервишка могила. Тоя връхъ достига височина 686 м. надъ морето и съ уединеното си положение владѣе надъ Тундженската долина; отъ него изгледътъ обхваща цѣлата страна отъ Одринъ чакъ близу до Ямболъ. За голѣмата стратегична важность на този връхъ споменахме вече на друго мѣсто. У околното население сж се съхранили разни прѣдания за кървави сражения на този връхъ; това е накарало населението да вѣрва, че тъмночервенитъ гранатни кристали, зараснали въ гнейсенъ камъкъ, отъ който се състои връхътъ, сж окаменели капки кръвъ. Въ предиднитъ времена Дервишъ-Тепе е било пазено съ едно градище, отъ което остатки личатъ на най-високото му мѣсто.

Отъ политъ на този връхъ отъ с. Дервишка могила минжва единъ коларски път, който се вѣскачва на най-високото сакарско било и се простира по него чакъ до другий му край, все по самата турско-българска граница. Като вървимъ по тоя пътъ най-напрѣдъ минжваме покрай „Яничарска могила“, която е искусственно направена и е служила, види се, като стражна позиция. Стражата не нея, види се, да е имала съобщение — деня съ димъ, ноця съ огънъ — съ искусственната могила Дервишъ-Тепе или Дедева могила, издигната на

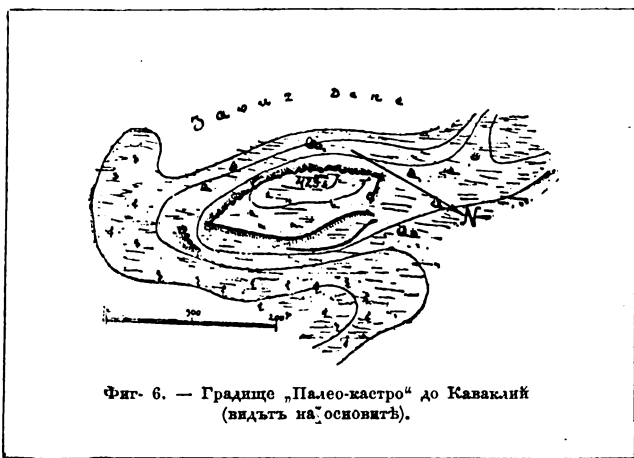
¹⁾ Археол. изслѣдвания въ Тракия стр. 86.

единъ отъ личнитѣ върхове — Дедевица — въ Чараганский Бакаджикъ. Тази могила раскопавахме прѣтъ 1887 год. и се увѣрихме, че не е била гробна нѣ стражна. По-нататкъ минахме покрай най-високото мѣсто на билото (822 м. надъ морето), дѣто се намиратъ — орани ниви на близкото Ново-село и развалини отъ едно градище, извѣстно у околното население подъ чудноватото име *Римъ-папа* или *Папаримско кале*. Това название е било нарочно распространено отъ поповетѣ на католический мѣнастиръ въ с. Соуджакъ съ цѣль, да се агитира въ полза на католическата пропаганда между околното население отъ источно вѣроисповѣдание. Тия попове приказватъ, че градището е свидѣтель на нѣкогашни папаримски владѣния по тия страни.

Отъ градището пѣтътъ е минъвалъ нѣкога по билото чакъ на югоистокъ отъ с. Гердеме, дѣто се намира *кале*, до изворитѣ на Дуандере, до познатата ни мѣстность Сѣрливитѣ води. Това кале се пада на високото сакарско било и е било съградено отъ прости камъни безъ хоросанъ. Оттука по водораздѣлтѣ на Дуандере и Явзудере слизаме въ страната на мегалитическитѣ паметници. По тия мѣста, срѣщаме самъ тамъ остатки отъ тухли, които показватъ, че тамъ е имало нѣкога заселени мѣста. Една мѣстность въ направлението къмъ с. Крушево, носи название Тухлово, види се, споредъ многото тухли, които се намиратъ въ околността му.

Сегашний пѣтъ по сакарското било съединява Дервишка могила съ с. Крушево. На пѣтътъ отъ послѣдното село за Каваклии оставатъ отъ лѣвата страна, на сѣверозападъ, развалинитѣ на *Палео-Кастро*, както ги нарича околното гръцко население. Тия развалини се намиратъ на западъ отъ Каваклии, нѣщо около 3 км. далечъ, посрѣдъ върховетѣ, що се простиратъ отъ долината на Явзудере къмъ високото сакарско било. Палео-Кастро е било съградено, наспоредъ теренътъ отъ картени камъни, съединени съ хоросанъ. Основата му е продълговата и прилича на едно копие, на което острий връхъ е обрънатъ на югоистокъ. Отъ сѣвероисточната страна, дѣто връхътъ е доста стръменъ (подъ 45°) къмъ кава-

клийскитѣ лозя, Палео-Кастро, е било укрѣпено съ единъ ягкъ зидъ, въ видъ на една дъга, на дължина 200 раскрача. Къмъ този зидъ, види се, да се е присъединявалъ отъ сѣверната страна другъ зидъ на прѣдградието. Отъ югозападната страна на Палео-Кастро, на дължина сжщо около 200 раскрача, върхътъ се спуща стръмно въ видъ на една скална стѣна въ коритото на Явуздере. Слѣди отъ зидоветѣ се намиратъ само по тия мѣста, дѣто естественната скала не е много стръмна. Градцището е било най-лесно достъпно на сѣверната си страна на дължина само 30 раскрача. Отъ тази страна, върхътъ,

Фиг. 6. — Градцище „Палео-кастро“ до Каваклий
(видътъ на основитѣ).

вървъ който е расположено градцището, се съединява съ сжсѣдний връхъ (423·5 м), който се простира на сѣверозападъ. Най-достъпната страна на градцището е била пазена съ двѣ яжки кули, отъ които едната се е намирала до портата, при источний рогъ на сѣверната стѣна, а втората въ западний рогъ. Най-голѣмата ширина на градцището е 60 раскрача (почти на срѣдата); жгълътъ на югоисточний рогъ съдържа 45° (фиг. 6). Изгледътъ е отворенъ къмъ Мънастирски върхове, Бакаджикъ, Странджа Планина и далечний Балканъ.

Отъ Палео-Кастро минъваме прѣвъ лозята на Каваклий. На сѣверъ отъ него, въ лозята, сжществувало

е въ стари врѣмена едно заселище, както показватъ нѣкои остатки отъ стари сгради, голѣми тухли и староврѣмски пари. Тука е билъ намѣренъ „тракийский конникъ“ (chevalier de Thrace), изобразенъ на една малка мряморна плочка, съ квадратенъ видъ; страна дълга 0·15 м. Конникътъ държи въ дѣсната си рѣка едно копие. Отъ намиранитѣ тукъ пари видѣхме бронзени отъ Александра III-й и срѣбърни на г. Месемврия.

Почти на истокъ отъ Каваклийското заселище, на разстояние 7 км., се е намирало *Дугановското заселище* (Col. de Douganovo, виждѣ картичката) въ грѣцкото село Дуганово. Познатото ни Ваковско заселище е отдалечено отъ него само 5 км. на югоистокъ. Положението на село Дуганово е твърдѣ живописно; то се намира въ една котловина при сѣвернитѣ поли на Сакаръ Планина съ богати извори, които образуватъ началото отъ Дугановската рѣчица; тая послѣдната се влива въ Тунджа до с. Шахли. Посрѣдъ селото Дуганово се намиратъ градини съ зеленчукъ, при разработването на които се показватъ многобройни основи на стари сгради, голѣми тухли, староврѣмски пари и други паметници, като дѣлани и писани камъни. Отъ тука е билъ прѣнесенъ въ близкий мѣнастиръ св. Троица, единъ мряморенъ камъкъ, връзъ който е изобразенъ богъ Юпитеръ и богиня Гера съ старогрѣцкии надписъ ¹⁾. Въ селската черква се съхраняватъ три малки старини: 1) Една мряморна статуйка, 0·34 м. висока, която представлява единъ мѣжъ; до мѣжътъ стои едно дѣте съ покривка на главата. На долната частъ на статуйката се намира единъ краткъ надписъ ²⁾. 2) Една мряморна статуйка, 0·37 м. висока; тя прѣдставлява нѣкакъвъ си богъ, който трѣбва да се е почиталъ за лѣчителенъ богъ, както се показва отъ това, че той се опира съ дѣсната си рѣка о единъ бастунъ, на около който е увита една змия. Съ лѣвий си кракъ той се опира о единъ топчестъ прѣдмѣтъ. 3) Една квадратна плочка, съ страна 0·14 м. дълга, на която е издѣланъ испжк-

¹⁾ Археологическитѣ изслѣдвания въ Тракия стр. 81—82.

²⁾ Archäologisch-epigraphische Mitth. X. p. 144.

нало „тракийски конникъ“ и прѣдъ него изобразено едно лице. Подобенъ „конникъ“ се намира на единъ голѣмъ мряморенъ камъкъ въ една отъ селскитѣ улици, който е прѣчупенъ така, щото е запазена само задната частъ на конникътъ. Дължината на този камъкъ е 0.67 м., а височината 1.2 м., съ дебелина 0.25 м. Конътъ е жребець; сѣдлото му е украсено и отъ него до опашката се простира единъ ремикъ (каишъ), който е украсенъ съ листа. Подъ конътъ се намира едно куче, а задъ конътъ стои едно лице, облѣчено съ една малко набржчкана дрѣха. Връзъ конътъ, види се, да не е сѣдѣлъ челоуѣкъ. На долната частъ на камъкътъ личи старогръцкиятъ надписъ, въ който се споменува за нѣкой си „Зендисъ“. Отъ паритѣ, намѣрени въ дугановскитѣ градини, видѣхме бронзени отъ Александръ III (съ изобразена паляска), отъ Филипъ, отъ Гордианъ, отъ Гета (Caesar) и отъ автономнитѣ цари на градъ Анхиалъ и византийски отъ Василия. По сѣвернитѣ крайща на дугановската котловина се намира една лична могила.

Близу до мѣнастирътъ св. Троица се намира „Новоселското градище“. То е расположено на единъ мѣчно пристѣпенъ връхъ на голи варовити скални стѣни между мѣнастирътъ и с. Ново-село тамъ, дѣто се събира Здравчовската рѣка съ Ново-селската. При раскопаванieto на това градище селянитѣ сж намирали голѣми пръстени сѣдове (кюпове) съ изгнило просо и златни корубести пари на византийскитѣ императори.

Третьото заселище, въ порѣчието на Явзудере се е намирало до югоисточнитѣ поли на Голѣмо-Мѣнастирски върхове, дѣто тѣй сжщо се намиратъ отъ давнашни остатъци, като тухли, пари и др. и една лична могила. По тия мѣста е билъ намѣренъ единъ мряморенъ стѣлбъ съ надписъ, който се съхранява въ черквицата на с. Голѣмъ Мѣнастиръ. Въ надписътъ се споменуватъ тракийски имена и едно мѣсто *Додопаросъ*, което, като заключаваме по окончанието *паросъ* (пара), трѣбва да е било тракийско мѣсто¹⁾. Отъ намѣренитѣ пари видѣхме автономни на г. Анхиалъ и др.

¹⁾ Археологическитѣ наследвания въ Тракия стр. 80, 81.

На най-високото мѣсто на Голѣмо-Мѣнастирски връхове се намиратъ голѣми развалини на едно градище. Развалинитѣ сѣ почти съвсѣмъ зараснали съ храсталаци така, щото опрѣдѣлението на видѣтъ имъ е доста затруднено. Градището е по-ново отколкото старото заселище до селото; споредъ намиранитѣ въ него византийски пари, види се, да принадлежи на срѣднитѣ вѣкове. Върхътъ, връзъ който е расположено градището, носи просто название „Кале-баиръ“; той е продълговатъ и стърчи най-високо отъ групата на Мѣнастирски връхове (598·5 м.). На сѣверъ и истокъ се спуска стрѣмно; на западъ се допиратъ до единъ по-низъкъ връхъ, нарѣченъ „Чивуди“, а на югъ се съединява чрѣзъ едно сѣдло съ *Срѣдний Баиръ* на Мѣнастирската група, къмъ който се присѣдинява на югъ по-високий връхъ на групата — *Голѣмъ камъкъ* (Транипетръ). За градището е водилъ единъ коларски пѣтъ, по сѣдлото между Голѣмъ камъкъ и Чивуди и е влизалъ прѣзъ една порта въ сѣверозападната частъ на градището. Тази порта се е намирала на западната частъ на югозападний зидъ и е била ужъ до прѣди малко врѣме запазена. Отъ сѣверозападната частъ на градището, която е била раздѣлена съ единъ напрѣченъ зидъ на двѣ почти неравни части, се е влизало, види се, въ прѣдграднето, което е дълго около 300 раскрача. Въ югоисточний зидъ се е намирала една малка порта за пѣшаци. Дебелината на ограднитѣ зидове е до 2 м. а на напрѣчнитѣ до 1·2—1·5 м. Зидоветѣ сѣ били градени съ картенъ камъкъ, слѣпенъ съ хоросанъ; тухли се срѣщатъ нарѣдко. Връзъ сѣдлото между Кале Баиръ и Срѣдний Баиръ, се намиратъ развалини отъ една малка черквица св. Атанасъ. До нея се гледатъ два антични камъни, които, види се, да сѣ донесени отъ старото заселище до селото. Единъ отъ тия камъни е стълбена подпорка, а другий е частъ отъ фризъ, украсенъ съ испѣкнали волски глави, 0,45 м. отдалечени отъ себе си и съединявани съ вѣнци (на дебелина 0·25 м.). До тази черквица е имало нѣкога калугерски стаи; на западъ се намира единъ дълбокъ кладенецъ, нарѣченъ

„Атанасовъ“; съ водата му се снабдявали, може би, обсаденитѣ въ близкото градище.

Въ околността на с. Голѣмъ Мънастиръ е съществувало едно мънастирско заселище, отъ което сж се запазили основитѣ на малки черквици, като: 1) черковището Св. Христофоръ на западъ отъ селото, 2) Св. Спасъ на сѣверъ, 3) Св. Георги на сѣвероистокъ и близу до него 4) Св. Илия. Вжтрѣ въ селото черковището Св. Богородица съ стари основи. Изъ Мънастирски връхове се намиратъ слѣди отъ скитнически жилища. Нѣма съмнѣние, че градището е служило главно за защита на калугерското население.

На пѣтьтъ отъ с. Г. Мънастиръ до с. Гуемли се минѣва прѣзъ сѣдлото между Голѣмо и Малко-Мънастирски връхове. При сѣвернитѣ поли на прѣдмѣтното сѣдло, нарѣчено „Мая-Боазъ“ се забѣлѣзватъ остатки отъ едно турско теке; по прѣдание тука се е събиралъ всѣка година въ турско врѣме „мая пазаръ“. Нѣма съмнѣние, че този пазаръ е билъ съхраненъ отъ срѣднитѣ вѣкове, споредъ близкитѣ мънастири. Подобенъ случай на съхранението на мънастирскитѣ пазари, забѣлѣжихме за Сливенъ ¹⁾.

Малко-Мънастирски връхове носятъ на върхътъ си едно градище, което види се, да е служило за защита на рударското население, що е разработвало нѣкога желязни руди ²⁾ по сѣвернитѣ склонове на тия връхове.

По сѣвернитѣ поли на Голѣмо-Мънастирски връхове, на югъ отъ с. Калфакъой, е съществувало едно старо заселище. Споредъ казванието на селенитѣ тука се намиратъ голѣми тухли, зидове, гевгиръ, прѣстени сѣждове и др. Близу до това мѣсто, се намира една плоска могила и до нея едно кладенче; въ турскитѣ врѣмена тука е съществувало едно селце „Бахча-Бунаръ“, което е било разрутено въ кърджалийскитѣ врѣмена. Въ с. Калфакъой е била тогава съградена една кула за пазение отъ кърджалийскитѣ нападения.

Въ околността на Мънастирски връхове сж ра-

¹⁾. Споменъ на Сливенъ и мънастиритѣ му. Шкорпилъ.

²⁾ Природни Богатства на цѣлокупна България, Шкорпилъ; II издание, стр. 64, 65.

спръснати многобройни могили, отъ които най-забѣлжательни сѣ тия до с. Талашманли и с. Гръцко Акъ-Бунаръ.

За минжлото на Мънастирски върхове имахме вече случай да споменемъ¹⁾. Близу до сѣвернитѣ поли на тия върхове минжва старобългарский пограниченъ окопъ. Въ XIV-й вѣкъ, види се, да е била тука на тогавашната граница между Българи и Византийци — пуста Патория или Мезомилионъ. Тия мѣста сѣ безъ съмнѣние сѣщи съ *Мелеонъ*, за който се споменува въ врѣмето на българский князь Крумъ, когато той поискалъ възобновление на пограничитѣ договори, направени отъ прѣдшественникътъ му Кормесий съ императоръ Теодосий III въ 716 г.

IV.

Остава още да прѣгледаме пѣтищата и старитѣ за-селища на истокъ отъ Тунджа. Прѣзъ тия страни минжватъ всички пѣтища, които съединяватъ Цариградъ и Одринъ съ проходите на Источний Балканъ.

Единъ отъ най-старитѣ пѣтища е билъ римский пѣтъ, който е съединявалъ градъ Дебелтъ²⁾ съ римската станция Остудизосъ (до Хафса); той е минжвалъ прѣзъ с. Факия³⁾, послѣ по сѣвернитѣ и западнитѣ поли на пограничний връхъ Кервансарай къмъ с. Кайбиларе ($\frac{1}{4}$ ч. на истокъ). Отъ тука той е минжвалъ на югъ по водораздѣлътъ на Текенската и Хасанската рѣка, близу до с. Малкочово (на истокъ) и послѣ на западъ отъ с. Девлетъ-Агачъ, нѣщо около $\frac{1}{2}$ часъ е, прѣсичалъ Текенската рѣка. По-нататкъкъ пѣттътъ е минжвалъ покрай с. Карамза и по течението на Асъръ-дере като е слизалъ, въ посока почти на югъ, въ Остудизосъ. Развалинитѣ на тази станция се намиратъ близу до с. Хафса, първото село на пѣттътъ отъ Одринъ за Цариградъ.

¹⁾ Археологическитѣ изслѣдования на Тракия, стр 11.

²⁾ Арх. изслѣдования стр. 26—28.

³⁾ " " " 12.

Остудизосъ е била първата римска станция на военния път от Одринъ къмъ Цариградъ. на разстояние 24 м. Нѣма съмнѣние, че пътятъ отъ Остудизосъ за Деветъ и по-нататкъ къмъ Анкиалъ, е ималъ голѣмо стратегично значение. защото прѣзъ него Римлянитѣ сж могли скоро да прѣпращатъ войска къмъ Черно море. Пътятъ е билъ постанъ съ камъни (калдарамъ) по римски начинъ; много добрѣ личатъ още слѣдитѣ му между Дебелтъ и с. Факия¹⁾. послѣ въ мѣстността, нарѣчена „Батакъ,“ между Кервансарай и с. Яйладжикъ. Тука е пътятъ, до 10 раскрача широкъ и малко нѣщо издигнатъ надъ околний теренъ. Любопитна е по тѣзи мѣста, при сѣвернитѣ поли на Кервансарай, една група отъ около осемъ могилки.

Въ старитѣ паметници (Itin. Antonini) сж сабѣлѣжени на римскиятъ пътъ отъ Дебелтъ до Остудизосъ, двѣ станции: *Садаме* и *Тарподизосъ*. Първата е била отдалечена 18 римски мила отъ Дебелтъ. Това разстояние показва, че Садаме се е намирала до с. Факия, въ мѣстността. дѣто открихме слѣди отъ единъ старъ ханъ²⁾. Втората станция Тарподизосъ трѣбва да се търси въ околността на с. Карамза.

Въ посоката на този пътъ минѣватъ още сега пѣтници отъ Бургасъ прѣзъ с. Факия, с. Кайбиларе и се отбиватъ прѣзъ г. Къркисии за Цариградъ Причината дѣто тѣ не минѣватъ направо отъ Вургасъ за Киркисии е тази, че сѣверната частъ на Странджа Планина е гориста и мѣчно проходима.

Въ срѣднитѣ вѣкове съ римскиятъ пътъ се е кръстосвалъ въ околността на с. Деветъ-Агачъ, другъ важенъ пътъ, който е съединявалъ столицата на византийската империя — Цариградъ — съ столицата на българското царство — Прѣславъ. Този пътъ е излизалъ отъ Прѣславъ прѣзъ Берегавскиятъ проходъ³⁾ къмъ старобългарскиятъ пограниченъ окопъ до с. Иени-Махала, дѣто къмъ него се присѣдинява отъ югъ единъ укрѣ-

¹⁾ Арх. изслѣдования стр. 13.

²⁾ " " " 12.

³⁾ " " " 58—59.

пенъ лагеръ въ видъ на полуокръженъ окопъ. Мѣстното население нарича този окопъ „циганский окопъ“¹⁾. Това обстоятелство, че окопътъ е обърнатъ къмъ южната страна, показва, че е служилъ на Българитѣ за защита противъ нападение отъ страна на Византийтѣ. Отъ с. Иени-Махала пѣтътъ е минѣвалъ между Войнишкий и Малкий Арнаутский Бакаджикъ, на югъ къмъ с. Дерекъой и по-нататкъ прѣзъ с. Девлетъ-Агачъ покрай с. Ескиполосъ, за Кърклис и Цариградъ. За защита на този пѣтъ сѣ служили многобройни градища каквито има на Войнишкий Бакаджикъ¹⁾, въ околността на с. Дерекъой, Ескиполосъ и др.

Въ околността на с. Дерекъой се намиратъ старини отъ различни врѣмена. На югозападъ отъ селото се забѣлѣзватъ слѣди отъ едно старо заселище, дѣто се намиратъ пари отъ императора Антонина, Юстиниана и др. Отъ тия мѣста е билъ прѣнесенъ единъ камъкъ въ близкото село Голѣмъ Боялъкъ; той е една мряморна главица отъ йонический стѣлбъ съ изящна работа. Дължината на горната му квадратна стѣна е 0.3 м. Отъ срѣднитѣ вѣкове сѣ останали въ околността на с. Дерекъой двѣ градища: *Голѣмо* и *Малко*. Първото се намира между с. Дерекъой и пограничното селце Ходжакъой, а второто на югоистокъ отъ селото. Покрай Голѣмото градище се минѣва за с. Вайсалъ и по-нататкъ за Одринъ; а покрай Малкото — прѣзъ с. Девлетъ-Агачъ и Кърклис за Цариградъ. Малкото градище е расположено на единъ връхъ, който е достъпенъ отъ южната страна. То се е състояло отъ собственното градище и прѣдградие; първото има видъ на единъ квадратъ (съ страна 32 раскрача), а къмъ сѣвероисточната му страна се присъединява прѣдградието, което лежи малко нѣщо по ниско отъ собственното градище. При политѣ на върховетѣ, връзъ които сѣ расположены градищата, се намиратъ богати извори, а при сѣвернитѣ поли на връхътъ на Малкото градище се намиратъ слѣди отъ горѣпоменѣното заселище. На ис-

¹⁾ Арх. изслѣдования стр. 5.

токъ отъ Малкото градище, прѣзъ единъ долъ, се намиратъ на една поляна остатки на единъ укрѣпенъ мѣнастиръ. Оградната му стѣна има видъ на единъ четвероъгълникъ, съ страна около 50 раскрача дълга. Изъ сѣверната и западната страна на оградата сж се подавали на вѣнъ двѣ четвъртити кули, които, види се, да сж пазили портитѣ. Първата кула е отдалечена 15 раскрача отъ сѣверозападний рогъ, а втората — 16 раскрача отъ югозападний рогъ на оградата. Кулитѣ сж имали дължина около 10 раскрача, а ширина около 5. Въ вжтрѣшното пространство се забѣлѣзватъ основи отъ една черква съ 15 раскрача широчина и 20 дължина. За забѣлѣзване е, една малка сграда, която се е намирала уединено, вѣнъ отъ оградата. Тази сграда се намира на расстояние около 22 раскрача отъ западната кула, просрѣна надлѣжъ отъ истокъ къмъ западъ. Дължината ѝ е 16 раскрача и ширината 5, съ слѣди отъ една малка постройка до югоисточний ѝ рогъ. Прѣди нѣколко години селянитѣ сж раскопавали черквата и сж намѣрили една гробница съ двѣ човѣшки глави.

Въ близкитѣ погранични мѣста, на истокъ отъ с. Ходжакьой и на югъ и на югоистокъ отъ с. Дерекьой, се намиратъ слѣди отъ едно старо заселище „Ичъ-нлесе“ (Три черкви) съ развалини отъ три черкви, а на истокъ сж развалинитѣ на с. Ириклия.

До с. Ескиполосъ се намиратъ на единъ остъръ и личенъ връхъ, развалинитѣ на византийското градище *Скопелосъ*.

Отъ Одринъ е излизалъ още единъ пѣть на сѣверъ по лѣвий брѣгъ на Тунджа. По този пѣть се въскачаваме по рѣка Праводишница къмъ развалинитѣ на срѣдневѣковното градище *Проватонъ*, което е отдалечено отъ Одринъ 19 км. То е расположено на лѣвий брѣгъ на рѣката, срѣщу село Праводия, на едно равно мѣсто, нѣщо около 40 м. високо надъ рѣката. Отъ тука понататкъ къмъ сѣверъ прѣминѣваме пограничитѣ връхове помежду двѣ голѣми укрѣпления до с. Дермендере и Голѣмъ Боялъкъ; тия укрѣпления се намиратъ въ

една западоисточна линия, на раздалечъ 19 км. Първото отъ тѣхъ е *Дермендерско* — и второто *Боялашко-градище*; близу до послѣдното, до с. Турфали, се намира едно любопитно градище, което види се, да е служило за защита на рударското население. Въ околността на туй село сж се разработвали нѣкога желѣзни и мѣдни руди.

Дермендерското градище се намира между с. Срѣмъ и Дермендере, на лѣвий брѣгъ на Дермендерската рѣка, на единъ високъ връхъ. Този връхъ е отдалеченъ нѣщо около 20 минути пжть на западъ отъ послѣдното село и се спуща стръмно особено къмъ истокъ и сѣверъ. Градището захваща едно голѣмо пространство и е било съградено по византийский начинъ съ единъ пиргъ (кула) на срѣдата. Ограднитѣ стѣни на градището иматъ видъ на единъ четворожгълникъ; споредъ съборенитѣ камъни до роговетѣ, се види, че е имало четири кули въ оградата. На най-високото мѣсто на вжтрѣшното пространство се е намиралъ единъ четвеространенъ пиргъ (кула), съ 6 раскрача дължина и 10 широчина. Дължината на една оградна стѣна достига до 140 раскрача. Стѣнитѣ сж били съградени отъ картенъ камъкъ и хоросанъ съ тънки пластове тухли помежду. Тухлитѣ сж четвъртити, до 0·3 м. дълги и 0·3 дебели. Любопитно е, че срѣщу градището, на сѣверозападъ, въ долината на Дермендерската рѣка, се ископаватъ човѣшки скелети, стрѣли, ножове и др. Нѣма съмнѣние, че тии намирания свидѣтелствуватъ за нѣкогашно сражение по тии мѣста. На югъ отъ градището, на далечъ $\frac{1}{2}$ ч., се намира една мѣстность, нарѣчена „*царевъ конакъ*.“

Боялашкото градище се намира на сѣверъ отъ с. Голѣмъ Боялъкъ, на расстояние нѣщо около 20 минути пжть. Върхътъ, връзъ който е расположено градището, е уединенъ и чрѣзъ едно сѣдло е отдѣленъ отъ по високий връхъ *Чалъ-Баба*, който се пада на западъ отъ него. Градището е било съградено на едно голѣмо пространство и е било мжчно достъпно отъ всичкитѣ страни. Ограднитѣ стѣни на градището прѣдставлявали единъ многожгълникъ, отъ външнитѣ рогове на който

сж се подавали многобройни малки кули; тѣ сж имали видъ на единъ четверождълникъ, като сж били 4 раскрачв дълги и 4 широки. На най-високото мѣсто на вжтрѣшното пространство, къмъ сѣверний край, се е издигала една четвеространна кула (съ 6 раскрача дължина и 11 ширина). Около градището личатъ слѣди отъ окопи. Отъ кулата има хубавъ изгледъ на около; отъ югоистокъ се подава острий връхъ до с. Ескиполосъ, а на западъ се гледатъ Мънастирски връхове.

Турфалийското градище се намира на единъ низкъкъ връхъ, нѣщо около 15 минути далечъ на югозападъ отъ с. Турфали. Градището е имало видъ на единъ четверождълникъ, съ дължина около 80 раскрача и ширина около 75. Входътъ къмъ градището е билъ отъ источната, най-низка страна. Изгледътъ отъ него не е никакъвъ. Любопитно е, че на западъ отъ градището, въ долината на една рѣчица, която се влива въ Малко-Дервентската рѣка, се намиратъ слѣди отъ едно старо заселище съ малка черквица. По тия страни открихме слѣди отъ едноврѣмешното разработване на руди и нѣма слѣдователно съмнѣние, че заселището е било рударско и градището е служило за негова защита. Рудний теренъ се простира на западъ отъ рѣчицата. Най-напрѣдъ се срѣщаме съ сгурия, която образува на лѣвий брѣгъ на рѣчицата, доста дебели пластове. Сгурията е желѣзна, като съдържа и слѣди отъ мѣдъ; това се познава по зеленитѣ петна (малахитъ). Рудний теренъ се простира отъ тука на западъ и се състои отъ два рудни пунктове. На първий — по-близкий, се намиратъ дълбоки трапища, а на около тѣхъ насипана земя, въ видъ на голѣми грамади. Камъкътъ на скалата е сивъ, кристалически варовикъ. На югозападъ отъ този пунктъ се издига едно низко гористо възвишение, нарѣчено „*Телешкий габракъ*.“ дѣто пѣкъ се намиратъ многобройни трапища и купища. Тука сполучихме да намѣриме единъ незасипаний входъ къмъ подземни дупки. Това сж тѣй нарѣченитѣ „*Телешки дупки*“, които се прѣдставяватъ като нѣкакъвъ подземенъ лабиринтъ. Дупкитѣ сж искусствено издълбани въ сивъ

варовитъ камъкъ. Прѣзъ едно малко отворстие въ единъ дълбокъ трапъ, влизаме въ самата дупка; тя е най-напрѣдъ тѣсна и само съ наведена глава можемъ да минемъ прѣзъ нея. Влизаме сѣтнѣ въ една по-пространна дупка, въ която тукъ тамъ можемъ да вървимъ исправено. Слѣди отъ искусствениото издѣлбаване едвамъ се вече забѣлѣзватъ по причина, че варовитий камъкъ е изгубилъ отъ дълговрѣменното прѣсмукване на водата първобитний видъ на дълбаната повърхность. На разстояние около 10 раскрача отъ тази дупка се намира една третя дупка; прѣзъ едно малко отворстие слизаме наклонено на долу, най-напрѣдъ исправени, послѣ лѣжишкомъ и най-сѣтнѣ съ наведена глава. На крайтъ на тази дупка, отъ лѣвата страна, се намира едно тѣсно кръглесто отворстие, задъ което се гледа друга една дупка. Отворстието е толкова малко, щото не е възможно да се промъкнемъ прѣзъ него. Нѣма съмнѣние, че тука се захваща друга една дупка, която е пристѣпна отъ другадѣ. Нашитѣ проводници ни разказвахъ, че прѣди нѣколко години двѣ момчета се промъкнали прѣзъ отворстието и минали прѣзъ една тѣсна дупка чакъ до една дълбока вода, задъ която се гледало продължението на дупката. Въ стѣнитѣ на дупкитѣ се забѣлѣзва варовикъ, който по нѣкои мѣста съдържа слуда; въобще долнитѣ пластове се състоятъ отъ чистъ варовикъ, а горнитѣ сж отъ размѣсенъ варовикъ. Като се връщаме отъ кръглото отворстие, ударихме отъ дѣсно на една тѣсна дупка, прѣзъ която се промъкнахме лѣжишкомъ и влѣзохме въ едно продълговато пространство. Тука се забѣлѣзватъ явни слѣди отъ едноврѣменно искусствено дълбание на камъкътъ. Отъ това пространство скокнахме въ една по-низка дупка и послѣ вървѣхме наклонено чакъ къмъ крайтъ ѳ. Рудни жили ненамѣрихме, нѣ намѣрихме слѣди отъ различни рудни минерали. Нѣма съмнѣние, слѣдователно, че тия дупки сж били дълбани да се търси руда.

Близу до входното мѣсто на Лелешкитѣ дупки се намира друга една дупка, която се спуща като кладенецъ на долу. Прѣди нѣколко години се спущали хора

въ нея, като нахвърлили вжтрѣ дървета. Види се, че земята подъ Лелешкий гарбакъ е издълбана въ разни посоки. Не далечъ отъ Лелешкитѣ дупки се намиратъ други. Въ единъ трапъ се намира пакъ единъ входъ до 4 раскрача широкъ, прѣзъ който влѣзохме гърбишкомъ на вжтрѣ. Минахме прѣзъ една доста широка дупка, нѣщо около 20 раскрача и дойдохе до крайтъ ѳ. По стѣнитѣ на тая дупка се гледатъ слѣди отъ искусственно дѣлбание съ тѣло орудие. Рудни жили въ тия дупки несполучихме да намѣримъ. Въ терентъ, дѣто се намиратъ слѣди отъ едноврѣмешни рудници, открихме червена желѣзна руда (хематитъ), черна желѣзна руда (магнетитъ) и слѣди отъ мѣдни руди (малахитъ и азуритъ). Споредъ това се види, че тука нѣкога сж разработвали *желѣзо и мѣдь*.

Въ геологическия съставъ на Сакаръ Планина и околността ѳ, влизатъ камъни отъ стари образувания, като гранитъ, гнейсъ, гранитенъ-гнейсъ и кристалически варовикъ (сивъ и бѣлъ мряморъ). Къмъ тия образувания се присѣдиняватъ третични варовики по южнитѣ и сѣвернитѣ склонове на пограничитѣ връхове, като напр. до с. Дуганово, сѣтнѣ до с. Фикла, дѣто въ варовиктъ сж дѣлбани дупкитѣ, и др. Распространени сж и камъни отъ едноврѣмешно лавопроисхождение (андезитъ и др.); отъ тѣхъ се състоятъ Мънастирски връхове и Бакаджики. Любопитно е намиране на хлоритенъ аспидъ въ околността на с. Г. Дервентъ, на пограничния връхъ Яйла-Байръ; този аспидъ се лесно работи. Една отъ плочитѣ на дервентскитѣ долмени (на югъ отъ селото) е направена отъ хлоритенъ аспидъ. Подобенъ аспидъ се намира въ околността на Карлово ¹⁾. Въ кристалическитѣ варовики се намиратъ многобройни пещери, отъ които най-любопитни сж тия въ видъ на пропасти, както до с. Дермендере, Дерекъой и др. Въ варовития теренъ на тия страни, изобилствува изворна вода, както до с. Дуганово, Дермендере и Дерекъой (Малкий и Голѣмий изворъ). Варовиктъ се намира по нѣкои мѣста въ видъ

¹⁾. Природни Богатства, II издание, стр. 102.

и между с. Драмали и с. Кизилджиклисе. Във тия страни изобилствуватъ руди; освѣнъ Турфалийскитѣ руди се намиратъ — до с. Дерекъой, между с. Папакъой и Мураданли, до с. Срѣмъ, с. Ваковъ, Мънастирски връхове ¹⁾ и Бакаджикъ ²⁾. Дерекъойската и Ваковската руда сж манганени; тѣ сж сѣщитѣ руди, както тия които се намиратъ въ околността на г. Сливенъ (въ Синитѣ камъни) и на пѣтьтъ отъ г. Ямболъ за Сливенъ. На югоистокъ отъ с. Ваковъ, нѣщо около $\frac{1}{2}$ ч. разстояние се намира Мадемъ-дере (рудна рѣка), дѣто открихме копани плитки мѣста съ парчета кремъкъ и манганена руда. А на югозападъ отъ с. Ваковъ по Сухата рѣка, задъ лозята, намѣрихме грамади желѣзна сгурия, въ която се намиратъ още парчета нерастопена черна желѣзна руда. Слѣди отъ желѣзна сгурия открихме и въ близкото Ново-село; обаче тази сгурия, се види, да е останала отъ цигански желѣзари. До с. Срѣмъ намѣрихме парчета черна желѣзна руда, която е зарастнала въ варовикътъ; на югоистокъ отъ сѣщото село намѣрихме даже едно парче чиста руда, която е нѣколко дециметра дълго и $\frac{1}{2}$ дцм. дебело. До сѣвернитѣ поли на Кервансарай се намиратъ плитки трапища направени отъ нѣкогашното търсение руда по тия мѣста.

Пѣтьтъ отъ Одринъ прѣзъ Праводия, послѣ между Боялашкото и Дермендерск то градище, достигаше понататкъ, къмъ сѣверозападъ въ старото заселище до с. Хамбарли. Заселището е било расположено на истокъ до селото, дѣто се намира една лична висока могила. При разработванието на нивитѣ се намиратъ основи отъ стари сгради и римски пари. Намѣрени сж мраморни стълбове (съ диаметръ 0·3 м.) и една четверо-странна подпорка отъ единъ стълбъ съ старогръцкиятъ надписъ, въ които се споменува за градъ Девелконъ. Нѣма съмнѣние, че този градъ е сѣщиятъ съ градъ Дебелтъ (Deultus, Deultum, Dibaltum, Develtos), на който

1). Природни Богатства. Шкорниль стр. 64.

2). " " " " 44, 45.

развалинитѣ открихме до с. Яйказли ¹⁾, въ околността на г. Бургасъ. Вжтрѣ въ селото Хамбарли е била намѣрена прѣди нѣколко години една тухлена гробница въ видѣ на фурна съ двѣ човѣшки глави. На югъ отъ Хамбарли въ с. Четалово е билъ намѣренъ единъ любопитенъ релефъ, който прѣдставлява „тракийскій конникъ“. Той е изобразенъ на една мраморна плоча, висока 0.45 м., дълга 0.4 м. и дебела 0.06 м. Конникътъ е облеченъ съ една кжса дрѣха и държи едно копие; конътъ — жребецъ стои скочишкомъ съ прѣднитѣ крака и е украсенъ на главата съ една качулка. До конътъ се гледа едно куче, което напада една свиня. Прѣдъ конътъ се намира нѣщо като една подпора (олтаръ?), изъ която се подига дърво. Задъ конътъ се забѣлзва едно облѣчено лице. На долната частъ на плочата, подъ релефътъ, се намира четверореденъ старогръцкый надписъ, койго се почева съ думи: „Аполлони“ (т. е. на бога Аполлона).

По нататъкъ къмъ сѣверъ прѣдмѣтний пътъ отъ Одринъ прѣзъ Хамбарли, минѣва въ старитѣ заселища въ околността на с. Бейкьой и с. Инджиели ²⁾ и по нататъкъ до близкий старобългарскый окопъ.

Любопитни старини изъ тия страни, на истокъ отъ Тунджа сж. още: 1) подземний водопроводъ, извѣстенъ у населението като „подземна Яна рѣка“ ³⁾ и отдавнашни старини до с. Коджабукъ ⁴⁾.

Въ тия страни се намиратъ освѣнъ горѣописанитѣ градища и други. На югъ отъ границата се намира по едно градище на Саманлъкъ-Байръ до с. Вайсалъ и до с. Хаджиларе (¹/₂ часъ на сѣверъ отъ селото). До границата пакъ се намиратъ слѣдующитѣ: 1) на Ханла-Баиръ до с. Хамзабегли 2) между Стрѣмъ и с. Урум-бегли, на лѣвий брѣгъ на Тунджа 3) на върхътъ Шакиръ-Баба и Бегълъ до с. Г. Дервентъ и 4) на върхътъ Кервансарай. Между границата и пограничнй

1). Археол. изслѣдования стр. 26—28.

2). Археол. изслѣдования стр. 29, 30.

3). " " " 22.

4). " " " 44.

на бълъ зърнестъ мряморъ, както въ Кавакли, с. Сръмъ М. Дервентъ, 3) въ околността на с. Корбунаръ на Хиссарлъкъ-Байръ, 4) до с. Кизилджиклисе „Казашко кале“, 5) между с. Пашакъой и Ичме, на лѣвий брѣгъ на Поповската рѣка 6) до с. Мишели на Чаушъ-Бунаръ, 7) между с. Таштепе и Дюкменъ на Чангарли-Баиръ, 8) между с. Таштепе и Ишикли, 9) на югозападъ отъ с. Бейкъой, на едно ниско възвишение на самий лѣвий брѣгъ на Тунджа.

Пашакъойското градище се намира вѣщо около $\frac{1}{2}$ ч. далечъ, на сѣвероистокъ отъ с. Пашакъой, на единъ отъ скалиститѣ брѣгове на Поповската рѣка. Градището е имало видъ на единъ четвероѣгълникъ, 50 раскрача широкъ и 80 — дълъгъ. Ограднитѣ му стѣни сж били снабдени съ три кули, а вътрѣ въ градището, близу до источната стѣна, се е изгигала на най-високото мѣсто една четвеространна кула (пиргъ). Най-лесно пристѣпна страна на това градище е южната; въ нея е имало порта, която е била пазена съ една кула. За заблѣзване е, че на югоистокъ отъ градището, на разстояние 10 раскрача, се заблѣзватъ слѣди отъ една малка сграда. На югъ отъ градището се намиратъ слѣди отъ едно старо заселище. По тия мѣстасе намиратъ пари отъ императоритѣ: Юстинианъ, Василий и др.

Огъ други стари заселища, слѣди отъ които се намиратъ въ страната, на истокъ отъ Тунджа, е за заблѣзване едно заселище на югозападъ до с. Иени-Махале, близу до старобългарский окопъ. На това мѣсто на едно пространство отъ 4 уврата голѣмина, се ископаватъ тухли, керемиди, голѣми кюпове и римски пари. Отъ тамъ сж донесени голѣми работени камъни, които се намиратъ въ селото (на чешмата и въ черквата).

V.

Горѣописанитѣ страни на истокъ отъ Тунджа не сж изгубили важноста си, нито въ по-сетѣшнитѣ врѣмена. Като доказателство на туй сж многобройнитѣ турски паметници, а именно пѣтища. Прѣзъ тия страни

сж минжвали пѣтища, които сж съединявали Цариградъ и Одринъ съ Дунавътъ. Отъ Одринъ е излизалъ единъ път на сѣвероистокъ и е прѣминявалъ пограничните върхове до с. Г. Дервентъ; по-нататкъ е отивалъ прѣзъ с. М. Дервентъ, с. Попово и Бакаджикъ въ Чалкѣвскій (Ришскій) проходъ за гр. Шуменъ. Г. Дервентъ е било стражарско (дербенджийско) село и българското му население е било снабдено съ различни правдини и свобода. Турското правителство не му зимало дантъкъ; само селото е било задлъжено да дава всѣка година 50 кола дърва и кюмюръ на една джамия въ Одринъ. Стражаритѣ излизали на пѣттѣ, особено когато е минжвала поща и биели отъ врѣме на врѣме на едно тѣпанче. Тѣй сжщо и въ околността на с. Ваковъ (на югъ) има единъ връхъ на пѣттѣ, дѣто ваковекитѣ стражари¹⁾ сж биели на тѣпанъ. Този връхъ още до днесъ се нарича *Даулъ-Баиръ* (Тѣпаненъ връхъ). Въ кърджалийскитѣ врѣмена въ с. Г. Дервентъ е била съградена една кула отъ нѣкой си Даадеверенъ отъ Одринъ. Кулата е била вѣтрѣ снабдена съ мазгали, а на около е била заградена въ видъ на едно градище съ високи стѣни (до 3 човѣшки боя). Вѣтрѣ се е прибирало населението, когато сж нападнали Кърджалиитѣ. За Даадеверенъ приказватъ, че е билъ пѣленъ господаръ на селото; той самъ е сждилъ и др. Виновнитѣ сж били обѣсвани на колове, които сж стърчали на около селото. Споредъ едно суевѣрие, онзи, който е билъ невинно обѣсванъ, горѣло ноцѣ кандило надъ колтъ му.

Прѣзъ с. Г. Дервентъ се е минжвало отъ Цариградъ, направо за В. Търново. Въ с. Дервентъ намѣрихме единъ грѣцкый надписъ който показва, че прѣзъ това село дѣйствително се е минжвало отъ Цариградъ за кждѣ Търново, още въ прѣдишните врѣмена. Прѣдмѣтний камъкъ е мряморенъ; въ надписътъ му се споменува за негово Блаженство Саулъ, отъ епархия В. Търновска, родомъ отъ Рѣховица, като идѣлъ отъ Цариградъ се е поминалъ тука въ 1712 г.

¹⁾ Арх. изслѣдования стр. 86.

старобългарский окопъ се намиратъ градища: 1) на сѣверний край на Чалъ-Баба, 2) между с. Четалово и с.

Въ с. Попово се намиратъ развалини отъ единъ градецъ, който спорѣдъ едно прѣданіе се наричалъ „*Буокъ или Ески Пазаръ*.“ Той е билъ ужъ разваленъ въ кжджалийскитѣ времена. На истокъ отъ с. Попово, на дѣсний брѣгъ на Поповската рѣка се намира полузасипана турска баня и основитѣ на една джамия (14 раскрача дълга и 10 широка), а вътрѣ въ селото развалини отъ единъ мостъ, нарѣченъ „*Хаджиевъ мостъ*.“

На югоистокъ отъ с. Попово се пада с. Пашакъой, гдѣто се намиратъ развалини отъ една баня. Въ това село е живѣялъ, по прѣданіе, единъ паша, на име Сулейманъ. За него приказватъ че въ една сръбска война, слѣдъ като се е завърналъ въ селото, е довелъ 10 сръбски пленици съ бѣли дрѣхи и ги е заселилъ въ с. Пашакъой.

Други турски паметници по тия сграни се намиратъ въ Къзълагачъ ¹⁾ и до с. Бѣйкъой (една съборена джамия и баня).

Отъ другитѣ турски пѣтица, е забѣлжителенъ везиренъ пѣтъ „везиръ-йолъ“ и „*пощенскій пѣтъ*“ (мензиль-йолъ). Първий е излизалъ отъ Одринъ прѣзъ с. Г. Дервентъ и оттамъ е минѣвалъ направо къмъ Чалъкавскій проходъ, между с. Ичме и с. Бюдузлери, дѣто се намиратъ развалинитѣ на *везиревъ мостъ* (везиръ кепри), и по-нататкъ между Малкий и Арнаутскій Бакаджикъ. Отъ двѣтѣ страни на *везиревъ пѣтъ* сѣ се намирали между опрѣдѣлени растояния, по двѣ малки могилки. Поощенскій пѣтъ е излизалъ отъ Цариградъ и е минѣвалъ прѣзъ г. Кръклинси, с. Кайбиларъ, Кизилджиклисе, с. Бей-махала, с. Руссокастро, г. Айтосъ и по-нататкъ прѣзъ Правадия е стигалъ до г. Силистра на Дунавътъ. Отъ този пѣтъ сее отклонявалъ другъ единъ отъ с. Кайбиларе прѣзъ с. Факия и с. Карабунаръ за Бургасъ.

¹⁾ Арх. изслѣдованія стр. 60.

VI.

Римскитѣ владѣния на балканскій полуостровъ сж добили голѣмо значение, откогато императоръ Константинъ Великий е прѣнесълъ столицата на римската империя изъ Римъ въ Цариградъ.

Стотина години слѣдъ Константина откъмъ Дунавътъ захванали да нападатъ на тѣзи страни хищни народи, които повече отъ 100 години постоянно нападали на държавата. Цариградското правителство се погрижило да запази държавата си отъ тия нападения като построило и възобновило многобройни укрѣпления, главно въ три линии:

1) *Дунавската линия.* Тя се почева съ искусствениятъ „Троянови вали,“ които излизатъ отъ брѣговетъ на Черно море до г. Кюстендже, послѣ минѣватъ прѣзъ с. Меджидие и се свършватъ до с. Кокерлени на самия брѣгъ на Дунавътъ. Троянови вали сж по дълги отъ 50 кил. и затварятъ отъ южната страна по-голѣмата частъ на сегашна влашка Добруджа, между Дунавътъ и Черно море. По нататъшното продължение на тази линия е Дунавътъ, по дѣсний брѣгъ на който е минѣвалъ важенъ римскій пѣтъ съ многобройни укрѣпени станции.

2) *Балканската линия.* Тя минѣва по главното балканско било отъ Еминскій носъ при Черно море по-нататкъкъ къмъ западъ. Проходитъ прѣзъ Балканътъ, а особено тия на источната му най-низка частъ, сж били пазени съ укрѣпления и напрѣчни зидове. Това сж прочутитѣ „Балкански порти“, за които ще говоримъ на друго мѣсто. За стратегичното значение на проходите на Источний Балканъ още въ турско врѣме свидѣлствуватъ напримѣръ Шуменскитѣ укрѣпления до сѣверний край на Чалъкавскій проходъ. Тия укрѣпления можатъ да се нарѣчатъ „ключъ къмъ Цариградъ.“

3) *Сакаро-Страндженската линия* се прѣдставлява като послѣдната укрѣпителна линия, съ която трѣбвало да се запази Цариградъ отъ нападението на сѣвернитѣ неприятели. Тази линия е имала още въ срѣднитѣ въ-

кове голямо значение; тя е била собствено укрѣпената граница между българската и византийската империя, защото пограничния окопъ (еркесия), по-на сѣверъ, по положението си не е можилъ да прѣчи на нападенията на Българитѣ връзъ византийската държава. Тази линия се намира на границата между Южна България и Турция.

Сакаръ Планина е била запазена съ двойна система на укрѣпления. Къмъ външната принадлежатъ: двѣтѣ калета на Мънастирски върхове, Аа-баиръ-калеси, Дилджилерското градище и Минечевското, Главанското-кале и Текебаирското (Хаджикьойский Хиссаръ). Къмъ тия се присѣдиняватъ укрѣпленията на отсрѣщната страна на Марица: Каратепенското градище, Куртъ-Кале, градището до устието на Сазлия въ Марица и ягкото укрѣпление Неутзиковъ. Вътрѣшната система е била назначена главно да пази населението отъ подсакарскитѣ заселища въ случай на голѣма опасностъ. Къмъ тия укрѣпления принадлежатъ още: Калето надъ Сърливата вода, Папаримското кале, Дервиштепенското градище, Новоселското и Сръмското.

Странджа Планина е била пазена главно съ укрѣпленията: Факийското градище, Дерекьойското, Голѣмо-Боялъшкото, Дермендерското и др.

Когато тази линия не е могла да противоустои на нападенията отъ кѣдѣ сѣверъ, то византийский императоръ Анастасиосъ I Дикоросъ (491 — 518) е провелъ една ягка стѣна, наричана „Анастасова стѣна.“ Тя отстои отъ Цариградъ 55 км.; стѣната излиза отъ Черно море отъ с. Караджакьой почти на югъ (10° Ю З), послѣ се простира прѣзъ долината на р. Серенджи-дере и по западнии склонъ на Кущкая-Тепеси. По-нататъкъ тя минѣва все прѣзъ една гориста страна на западъ отъ с. Тюркьой и на юго-западъ отъ това село прѣсича Цариградско-Одринската желѣзница, като минѣва отчасти по нея, а отчасти науспорѣдъ съ нея тамъ, дѣто желѣзницата се извива на югъ къмъ с. Курфали между станциитѣ Сенекли и Кабачкьой. Най-сѣтнѣ тя достига до Мряморно море. Атанасовата стѣна при военното искусство на новий вѣкъ е изгубила значение-

то си поради дължината си. Като несъответствува на условията на новото военно искусство, тя е била прѣмѣстена по-наблизу къмъ Цариградъ (около 22 км.). Тази модерна линия се опира о Теркоското езеро и минава по възвишенията отъ лѣвата страна на блатистата рѣка Чинакчи-дере, която затруднява пристѣпътъ къмъ нея. На югъ пакъ линията се пази отъ блатистото устие на сѣщата рѣка и отъ Буюкъ-Чекмедженското езеро.

Подиръ паданието на тази искусствена линия остава само якото Цариградско укрѣпление, което се простира между Златний Рогъ и Мряморното море, като пази самия градъ.

Значението на мегалитическите паметници въ Сакаръ Планина.

Като заключение на описанитѣ паметници въ Сакаръ планина и околността ѝ, остава да дадемъ отговоръ на въпросътъ: „на кой народъ принадлежатъ мегалититѣ въ Сакаръ Планина“ и същеврѣменно и отговоръ на неразрѣшенный до сега въпросъ отъ античeskата география: „на какъ се е намирало кралевското галатско (келтійско) сѣдалище Тилисъ“.

Источната половина на балканский полуостровъ отъ памтивѣка е била заселена съ тракийский народъ — единъ отъ най-старитѣ индоевропейски народи въ Европа. Ако този народъ да го бѣ управлявалъ единъ чловѣкъ и една воля, той щѣше да бѣде непобѣдимъ. Но това единство го нѣмало между Тракийцитѣ и отъ това се е раждала тѣхната слабостъ. Тѣ се подѣлили на много племена. Съ това си разясняваме защо още въ най-раннитѣ врѣмена пристанищата на Тракийцитѣ сѣ били отнети отъ старогръцкитѣ търговски колонии и защо страната имъ е била подчинена на Персийцитѣ, въ врѣмето на походътъ на персийский кралъ Дарий противъ Скититѣ. Първий и единственний опитъ да се съединятъ Тракийцитѣ въ една голѣма държава е направенъ едва въ петий вѣкъ прѣди Р. Хр. отъ най-

силното тракийско племе *Одризитѣ*, които сж заселявали центрѣтъ на Тракия, въ околността на Одринѣ. Тѣхний князь Тересъ е съединилъ всички тракийски племена въ една държава, която синъ му Ситалкъ около 430 г. разширилъ на сѣверъ къмъ Дунавѣтъ а на западъ къмъ р. Места (съ исключение на свободнитѣ племена въ Родопитѣ). Обаче, подиръ смъртта му въ 424 г. държавата се разпаднала на три части, които отъ 340 г. сж били подчинени отъ Галатитѣ. Още въ врѣмето на Александръ Македонский, въ началото на III вѣкъ, Галатитѣ почнали да приближаватъ къмъ сѣверний брѣгъ на Адриатическото море. Отредитѣ имъ кръстосвали цѣлий полуостровъ; едни, подъ началството на Камбаула и Кератрия, побѣдоносно прохождатъ тракийската страна, а други подъ прѣдводителството на Болгия, нападѣтъ на Илиритѣ. Бренъ Акихорий, като разбилъ Пеонитѣ, навлѣзълъ въ Македония и поразилъ македонската войска въ едно сражение, въ което и самий кралъ Птоломей Керавнъ е останалъ мъртавъ на бойното поле (въ 279 г.). Слѣдъ ограбването на Македония, Акихорий нахлува въ Гърция съ цѣлъ да разграби съкровищата, които се съхранявали въ делфийскій ораклъ; нъ той е билъ принуденъ да отстъпи. Въ сжщата година (279) единъ другъ галатскій отредъ, състоящъ отъ 20,000 души, подъ прѣдводителството на Лонория и Лутария, безпрѣпятственно е проходилъ всичкий балканскій полуостровъ, за да прѣмине въ Мала Азия. Въ 278 г. К. Комонтриосъ, наслѣдникъ на Акихория, събралъ Галатитѣ, които сж били принудени да напуснатъ Гърция и се отправилъ съ тѣхъ за Тракия, дѣто подчинилъ тракийскитѣ племена и основалъ една голѣма държава, която се е простирала отъ Бѣло море къмъ Дунавѣтъ и отъ Черно море къмъ Сърбия. Кралевско сѣдалище на тая държава е билъ *Тилмизъ*; отъ тука 66 години наредъ Галатитѣ обезпокоявали търговскитѣ гръцки републики по брѣговетѣ на Черно море и Мряморно.

Отъ галатскитѣ нападания най-много е търпѣлъ цвѣтущия градъ Византионъ, при самата порта до Черно

море. Още прѣзъ врѣмето на първий галатский кралъ Комонторий, Византийцитѣ испращали на Галатитѣ голѣми парични подароци, по нѣкога 3000, по на сѣтнѣ 5000 и често даже 10000 златни статери. Тия подароци по-послѣ сж били замѣстени съ постоянно годишно плащавие 80 таленти.

За галатската държава и за кралевското ѝ сѣдалище Тилисъ сж се съхранили твърдѣ непълни свѣденія. Стефанъ Византийский, писателъ въ VI-й вѣкъ подиръ Р. Хр., пише въ свой географический словарь: „*Тилисъ градъ въ Тракия, близу до Хемъ (Балканъ)*“. Отъ това свѣдение могло би да се заключи, че Тилисъ трѣбва да се търси при южнитѣ поли на Балканътѣ, както правятъ нѣкои изслѣдователи. Тука обаче не трѣбва да се забрави, че подобни опрѣдѣления сж общи и споредъ тѣхъ една мѣстность на едно значително расстояние отъ Балканътѣ може да се разбере че е „*близу до Балканътѣ*“. Като очевидно доказателство на нашето мнѣние е римский градъ „*Nicopolis ad Istrum*“ т. е. Никополъ до Истъръ (Дунавътѣ), развалинитѣ на който се намиратъ до с. Никюпъ (до В. Търново), 50 км. *далечъ* отъ Дунавътѣ.

Въ списанието на Прокопий Цезарейски се споменува — между тракийскитѣ укрѣпления, които византийский императоръ Юстинианъ (527—565) заповѣдалъ да се построятъ — и за кастелътъ *Тулеусъ*. Подробно опрѣдѣление на положението му, освѣнъ името на провинцията, Стефанъ Византийский не дава. Близу до Тулеусъ се споменува кастелъ *Карастира*, *Пинзосъ*, *Арзонъ* и *Кастра Забра*, отъ което може да се заключи, че въ близкостъта имъ се е намиралъ и Тулеусъ. За тия кастели доказахме при описанието на военний пѣтъ отъ Одринъ за Пловдивъ, че Карастира се е намирала между с. Трикнешли и Али-Паша, Пинзосъ до с. Чакърларе, Арзонъ на р. Сазлия и Кастра Забра до с. Саранли. Отъ това излиза на явѣ, че Тулеусъ се е намиралъ близу до тия мѣста; като вземемъ прѣдъ видъ стратегичното положение на Сакаръ-Планина, а именно най-важното ѝ укрѣпление — Главанско, прѣдполагаме, че

при това укрѣпление е билъ Тулеусъ. Нѣма съмнѣние, че Тулеусъ е сѣщия съ галатското сѣдалище Тилисъ, което трѣбва да се търси на сѣщото мѣсто.

Тилисъ трѣбва да се е намиралъ въ центрѣтъ на галатската държава. При това трѣбва да се е намиралъ на кръстопѣтътъ на най-важнитѣ пѣтища, които сѣ водили къмъ най-силнитѣ тракийски племена, като къмъ Одризитѣ, Гетитѣ (между Балканѣтъ и Дунавѣтъ) и др., и къмъ грѣцкитѣ крайморски колонии. На таквъвъ положение напълно отговаря Сакаръ-Планина, която дѣжи почти по срѣдата на Тракия. Съ завладяването на тази планина е билъ завладяванъ и най-важниятъ пѣтъ на балканскитъ полуостровъ отъ Бѣлградъ за Цариградъ съ отклоненията му къмъ балканскитѣ проходи и къмъ брѣговетѣ на Черно море и Бѣло. Сакаръ-Планина се намира, както вече казахме по-горѣ, на послѣдната естествено укрѣпена линия — Страндженско Сакарската — отъ дѣто е било свободно да се правятъ нападения чакъ до Цариградъ. Като най-явно потвърждение на мнѣнието ни, за положението на Тилисъ въ Сакаръ-Планина, свидѣтелствуватъ мегалитическитѣ паметници за които не остава никакво съмнѣние, че сѣ галатски. Распространението на мегалитически паметници по страндженскитѣ отлози, свидѣтелствува, че Галатитѣ сѣ имали обсадена цѣлата Страндженско-Сакарска линия. Срѣдоточието на тѣхното владѣние се е намирало въ Сакаръ Планина.

Като се опираме на горѣказаното, отговаряме на горѣ положенитѣ въпроси така:

1) *Мегалитическитѣ паметници въ Сакаръ Планина сѣ галатски.*

2) *Кралевското сѣдалище на Галатитѣ — Тилисъ — се е намирало по сѣвернитъ склонъ на сѣщата планина, въ околността на с. Гердеме.*

За положението на Тилисъ е имало до сега съвсѣмъ различни мнѣния. С писателъ Маннертъ прѣдполага, че галатското сѣдалище се е намирало близу до Византионъ (Цариградъ), Рейхертъ — че е било нѣкъдѣ до Килия, слѣдователно до най-сѣверното устие на едно

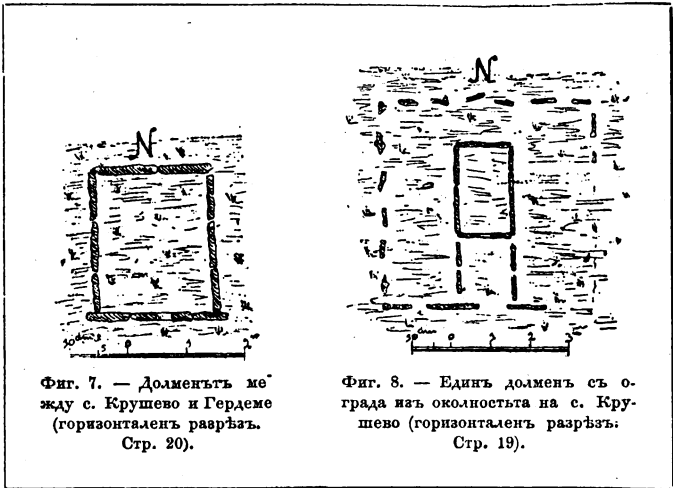
отъ дунавскитѣ гърла, Форбигеръ, — на Черноморскитѣ брѣгове, Томашекъ — че се е намирало подѣ Странджа Планина въ околността на г. Виза и Зекели — между Айт. съ и Карнабатъ, слѣдователно близу до най-важниятъ проходъ на Источний Балканъ. Нѣкои отъ тия писатели изрично забѣлѣжаватъ, че за подробното опредѣление на мѣстоположението на Тилисъ, неможатъ да кажатъ нищо най-малко. Само Иречекъ доста на подробно се занимава съ въпросътъ върху положението на Тилисъ. ¹⁾ Той вѣрва, да е сполучилъ да открие кралевското галатско сѣдалище въ названието *Туловско поле*, както се наричала Казанлъшката долина. До колкото ни е извѣстно названието „*Туловско поле*“ е съвсѣмъ непознато на населението на Казанлъшката долина. Сѣществува само едно селце Тулево (Тулово), на истокъ отъ г. Казанлъкъ. За названието *Туловско поле* се споменува въ българский царственикъ, написанъ въ 1762 г. отъ Пайсия Самоковский, послѣ въ пѣтешествието на Григоровичъ въ 1848 г. и въ австрийската карта на балканский полуостровъ (отъ 1879 г.). Възражаваме на Иречекъ, че Казанлъшката долина има стратегично положение за да отговори на галатското сѣдалище. Не можемъ да повѣрваме, че войнственний галатский народъ би се затворилъ въ Казанлъшката долина, та отъ тамъ да владѣе надъ тракийскитѣ племена като Одризитѣ, Гетитѣ и др. и да заплашва г. Византионъ.

Въ околността на с. Гердеме, се е намирало религиозното и политическо сръдоточие на Галатитѣ. Сѣдалището имъ Тилисъ, види се, че не е било заградено както други градове, нѣ е било распрѣснато въ видъ на заселища надъ изворитѣ на Явуздере и Дуандере. Споредъ свѣденията на старий списатель. Страбо, галатскитѣ (келтискитѣ) кѣщци, сѣ имали кръглестъ видъ и сѣ били направени отъ дѣски и плетъ; стрѣхитѣ имъ сѣ били връхлести. Въ врѣмето на крайна опасностъ Галатитѣ сѣ се скривали въ у-

¹⁾ Časopis Českého Musea 1876. — Sitzungsberichte der Königl. böhm. Gesellschaft d. Wissenschaften Prag 1876., p. 280—283. и др.

крѣпления. Таково укрѣпление, види се да е било калето надъ Сърливата вода; то е направено въ видъ на една голѣма ограда отъ натрупани камъни.

Въ свещенитѣ тукашни джбрави Галатитѣ сж извършвали религиознитѣ си обряди на най-високий имъ богъ Лугъ. Нито едно религиозно тържество на Галатитѣ не се е извършвало другадѣ освѣнъ подъ сѣнката на свещений джбъ. Имелтъ, който расте по джбътъ, се е считалъ за небесенъ даръ и е служилъ като лѣкъ и срѣдство за расплодяване. За галатски-тѣ свещеници — нарѣчени друиди — има стари прѣдания, спорѣдъ които тѣ, украсени съ джбови листья по гла-

Фиг. 7. — Доменътъ между с. Крушево и Гердеже (горизонталенъ разрѣзъ. Стр. 20).

Фиг. 8. — Единъ доменъ съ ограда наъ околността на с. Крушево (горизонталенъ разрѣзъ. Стр. 19).

вата, кога изгрѣе луната, сж отивали тържественно въ свещенитѣ джбрави, — наричани дринаметонъ — за да събиратъ имелтъ, който сж отрѣзвали съ златни ножници, искривени въ видъ на мѣсець. За вѣренъ проводникъ на Луга (Смеръ), като прѣдставителъ на разсѣмнуванието се е считалъ пѣтелтъ; той е билъ сжщеврѣменно народенъ символъ на Галатитѣ. Статуйки на пѣтелъ сж били намѣрени въ околността на Сакаръ-Планина. Така въ с. Г. Мънастиръ е била намѣрена една бронзена статуйка, която прѣдставява единъ сѣдящъ пѣтелъ, 9 см. дълъгъ и вътрѣ кухъ и се рас-

тваря на длъжъ. ¹⁾ Освѣнъ Луга Галатитѣ сж имали и други богове, отъ които на първо мѣсто се намира богъ Хессъ (Hesus, Esus); той отговаря на богъ Марсъ и Таранъ (Taraniis, Taranicus). Богътъ Лугъ отговаря съ значението си на гръцкии Хермесъ и римскии Меркурий. На тия богове Галатитѣ сж принасяли и чловѣчески жертви, за които сж били употреблявани или плѣнници или осждени. Всѣки мжжъ прѣдначаненъ за жертва, е билъ ударянъ отзадъ съ мечъ, подиръ което се е наблюдавало съ внимание — паданието му, трептението на членоветѣ и течението на кръвта. Нѣма съмнѣние, че подобни жертви сж били извършвани и въ

Фиг. 9. — Знакътъ въ долменътъ до Стойовата круша (Стр. 23).

сакарскитѣ джбрави и види се, че жертвеннитѣ камъни до с. Гердеме, като заключаваме отъ голѣмината имъ, сж били прѣдначанени за тия жертви. Подиръ това жертвитѣ сж били тържественно изгаряни на едни особени поляни посрѣдъ джбравитѣ.

Въ политическо отношение, Галатитѣ сж били аристократическии народъ. Кралетѣ и водителитѣ имъ сж били избирани свободно, въ ненаслѣдственно. При важни въпроси Галатитѣ сж се стичали на събрания и по болшинство сж рѣшавали различни въпроси. За таквъ събирателно мѣсто считаме да сж били камънитѣ кръгове на Караджовъ ржтъ. Тука сж се събирали Галатитѣ и сж се съвѣтвали съ кралетѣ си върху разни

¹⁾ Arch. epigr. Mitth. p. 142.

политически въпроси. Нѣма съмнѣние, че тука сж се извършвали и народнитѣ празници, важнитѣ тържества, изборитѣ на кралятѣ имъ и др.

За свещеността и важноста на тия мѣста свидетелствува и това обстоятелство, че на около жертвентѣ камъни и кромлечитѣ се намиратъ погрѣбални мѣста (долмени).

Галатитѣ, види се, да сж построили нѣколко стражни могили съ цѣль да улеснятъ съобщението отъ сѣдалището къмъ разнитѣ крайща на голѣмата си държава, въ случай на възбунтувание на нѣкое тракийско племе. Отъ тия могили—по началото на първата оптическа телеграфия — сж се съобщавали деня съ димъ, нощя съ огънь. Къмъ тия стражни могили причисляваме именно: Яничарската могила на висото сакарско било (на сѣверъ отъ Дервишъ-Тепе), послѣ могалкитѣ на пограничнитѣ върхове на истокъ отъ Главанското кале, отъ които има свободенъ изгледъ къмъ три страни. Тия могилки, види се, да сж имали съобщение съ могалката на Чараганский Бакаджикъ. Къмъ тия, види се, да е принадлежала стражната позиция на върхътъ Панагюрската Братя, отъ дѣто се гледатъ София, върховетѣ на Влашка Планина, Руенъ до г. Трънъ и други върхове до сръбско-българската граница. По този начинъ Галатитѣ въ Тилисъ могли въ най-късо време да получаватъ свѣдения отъ най-далечнитѣ крайща на държавата.

За галатската държава въ Тракия, не сж се съхранили почти никакви исторически данни. Знае се само, че тя, подиръ 66 годишно съществувание е пропднала тъй както е възникнала, безъ да се запомнили даже имената на други крале, освѣнъ името на послѣдний, Каваросъ, съ когото се свършва този много късъ, нъ и много заблѣжителенъ периодъ на балканския полуостровъ.

ПРИГОТВЕНИ СЪЖ ПОДЪ ПЕЧАТЪ:

ПАМЕТНИЦИ ИЗЪ БЪЛГАРСКО.

Дѣлъ II. Часть I.

Съ една таблица, 8 фигури и 1 картичка въ текстътъ.

УЧЕБНИКЪ ПО ОТЕЧЕСТВЕНАТА ГЕОГРАФИЯ.

ЗА ДОЛНИТЕ И ГОРНИТЕ КЛАССОВЕ НА СРЕДНИТЕ
УЧЕБНИ ЗАВЕДЕНИЯ.

ОТЪ

ШКОРПИЛЪ И ВЕЛКОВЪ.

Handwritten text, possibly bleed-through from the reverse side of the page, including the number '2' and some illegible characters.

ПРИГОТВЕНИ СЪЖ ПОДЪ ПЕЧАТЪ:

ПАМЕТНИЦИ ИЗЪ БЪЛГАРСКО.

Дѣлъ II. Часть I.

Съ една таблица, 8 фигури и 1 картичка въ текстѣ.

УЧЕБНИКЪ ПО ОТЕЧЕСТВЕННАТА ГЕОГРАФИЯ.

ЗА ДОЛНИТЕ И ГОРНИТЕ КЛАССОВЕ НА СРЕДНИТЕ
УЧЕБНИ ЗАВЕДЕНИЯ.

ОТЪ

ШКОРПИЛЪ И ВЕЛКОВЪ.

DR
62
55
v. 1
pt. 1

**Stanford University Libraries
Stanford, California**

Return this book on or before date due.
